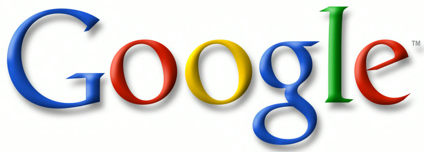

3 2044 059 588 046

VE
RI
TAS

Netherlands

VERKORTING VAN DEN ARBEIDSDAG.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT.

G. M. DEN TEX.

VERKORTING VAN DEN ARBEIDSDAG.

VERKORTING
VAN DEN
ARBEIDSDAG.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Rechtswetenschap,

AAN DE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. D. E. J. VÖLTER,

Hoogleeraar in de Faculteit der Godgeleerdheid,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

OP

DINSDAG 20 November 1894, des namiddags ten 4 ure,

IN DE AULA DER UNIVERSITEIT

DOOR

GIDEON MARI DEN TEX,

GEBOREN TE AMSTERDAM.

AMSTERDAM,
ROELOFFZEN & HÜBNER.
1894.

For TX

T

7/23/29

Aan mijne Ouders.

INHOUD.

Vulnerant omnes, ultima necat.

HOOFDSTUK I.

THEORIE OVER DE VERKORTING VAN DEN ARBEIDSDAG.

§ 1. Inleiding.

De vraag om verkorting van den dagelijkschen arbeidstijd doet zich luide hooren. Luide zelfs onder de vragen die in den tegenwoordigen tijd voor en door de arbeiders geuit worden. Het is bij uitstek een vraag des tijds die vooral gedurende de laatste helft dezer eeuw dringender en dringender werd. Spoedig na het in zwang komen van het nu geldend industrieel systeem werd de behoefte gevoeld aan eene verkorting van den arbeidsduur. Toen het machinebedrijf den handenarbeid begon te verdringen beteekende elk uur, dat de machine niet werkte, renteverlies voor den ondernemer; telkens werden de uren, die in de fabrieken dagelijks gewerkt werden, langer. Men meende dat de arbeider dezen

hulparbeid — die zoo licht was in vergelijking met den vroegeren handenarbeid — tot in het oneindige zou kunnen voortzetten. En in werkelijkheid zette de fabrieksarbeider dien arbeid ook bovenmatig lang voort. De huisindustrie was genoopt, om de concurrentie te kunnen volhouden, hare dagtaak te verlengen.

Het kan nu wel zijn dat Alfred de Groote al gezegd heeft dat een mensch niet langer dan acht uur behoefde te werken — hij sprak voor zichzelf; en dat Helvetius een dagtaak van zeven uur voldoende noemde — dat was een filosoof [1]). — Zeker is het dat de verkorting van den dagelijkschen arbeidsduur van bijna algemeen en zeer practisch belang is geworden in de eerste jaren van deze eeuw. Het heeft echter nog menig jaar geduurd totdat deze zaak van zoo groot gewicht zich in de algemeene belangstelling mocht verheugen.

Nu is deze belangstelling er wel. Bijna dagelijks houden tijdschriften en couranten er zich mee bezig, in parlementen en gemeenteraden wordt zij ter sprake gebracht, op volksvergaderingen is zij een hoofdpunt van debat, industrieelen ingenieurs en juristen overwegen haar op hunne bijeenkomsten, een goed deel der rapporten der fabrieksinspecteurs in verschillende landen is er mee gevuld — een voorwerp van de ijverigste propaganda der sociaal-democraten.

Het zal niemand verwonderen, dat er in dit zeer soortverscheiden mengelmoes van belangstellenden

---

[1]) Helvetius, De l'homme de ses facultés intellectuelles et de son éducation.

en belanghebbenden de meest uiteenloopende meeningen bestaan omtrent de noodzakelijkheid en de mogelijkheid van een arbeidsduur-verkorting, omtrent de verwachtingen die men van eene dergelijke verkorting moet hebben, omtrent de middelen waarmee men daartoe moet geraken, omtrent het doel dat men er mee wil bereiken.

Voor het goed verstand van deze verschillen, is het meen, ik noodig, goed in het oog te houden het onderscheid tusschen de twee namen die dikwijls als synoniemen gebruikt worden: maximale arbeidsdag en normale arbeidsdag; twee namen die ook twee begrippen aanduiden. Slechts dan kunnen deze namen hetzelfde beteekenen als men normaal in den allerruimsten zin neemt, in dien van »volgens een norm." Dan is normale arbeidstijd natuurlijk elke arbeidstijd die aan een regel is onderworpen, dus ook bijvoorbeeld de minimaalbegrensde arbeidstijd. Maar wanneer men spreekt van normalen arbeidstijd in engeren en in den meer gebruikelijken zin, dan beteekent de uitdrukking iets dat als zoodanig met een *maximale* begrenzing van den werktijd niets heeft te maken. Die term is dan ontleend aan het vocabulair van het socialisme. Onder normaal-arbeidsdag wordt dan dit verstaan: de tijd die dagelijks noodzakelijk moet gewerkt worden door elken burger van den Staat opdat het vereischte product tot stand komt. Die tijd wordt gevonden door na vast gesteld te hebben in hoeveel uren het benoodigde product kan worden vervaardigd,

dat getal uren door het aantal der arbeidvaardige burgers te deelen.

Wanneer dat quotient twaalf is zullen twaalf uren den normaal-arbeidsdag vormen, is het acht dan zal die dag acht uren zijn, is het drie dan drie.

Men ziet hoe bij de berekening van dezen tijd het oog alleen gevestigd is op de eischen van de productie en niet op die van den werkman. Deze normaal-arbeidsdag is slechts in een socialistischen staat mogelijk en zal waarschijnlijk daar moeten worden aangevuld met de vaststelling van een minimum dagtaak.

Rodbertus wilde van een dergelijke regeling niets weten. [1]) Niet ten onrechte wees hij op de onbillijkheid in alle vakken gelijke uren te laten werken en elken arbeid gelijkelijk te beloonen. Hij wilde vastgesteld zien de verhouding van den normaal-arbeid in de verschillende bedrijven. Hij wilde een ideaal-arbeidsdag hebben die naar gelang van de zwaarte of onaangenaamheid van elken soort arbeid voor elk bedrijf afzonderlijk werd vastgesteld op verschillende urenmaxima. Evenveel uren arbeid in verschillende vakken beduiden toch niet evenveel inspanning of opoffering ten nutte van het gemeenebest.

Zoo kon dan misschien voor den mijnbouw de »normaal-tijd-arbeidsdag" onder den grond op 6 uur gesteld worden, terwijl die in de weverijen 10 uur

---

[1]) Rodbertus-Jagetzow, Kleine Schriften, herausgeg. von Moritz Wirtz. Der Normal Arbeitstag blz. 337—359.

zou zijn. Om nu nog de bijzondere verdienste van het individu te kunnen beloonen werd naast dien normaal-t ij d-arbeidsdag in elk vak vastgesteld het quantum dat een middelmatig arbeider in den normaal-tijd-arbeidsdag kon produceeren; dit noemde hij den »normaal-w e r k-arbeidsdag.”

Wanneer een arbeider bijzonder vlijtig of bedreven was en stel 25 % meer produceerde dan de middelmatige standaard-werkman, kreeg hij ook 25 % meer loon. Een soort van stukloon dus. [1])

Even zoo goed als van een normaal-arbeidsdag had Rodbertus kunnen spreken van een normaal-arbeidsuur — zijn doel is slechts de verhouding te berekenen waarin de verschillende soorten arbeid gewaardeerd verdienen te worden. Zijn normaal-arbeidsdag lijkt nog minder dan die van andere socialisten op een maximaal-arbeidsdag.

Nu ik dan den eigenlijken normaal-arbeidsdag heb omschreven om hem verder buiten beschouwing te laten, zal ik trachten te zeggen wat volgens mijne meening verstaan moet worden onder maximaal-arbeidsdag.

Ik versta daaronder een bepaald gedeelte van het etmaal als maximum-tijd waarvoor een arbeider zich verbinden kan te werken. Hij kan daarin verhinderd

---

[1]) Geheel overeenkomend met de laatste helft van Rodbertus' voorslag is de loonregeling in de Nederlandsche fabriek van Werktuigen en Spoorwegmateriaal te Amsterdam. Misschien echter is daar de „standaard-werkman“ niet zoo erg middelmatig.

zijn door den Staat, of door het fabrieksreglement door den patroon uitgevaardigd.

Op indirecte wijze wordt dit maximum bepaald door de vaststelling van een maximale arbeidsweek. Daarnevens wordt òf voor de dagen afzonderlijk geen grens gesteld, òf voor een enkelen dag (meestal den Zaterdag) een speciaal maximum bepaald.

De vaststelling van een maximalen arbeidsdag is *a.* een maatregel ter bescherming van den arbeider, *b.* bedoeld ter beperking van de productie en een maatregel van loonpolitiek om op eenige wijze invloed op den stand van de arbeidsmarkt uit te oefenen [1]).

§ 2. De arbeidsdag als maatregel tot bescherming van den arbeider.

Wanneer de beperking van den arbeidsdag is een maatregel tot bescherming van den arbeider, kan die bescherming *ten eerste* op uitsluitend hygiënische gronden steunen. Men kan zeggen: waar het in bedrijven, met name te noemen, om redenen van gezondheid schadelijk is voor den arbeider, al is het met de beste voorzorgen, langer dan een zekeren tijd zich bezig te houden met de uitoefening van dat bedrijf, daar wil ik niet dat er langer gewerkt wordt dan met billijke eischen van hygiëne overeenkomt. Er zal

---

[1]) Verg. Schäffle, Zeitschrift für gesammte Staatswiss. dl. XLVI.

bij de beperking om die redenen wel niet gevraagd worden of het bedrijf misschien daardoor schade zou kunnen lijden. Veel quaesties van »zuivere economie" komen hierbij niet te pas; men zou indien die arbeidsduur-verkorting voor dat bedrijf fataal bleek te zijn, dat bedrijf zonder aarzeling zijn fataliteit tegemoet laten gaan. In Duitschland waar men overigens wettelijk volstrekt niet raakt aan de vrijheid van de volwassen mannelijke arbeidscontractanten, zich voor welken tijd ook te verhuren, bestaat reeds de bevoegdheid voor den Bondsraad om redenen van hygiëne ook voor die soort arbeiders tusschenbeide te treden [1]).

Ten tweede kan die bescherming meer beoogen. Zij kan beoogen den arbeider niet alleen te vrijwaren voor kwalen en gebreken die hem tengevolge van de ongezondheid van zijn werk bedreigen, maar ten doel hebben hem physiek en moreel in betere omstandigheden te brengen. Het is dan niet voornamelijk het verkorten van den arbeidstijd waarnaar men streeft, maar in de eerste plaats de uitbreiding van den rusttijd, van de dagelijksche vacantie.

Bezwaren en weerlegging.

Tegen bescherming, die dit beoogt, komt een heirleger van bezwaren van allerlei aard. Men meent dat in dit geval tegenover de belangen der arbeiders de belangen van de industrie wel recht hebben gehoord te worden — dat zijn de economische bezwaren. Sterk twijfelen anderen of de belangen van den

[1]) Zie onder „Duitschland"

werkman zelf door die bescherming wel zouden gediend zijn. Met die bezwaren is men echter niet in alle gevallen even grif. Men is gewoon een zeer principiëel onderscheid te maken. Wanneer men over de beperking van den arbeidsduur spreekt van vrouwen en kinderen slaat men een geheel anderen toon aan dan wanneer men spreekt over die van volwassen mannelijke arbeiders [1]). Men heeft waarschijnlijk wel dezelfde bedenkingen ten opzichte van veel — maar men laat die overwinnen door de gedachte dat de vrouw toch eigenlijk thuis behoort te zijn — niet waar: opvoeding der kinderen, zorg voor het huishouden, gezellig interieur — en dat kinderen nooit stevige arbeiders kunnen worden indien zij reeds zoo vroeg in het gareel gespannen worden, schoolbezoek, meerder gevaar voor ongelukken door dartelheid. Daarbij komt dat voor vrouwen en kinderen niet geldt die angst wat of ze wel met hun vrijen tijd zouden uitvoeren. Sommigen zien ook wel gaarne de concurrentie van vrouwen en kinderen verdwijnen. Maar de volwassen man — dat is de arbeider door de natuur als het ware aangewezen. Als hij niet kan werken, wie moet er dan werken? En als er niemand werkt hoe wil dan het bedrijf voortgezet worden? Neen, voordat van hem de werktijd wordt verkort dient men alles nauwkeurig na

---

[1]) 't Zelfde onderscheid maakt men, hoewel uit geheel andere overwegingen wanneer men de middelen bespreekt waardoor tot een arbeidsduurverkorting geraakt moet worden. Hierover later.

te gaan. Het kan zijn dat hij beter zal kunnen rusten als hij korter werkt en hij zal ook sterker kunnen worden misschien — maar wat heeft hij er aan, aan die rust als hij er niets mee kan uitvoeren? Waar moet hij heen? Zij die zeggen naar zijn huis geven daarmee het bewijs dat zij de arbeiderswoning niet kennen — de vrouw is gewoonlijk opgelucht als de man van de vloer is, zoo nauw als het er is. Naar de kroeg zal hij onvermijdelijk gaan, dat is zijn eenig toevluchtsoord. Van de verkorting van den arbeidsdag zal vermeerdering van het kroegbezoek het gevolg zijn — uitbreiding van het alcoholisme — verhooging van de criminaliteit — wie kan in een adem allen nasleep noemen van dat kroegbezoek? En zou zijn meerdere kracht ook daar niet spoedig weer verdwijnen? Veel beter is het den werkman lang bezig te houden — hem voor zichzelf te bewaren. Wanneer hij een vollen dag werk heeft zal hij naar huis verlangen en dat zal de huiselijkheid meer bevorderen dan de voorgeslagen vermindering van den arbeidsduur.

Afgescheiden dus van de bezwaren die voortkomen uit den angst voor de industrie — een reeks van bedenkingen waarin men de verbetering van physiek en moreel, die de voorstanders van een uitbreiding van den vrijen tijd verwachten, in twijfel trekt.

En daar die beweerde vooruitgang van den arbeider ten slotte het krachtigste en het fundamenteele argument is waarmede tot het nemen van den

maatregel wordt aangedrongen, hecht ik er zeer aan hier samen te brengen al wat ik aan bewijzen heb kunnen vinden voor die bewering.

Tegelijkertijd zal ik dan kunnen spreken over eenige economische argumenten der tegenstanders; want tegenover al hunne bedenkingen meen ik alleen te kunnen stellen het feit dat de arbeiders door de verkorting van hun arbeidsduur betere menschen zijn geworden en daardoor betere producenten.

Onjuiste argumenten vóór verkorting.

Andere argumenten, die ten voordeele van de arbeidsduurverkorting worden aangevoerd, kan ik niet aanvaarden. Niet het argument dat tengevolge van dien maatregel de werkloosheid zal verminderen; niet het argument dat daardoor de loonen zullen stijgen. Dit zijn twee populaire argumenten. Van socialistische zijde worden zij het luidst gehoord — en zij vinden gewillige ooren. Door die argumenten voornamelijk is het verlangen naar een korteren arbeidsdag zoo groot en telt het idee zooveel proselieten.

Dat de werkloosheid zal verminderen beredeneert men zóó — och heel eenvoudig! — Wanneer van x arbeiders, die twaalf uur per dag werken, de arbeidsduur verminderd wordt tot negen uur daags, zullen in het vervolg om hetzelfde product te kunnen voortbrengen $\frac{x}{3}$ meer arbeiders moeten worden aangenomen.

Daarvan afhankelijk wordt, om aan te toonen dat de loonen zullen stijgen gezegd: Daar het arbeidsloon bepaald wordt door vraag en aanbod van

arbeid, zal het loon, dat bij een vraag van x arbeid n was, moeten stijgen wanneer inplaats van x nu $\frac{4}{3}$ x gevraagd wordt [1]).

Ik laat die redeneeringen voor wat ze zijn en zou ze wel dom willen noemen als ik dat woord niet bewaarde voor hen — en die zijn er nog al veel — die in een betoog ter verbeerlijking van den korten werkdag die twee genoemde sommetjes laten staan naast de bewering dat zij, die zoo bang zijn voor de slechte gevolgen voor de industrie, niet behoeven te vreezen: want door de grootere intelligentie en door de meerdere kracht der arbeiders zou hunne productiviteit zóóveel groeien, dat zij meestal in staat zouden zijn om in den korteren werkduur hetzelfde product af te leveren als in den langeren. De eerste betoogjes gaan uit van de onderstelling dat de arbeider in minder uren minder presteert — daarom moeten hulptroepen aanrukken. En als het tweede betoog waar is — n.l. dat de productie niet lijdt — welke arbeid blijft er dan over te doen voor die hulptroepen?

De tegenspraak is zóó duidelijk en reeds zóó dikwijls aan hen die haar pleegden verweten, dat het een wonder is, dat nog steeds menschen den moed hebben haar te herhalen [2]).

---

[1]) O. a. H.H. Champion, The eight hours movement. Nineteenth Century Sept. 1889.

Harold Cox, The eight hours bill. Nineteenth Century, July 1889.

George Gunton, Wealth and Progress. blz. 255.

[2]) Nog onlangs door de voorstellers van de 8 urenwet voor de mijnen in het Engelsche Parlement — maar dát was politiek!

Van dit dilemma kies ik het laatste lid. Ik hoop die keus te rechtvaardigen, door te wijzen op dien drom van feiten, die ik in mijn tweede Hoofdstuk naast elkaar heb gezet.

Er moet niet over de verkorting van den arbeidsdag gesproken worden alsof er geen praktijk van bestaat — en dat doen zij die voorspellen dat de vermindering der werkloosheid ervan een gevolg zou zijn -- dat doen zij die een loonrijzing als gevolg aankondigen. Het zou wel zeer gelukkig zijn als dat alles geschiedde . . . maar de praktijk dan? Als zuiver theoretische redeneeringen maken die twee echter ook geen mooi figuur. Het is niet mogelijk alle gebeurtenissen, die op het resultaat van een gegeven maatregel invloed zullen uitoefenen, na te gaan en in aanmerking te nemen. Maar zooals in dit geval de praktijk buiten rekening is gelaten!

Voorspelde nadeelen der verkorting.

Beter staat het met de theoretische waarde der redeneering van hen die van een verkorting van den arbeidsdag nadeel duchten voor de industrie.

Niet allen gaan zoo ver om de goede gevolgen voor den arbeider te ontkennen zooals zij die ik boven sprekende invoerde. Zij willen gaarne toegeven dat er van den maatregel groote verbetering voor den arbeider te wachten is en zij zouden er zich op willen verheugen indien niet overwegingen van meerdere zwaarte hen noopten . . . . in een woord ze verklaren zich tegen de verkorting.

Hunne redeneering is aldus:

Nadeel 1. Wanneer van de arbeiders de werktijd kor-

ter wordt, zullen zij minder werken, minder produceeren. Om dus in den korteren tijd gelijke productie te houden, zal de fabrikant er toe moeten overgaan meer werkvolk aan te nemen. Wanneer het loon hetzelfde moet blijven (en dat wordt door de voorstanders van een werkduur-reductie met klem bevestigd) zullen de productiekosten dus stijgen met het geheele loonbedrag der bijkomende werklieden.

Nadeel 2. Al moge het waar zijn dat de productiviteit van den arbeider stijgt wanneer hij dagelijks korter uren arbeidt, — waar de productie uitsluitend of voornamelijk met machines geschiedt, zal zij door een verkorting van den arbeidsduur in gelijke verhouding moeten afnemen. Dit beteekent renteverlies. Wanneer men bedenkt dat voornamelijk ter wille van de meerdere productie van de dure machines de arbeidsduur zoo lang is gesteld, zal men begrijpen hoeveel dit bezwaar weegt.

Nadeel 3. Soms zal het mogelijk zijn de machines sneller te doen omwentelen — alweer ten koste van meer brandstof en slijtage. In veel gevallen echter zal dat volkomen ondoenlijk zijn en men zou er dan toe moeten besluiten het aantal machines te vermeerderen of zelfs al de machinerieën door nieuwe te vervangen. Van al de onkosten, die een arbeidsduurvermindering na zich sleept, ware deze niet de geringste. Door die verhoogingen der productiekosten genoopt zullen vele fabrikanten, die met een klein voordeel produceeren, hun bedrijf moeten staken. Van allen zal de winst verminderen.

Zij die voor het buitenland en voor de wereldmarkt werken zullen de concurrentie niet kunnen volhouden.

Sluiting dus van vele fabrieken en kleine bedrijven. Hierdoor het buiten verdiensten komen van talrijke arbeiders. Verergering der werkloosheid — eenigszins verminderd door het opnemen van nieuwe arbeiders in de fabrieken die het nog wel kunnen bolwerken. De fabrikanten zullen er echter op uit zijn, nu zij toch kosten moeten maken, meer in verbetering hunner machinerieën hun heil te zoeken dan in vermeerdering van hun personeel. Ook daardoor zal de opname van werklieden door de fabrieken, die blijven, niet groot genoeg zijn om de ontslagen werklieden der overigen voor werkloosheid te bewaren. [1])

Het loon zou volgens hen, die de nadeelen voor de industrie te groot achten om een werkduur-vermindering te kunnen voorstaan, — het loon zou tengevolge van den maatregel moeten dalen. De fabrieken, die niet gedwongen worden te sluiten, zullen in den nood uitzien naar middelen van bezuiniging. Voor sommigen zal die bezuiniging een voorwaarde zijn van verder bestaan. Zij zullen die onder meer zoeken in loonreductie. En och de arbeider heeft al zoo vaak gekozen in het dilemma: minder loon of werkloosheid, dat zijn antwoord niet twijfelachtig meer is. Vooral als hij bemerkt aan

---

[1]) Vergelijk over het vraagstuk der werkloosheid ook Prof. Munro *Alg. Zeitung*, 8 Sept. 1890.

andere fabrikanten dat het ernst is. En waarom zouden andere fabrikanten, wanneer zij zien dat elders minder loon betaald wordt, ook niet een deel van hun verlies, dat een gevolg is van de verkorting van den werkduur, op de arbeiders verhalen? Zijn zij het niet, die al het voordeel hebben? En zouden zij ook er dan niet voor betalen?

Vaststelling van minimum-loon.

Om het bezwaar voor de arbeiders op te heffen, dat zij, willen zij korter werken, ook onvermijdelijk met minder loon zouden moeten genoegen nemen, heeft men bedacht dat het noodig is tegelijk met een vaststelling van den maximum-arbeidsduur een minimum-loon te bepalen. Die twee maatregelen, zegt men vullen elkaar aan en de eerste is niet zonder den anderen denkbaar. Vandaar die samenkoppeling waarin men die twee woorden in allerlei programma's, speechen op volksvergaderingen en economische geschriften vindt: maximum-arbeidsduur en minimum-loon. Die samenvoeging komt dus van de menschen die een moeilijkheid gevonden hebben in het samengaan der belangen van de werkloozen en van de industrie. Zij hebben echter daardoor de moeielijkheid maar een weinigje veranderd. De fabrieken, die niet zullen mogen doorwerken met lager loon, zullen dan moeten sluiten. En hebben dus zij die werken een hooger loon, het aantal der werkloozen is zooveel grooter.

Onjuiste bestrijding.

Tegen deze redeneeringen der zwaartillenden komen op velen met de luchtige muts. Neen, zeggen zij, de werkloosheid zal niet vermeerderen, zij zal min-

der worden. Zóó zal dat gebeuren: na de urenreductie moeten de fabrikanten meer arbeiders in dienst nemen. Dat berokkent hun grootere uitgaven, dat is waar; maar worden die arbeiders nu niet metéén afnemers, koopkrachtige consumenten? Wat de industriëel met de eene hand aan arbeidsloon uitbetaalt zal hij als prijs voor zijn product met de andere hand weder innen. — Is eenmaal op deze wijze aangetoond dat de werkloosheid zal verminderen, dan komt vanzelf de onvermijdelijkheid van loonstijging (zooals we dat boven al gehad hebben) en na die loonstijging weer meer vraag naar het product, alles uitloopend op grootere welvaart voor den fabrikant.

Er is wel wat waars in die redeneering. De arbeiders, die noodig zullen zijn na een verkorting van den arbeidsduur, worden koopkrachtige consumenten, — maar waren zij vroeger niet consumenten? Zij leefden toch van iets, al was het van de weldadigheid misschien? De vermeerdering van vraag, die er door hun treden uit de rangen van de werkloozen zal waar te nemen zijn, zal alleen bedragen zooveel als zij zich kunnen veroorloven meer te consumeeren dan gedurende hunne werkloosheid. — En gesteld dat het geheele bedrag dat zij aan loon ontvangen weer terecht komt in den zak van den ondernemer als koopprijs voor zijn product — is het dan voor dien ondernemer hetzelfde? Al wat hij ontvangt als koopprijs voor zijn product is toch niet pure winst? Wanneer wij stellen, dat 50% van de

opbrengst winst is, krijgen wij aan de zijde der inkomsten voor den ondernemer: 50% van datgeen wat een arbeider meer dan een werklooze consumeert; terwijl zijn uitgaven vermeerderd zijn met het volle bedrag van het loon der noodzakelijk geworden arbeiders. Nu, eenige compensatie is dat wel, maar ik geloof niet zoo veel, dat de redeneering der zwaartillenden geheel onhoudbaar is geworden. Een andere geringe wijziging wordt er in het betoog noodzakelijk wanneer de vaststelling van den arbeidstijd geschiedt door een verbod van het overwerken. Gewoonlijk toch wordt het overwerk hooger beloond dan binnen den gebruikelijken tijd uitgevoerde arbeid; zoodat er voor den fabrikant een besparing is van stel 25 % van het arbeidsloon over die uren, gedurende welke gewoonlijk overgewerkt werd. Wanneer een ondernemer twintig arbeiders à 24 cts. per uur twaalf uur daags bezigt en bovendien dagelijks twee uren laat overwerken tegen het uurloon vermeerderd met 25 %, dan zal hij een dagelijksch product krijgen waarover 280 uren gewerkt is en waarvoor hij *f* 69.60 aan arbeidsloon zal betaald hebben. Wanneer nu de werkdag op twaalf uur daags is vastgesteld met verbod van overwerk, zal hij diezelfde 280 uren kunnen laten arbeiden voor *f* 67.20, hetgeen hem dagelijks *f* 2.40 uitspaart — daartegenover staat dat hij om hetzelfde werk in eenen dag gedaan te krijgen 3⅓ arbeider meer zal moeten huren, wat hem *f* 11.20 kost. Ik heb hier gesteld dat het loon hetzelfde bleef, een loon voor 14 uur

bij 12 uur werk. Ook hier ware echter het nadeel voor den werkgever niet zóó klein geworden, dat velen zonder bezwaar die vaststelling van den werktijd konden tegemoet zien.

Resumé der opgesomde bezwaren.

Om te resumeeren: De gevaren die men ducht van een verkorting van den dagelijkschen arbeidsduur zijn deze:

Voor de industrie: Een verhooging der productiekosten, eene bemoeielijking daardoor van de concurrentie met het buitenland, een inkrimping zoo niet een te gronde gaan van het bedrijf.

Voor den werkman: Een vergrooting van de werkloosheid — zij het ook getemperd door een meerdere opname van werkvolk door de economisch sterke industrieën. Een daling van het loon. Hierbij voegen dan de grootste pessimisten als gevaren voor den werkman: te veel vrije tijd en als gevolg daarvan dissipatie, krachtverlies of ook wel gelegenheid tot geestesontwikkeling die, omdat zij niet voldoende kan zijn leidt tot ontevredenheid, minder geluk op aarde.

Men erkent echter algemeen dat er in vele bedrijven een te lange arbeidsduur gebruikelijk is — en als men den arbeider bezig kon houden, zou men er wel voor zijn dat op een of andere wijze aan dien arbeidsduur een perk gesteld werd.

Over deze laatste toevoeging hoop ik nader te spreken. Tegenover de iets minder pessimistische beschouwers die, erkennend het goede dat voor den arbeider op moreel en physiek gebied te wachten

is van een maatregel die den arbeidsduur beperkt, toch die bezwaren aangaande de wenschelijkheid daarvan opperen en doen gelden, — tegenover die is mijne stelling deze:

In een groot aantal bedrijven zal een geleidelijke verkorting van den dagelijkschen arbeidsduur, die aan den arbeider meer en meer verzekert den tijd om zich te ontspannen en zich lichamelijk en geestelijk te ontwikkelen, tot op een van te voren niet aan te geven grens tengevolge hebben, dat hij in die mate een beter werker wordt, dat zijne praestatie in den korteren zelden minder zal zijn dan zijne praestatie in den langeren tijd. Is zij minder dan toch nooit in dezelfde verhouding als de arbeidstijd. Stelling.

Niet in alle. Ik denk hier allereerst aan die bedrijven waar van den arbeider niet een direct productieve arbeid gevergd wordt. Ik denk aan die vakken waarin de werkzaamheid van den arbeider bestaat in het verleenen van diensten als kellner, dienstbode, winkelbediende, kapper. Het is niet denkbaar dat zij door grooteren ijver of meerdere oplettendheid in een korteren tijd afdoen wat van hen verlangd wordt. Hun werkzaamheid hangt ook af van den wil van hem die bediend moet worden. Wanneer een koffiehuis geopend is van des morgens acht uur tot des avonds twaalf uur zal de ijverigste kellner niet kunnen volstaan met gedurende tien „In eeu groot aantal bedrijven."

uren bijzonder prompt te bedienen. De gasten, die gedurende die overige zes uren komen, zullen daarmee geen genoegen nemen. Evenzeer afhankelijk van de eischen van het publiek, dat gedurende het gansche etmaal wenscht vervoerd te worden, zijn de werkzaamheden van hen die bij het vervoerwezen gebezigd worden. Een machinist zal er niet in slagen door meerdere energie in korteren tijd meer treinen te voeren — dat wordt ook niet van hem verlangd want er moeten den ganschen dag treinen loopen — zoo wil het publiek het. In denzelfden toestand zijn het personeel van de trams, de koetsiers van rijtuigmaatschappijen. Een derde categorie is de categorie van personen die met toezicht of met bewaking belast zijn, politiebeambten, portiers, wakers; de aard van hun betrekking brengt mee dat hun »productiviteit" alleen wordt afgemeten naar den duur van hun dienst; niemand kan zich van twaalf uur toezicht houden in tien uur kwijten.

Van al deze hierboven opgenoemde personen heb ik alleen over de meerdere productiviteit gesproken. De vraag of die bij hen kon worden verwacht heb ik ontkennend beantwoord. Dit sluit niet uit dat eene verkorting van hunnen arbeidsduur hunnen werkgevers werkelijk voordeel zou kunnen opleveren. Niet doordat zij evenveel dienst zouden verrichten, maar doordat zij door hunne meerdere frischheid en oplettendheid besparingen zouden kunnen maken in de behandeling der stof, die aan hunne hoede of

zorg was toevertrouwd. Een wakkere kellner zal minder glazen breken [1]) of hupscher tegen de gasten zijn; een wakkere winkelbediende meet accurater of praat den klanten meer aan; een wakkere machinist spaart olie en kolen of zelfs, als men wil, geheele machines: daar hij beter oplet gebeuren er minder ongelukken; zoo spaart de wisselwachter ook; een wakkere tramkoetsier verslijt minder paarden en houdt dadelijk op voor elken kleinen wenk.

Wanneer men al deze besparingen etc. productie wil noemen . . . ik bedoel die niet onder dien naam, hoewel ik ze gaarne noem als gevolgen van den korteren werkdag. Naderhand zullen ze moeten dienen in mijn betoog.

Van de bedrijven, waarbij eene hoogere productiviteit van den arbeider te verwachten is, willen sommigen ook buitengesloten hebben die bedrijven waarbij de werkzaamheid van den arbeider afhangt niet van personen of van het publiek, zooals daareven, maar van de te bewerken stoffen. Vooral in de industrieën waar bij de productie chemische processen te pas komen, is dat zoo, zegt men; en men vraagt, hoe is het mogelijk dat er harder gewerkt wordt als de arbeider gedwongen is te wachten totdat het den stoffen behaagt heeft een chemische verbinding aan te gaan; hoe is het mogelijk dat een proces, dat volgens de wetten van de natuur tien uren noodig heeft om af te loopen, door de

[1]) Dit breken zal in de practijk meestal wel zijn eigen nadeel zijn.

wetten van den mensch in negen uur of acht wordt geknepen? Het is een moeielijke vraag, waarop ik niet bij machte ben een antwoord te vinden — maar niemand is daartoe bij machte. Zooveel weet ik dat ook bij fabrieken van chemische producten een verkorting van den werkdag is toegepast en goede resultaten heeft opgeleverd — soms tot de grootste verbazing van deskundigen. »Nu ja, zei de Heer Fletcher een Engelsche alkali-fabrikant, dat is duidelijk, of ik nu werk met twee ploegen van twaalf uur of met drie ploegen ieder acht uur de potten zullen niet meer opleveren" en de Heer Richmond kon ook niet inzien hoe het mogelijk was dat de potten, die voortdurend aan het werk waren, meer zouden produceeren als er drie ploegen werkten dan toen er twee ploegen 24 uur in het etmaal werkten. En toch is dat gebeurd in de fabriek van den Heer Brunner [1], die dat voor een deel toeschrijft »aan de grootere productiviteit van het volk als gevolg van betere gezondheid en grootere opgewektheid."

In Engeland hebben fabrieken van bleekpoeder, vitriool, bijtende soda, ruwe soda, dubbel chroomzure potasch met succes een korteren werkdag ingevoerd. Die fabrieken zijn daar geschikt voor omdat de productie een ploegen-systeem zeer goed toelaat — er moet toch den ganschen dag gewerkt worden, — en omdat de invloeden waaraan de arbeiders blootstaan zoo nadeelig zijn bij sommige

1) Zie onder „Engeland".

bewerkingen dat een korter verblijf in de fabriek hen al dadelijk in gezondheid doet vooruitgaan. Het is ook opgemerkt dat zij gedurende hun laatste werkuren het gevoeligst zijn voor den invloed van de gassen. 't Is duidelijk dat bij de lange uren ook herhaaldelijk de behoefte werd gevoeld eens van het ongezonde en zware werk te pauzeeren. Er zijn dus chemische bewerkingen waarbij tegen de meening van de deskundigen een kortere werktijd een onverminderd product opleverde. Voor elken tak van deze industrie dus moet experimenteel aangetoond worden of een reductie der uren goede of slechte resultaten voor de hoeveelheid van het afgeleverde product kan hebben.

Eenigszins gelijkend op de bewering der chemische specialiteiten is die van andere theoretici, die zich mannen van de praktijk noemen, dat daar, waar het bedrijf voor het grootste deel, zoo niet geheel, door een machine wordt uitgeoefend, een grootere productiviteit van den arbeider niet tot haar recht kan komen. Zij willen dan wel gelooven dat als de productie geschiedt door handenarbeid geheel of door handenarbeid geholpen in meerdere of mindere mate door gereedschappen, werktuigen, machines, zij willen dan wel gelooven aan een vermeerdering van de productiviteit van den arbeid. Maar, waar de arbeider bijna ophoudt arbeidskracht te zijn, waar hij meer is of geheel en al opzichter over de machine? Zou daar in een korteren arbeidstijd evenveel kunnen geproduceerd worden als vroeger? Terwijl aan de

machine niets veranderd werd, of de snelheid niets vermeerderd? Ja, zelfs dan en onder die omstandigheden. Zelfs waar de arbeider als toeziende hulp aan de machine is toegevoegd, zelfs waar zijn eenig werk bestaat in het inbrengen van de grondstof kan het product per dag hetzelfde blijven als vroeger toen de dag langer was. Dit is alles voldoende bewezen door proeven op allerlei gebied van de industrie; proeven die ik voor een groot deel zal verhalen in mijn tweede Hoofdstuk. De weefmachine weeft meer stof per uur dan vroeger — en vroeger stond zij geen oogenblik stil; de zaagmachine zaagt meer latten; dezelfde automatische machine draait meer schroeven; zelfs de spinmachine met haar minimum menschelijke hulp spint meer draad.

„Eene geleidelijke verkorting."

De tijden, die gewoonlijk gewerkt worden door de arbeiders, zijn zoo lang, dat een verkorting van één uur niet genoegzaam baten zal; zelfs na die verkorting zal den arbeider geen tijd overblijven tot ontspanning door andere bezigheid. Een verkorting van één uur zou verweg in de meeste bedrijven uitsluitend ten goede komen aan meer rust, aan slaap. Grootere verkorting is dus gewenscht, een verkorting van eenige uren. Het zou echter gevaarlijk zijn zoowel voor den arbeider zelf als voor de industrie die verkorting plotseling in te voeren. Langzamerhand moeten de gewoonten veranderd worden. De betere levensomstandigheden moeten bij den werkman eerst »aanslaan." Zijn leven is niet ingericht op veel vrijen tijd. Zijn geheele stand zou niet

weten wat er mee te doen. De arbeiders moeten leeren hoe dien tijd door te brengen. En van dat leeren stel ik mij veel verdriet voor, veel teleurstelling. Wat de arbeider nu voornamelijk voelt is de behoefte aan rust — hij moet andere behoeften leeren zoeken. Bij verschillende proefnemingen met een korting van den arbeidstijd bleek het. De arbeiders wilden liever op de fabriek komen, zij wisten niet wat te doen, en toen in Zwitserland een fabrikant wegens de slechte tijden zijn productie moest inkrimpen, stelde hij zijn arbeiders voor de keus: een vrije Zaterdag of elken dag een paar uur minder werk. Al de arbeiders kozen het laatste: ze zagen er tegen op nòg een vrijen dag in de week te hebben.

Tot het bereiden van een toevluchtsoord voor den arbeider, een ontspanningsoord, een clublocaal of wat ook, waar hij zal vinden wat een ledig man behoeft, is geld noodig en organisatie, en voor dat alles te zamen tijd.

Het zou niet aan de bedoeling beantwoorden, wanneer men den arbeider in eens al den vrijen tijd gaf waarop sommigen voor hem aanspraak maken. Is het voor den arbeider verkeerd – voor de industrie zou het hoogst nadeelig, zoo niet doodelijk zijn. De verkorting van den arbeidsduur moet noodzakelijk gepaard gaan met een grootere of kleinere reorganisatie van de fabriek. Wàt er veranderd moet worden zal de directeur door ervaring moeten leeren. Zal dat zijn verandering in de regeling van de rust-

pauzen en schafttijden? Zal de fabriek vroeger eindigen of later beginnen? Zullen de pauzen vergroot worden? Kan er een ploegenstelsel ingevoerd worden? Welke veranderingen in de machines zijn aan te brengen; kunnen zij sneller draaien of zou de aanschaffing van een nieuw toestel rente beloven? Kan het loon der arbeiders op dezelfde hoogte blijven; zal het stukloon het dagloon moeten vervangen?.... Deze en nog eens zooveel vragen zullen door den directeur moeten worden beantwoord; en zij kunnen slechts worden beantwoord na lang wikken en wegen en vooral na experimenten. Hiervoor is zeer veel tijd noodig.

Ook is het gebleken dat dikwijls na een arbeidsduur-vermindering de arbeiders begonnen met minder te produceeren en naderhand pas, als de betere omstandigheden hun invloed hadden doen gevoelen, grootere productiviteit toonden — nu, zulke tijden van verlies voor den fabrikant moet hij kunnen uitzingen. Hoe lang zou het niet duren voordat de arbeiders door grootere productiviteit goed maken wat zij door een vermindering van drie uur werktijd per dag minder kunnen produceeren? De rapporten b. v. over de industrie van Zwitserland verhalen soms hoe de arbeider verscheidene jaren noodig had voor hij voldoende verbeterd was als producent.

Deze eisch van geleidelijkheid geldt voornamelijk bij de behandeling van deze materie door den wetgever. Wanneer particulieren besluiten den arbeidstijd in hun ondernemingen te verminderen zullen

zij de zaken van te voren wel zóó overwogen hebben dat er op het punt van geleidelijkheid wel niets op hun maatregel zal aan te merken zijn. En waar zij groote sprongen wagen en met succès — des te beter. Zulke heldhaftige schapen moeten er meer over den dam. — Voornamelijk voor den wetgever geldt de eisch.... èn om de redenen boven genoemd èn, omdat doende wat des werkgevers is, de wetgever dat doet zonder diens practische kennis en zonder diens macht om door verschillende maatregelen de effecten van een arbeidsduur-verkorting te wijzigen. Hij moet nu aan de particulieren den tijd en de gelegenheid laten ieder voor zijn vak dat te bepalen en te regelen wat hij zelf noodig rekent. De wetgever heeft zelf ook een school noodig. Welke contrôle? Welke dwangmaatregelen? Welke speciale regelingen voor welken tak van industrie? Daarover nog later.

„De tijd om zich te ontspannen en zich lichamelijk en geestelijk te ontwikkelen."

Ik heb reeds geschreven hoe het naar mijne meening bij dezen »beschermenden" arbeidsdag er niet in de eerste plaats op aankomt den arbeidsduur te verkorten als wel den vrijen tijd te vermeerderen. Dat het in de praktijk één zaak is — nu ja. Eerst tijd tot rusten, tijd tot slapen — nog beter te verzekeren door bepalingen omtrent nachtarbeid — maar zeker ook indirect gevolg van de vaststelling van een maximum dagelijkschen arbeidsduur. Men zou een maximum-arbeidsduur-bepaling, die dient om tijd tot slapen te verzekeren, kunnen brengen onder het begrip hygiënischen maximum-arbeidsdag. Verder

dan die hygiënische arbeidsdag strekt de maatregel die den arbeider tijd zal verschaffen voor zijn ontspanning door andere bezigheid, voor zijn ontwikkeling geestelijk en lichamelijk.

Zij, die niet alleen betwijfelen of de arbeider wel geneigd is zich te ontwikkelen enz. maar die zelfs in meer vrijen tijd voor hem een ramp zien, toonen een pessimisme dat gelukkig door de praktijk wordt gelogenstraft.

Nergens — waar ook een kortere werktijd voor de arbeiders werd ingesteld — heeft het hebben van meer vrijen tijd geleid tot moreelen achteruitgang van den arbeider. Voornamelijk grooter kroegbezoek wordt als verschijnsel daarvan geducht. Tegenover dien angst van de theorie staat de blijdschap der praktijk dat juist het kroegbezoek verminderd is in de streken waar korte uren heerschen. Men zie naar Australië waar matigheidsgenootschappen van arbeiders bloeien en waar de kroegbazen vijanden zijn van den korten arbeidsdag — of, als men zegt nu ja die Australische werkman dan ook — men luistere naar de verklaringen van zoovele ondernemers één voor één uit zoo vele landen hoe de dronkenschap bij hen in de fabriek na een invoering van een korteren dag verminderd is of zelfs geheel verdwenen. Wanneer men een der meest zekere gevolgen van een verkorting van den arbeidsduur wil noemen dan noeme men vermindering van het alcoholisme; en dit bewijst alweer de zoo dikwijls herhaalde en bewezen stelling dat niet alleen de misère van het

alcoholverbruik maar ook en voornamelijk het alcoholbruik van de misère een gevolg is. De arbeider komt in betere omstandigheden en hij verlangt minder naar een roes, en wat hier een groot ding is, hij is minder uitgeput en zijn lichaam behoeft dien prikkel niet meer.

Een ramp voor den arbeider noemt men zijn meerderen vrijen tijd ook omdat hij dan gelegenheid heeft na te denken over zijn toestand en zich bezig te houden met het beramen van plannen dien te verbeteren. Men zegt: »waarom hem ontevreden gemaakt met zijn lot, er is toch niets aan te veranderen." — Nu!

Men zegt: Wanneer gij den arbeider zooveel vrijen tijd geeft — dan beklaag ik hem; ik beklaag hem; want in zijn huis kan hij niet, in de kroeg zit hij volgens uw statistiek ook al niet, waar moet die man heen? Zijn huisje is te klein, hij zou de vrouw in den weg loopen. Wanneer gij hem op de fabriek toelaat dan heeft hij tenminste een dak over zijn hoofd." Ik voel wel iets voor dat bezwaar. maar ik geloof daaraan zal naderhand tegemoet gekomen worden. Wat noodig is komt ten slotte wel. Er zullen komen recreatie-zalen en bibliotheeken, en lezingen en klassen die den vrijen werkman zullen opnemen.

In het voorbeeldige Melbourne bestaan die gelegenheden en ze worden druk bezocht. Elders vindt men van dat alles iets. Let op de Engelsche »University Extension Lectures«; daar gaan de arbeiders in

drommen heen. Als een »terugval in een barbaarschen staat" [1]) zouden zij het ophouden van die lectures voelen. Ook de in Engeland bestaande »free public libraries" zijn een voorbeeld: bibliotheeken die door de gemeenten onder bepaalde omstandigheden kunnen worden opgericht. Van die bibliotheeken wordt ruim gebruik gemaakt door alle standen [2]). Waar dergelijke instellingen nog niet bestaan of nog maar zeer mager kan men zich die niet gemakkelijk voorstellen. Verbeeldt u werklieden op onze Universiteits-bibliotheek of op het deftige Leesmuseum! Maar geeft den werkman tijd en ook hier zal dat zich voordoen evenals overal elders meer of minder.

Ik hield mij nu, als tegenstelling tot de moreele abjectie waarin de arbeider volgens sommigen zou moeten vervallen, alleen bezig met zijn te verwachten intellectueele verheffing. Zijn lichamelijk welzijn zou echter nog in hoogere mate bevorderd worden. Elken dag een paar uur slechte atmosfeer minder en een paar uur goede lucht meer. Elken dag [3]) een rustig ontbijt te huis inplaats van een ontbijt na een of twee uur arbeid met een nuchtere maag. Elken dag tijd voor het middagmaal

---

[1]) Zie Soc. W. 1892 blz. 190.

[2]) Meer bijzonderheden zijn te vinden in de rede van den Heer J. F. Bense gehouden op het Taal- en Letterkundig Congres gehouden te Arnhem, Augustus 1893. Handelingen blz 105 — 111.

[3]) Bij een denkbare verandering in de regeling van den arbeid en de rustpauzen.

en tijd voor de digestie, terwijl men vroeger thuiskwam, at en sliep. Elken dag na den afloop van het werk aan de fabriek, een eigen bezigheid thuis, misschien voor bevoorrechten een tuintje te verzorgen (Melbourne alweer) of tenminste een liefhebberijvak, soms een wandeling in de natuur, of een bad, of turnen. . . .

En dan nog het moreele voordeel: de grootere huiselijkheid, de mogelijkheid zich met zijn kinderen te bemoeien.

En dan nog het materieele voordeel: hij kan zijn eigen huisraad herstellen; de schoenen lappen van zijn gezin; verbeteringen aanbrengen aan zijn woning.

Dit alles is het doel van de arbeidsverkorting.

Wat ik hier heb opgesomd zijn geen hersenschimmen, de praktijk heeft aangetoond dat men al die gevolgen mag verwachten. Maar zelfs, al rekent men slechts op de helft daarvan, dan nog zou het een schoon doel zijn.

„.... Dat hij in die mate een beter werker wordt.....“

Een schoon doel en tevens een zeker middel.

Een zeker middel om te verkrijgen datgeen, waardoor die arbeidsduur-verkorting aannemelijk wordt voor de industrie: een verhoogde productiviteit van den arbeider. Een zeer veel verhoogde productiviteit zelfs. Zoo groote verhooging van productiviteit als niemand van te voren voorspeld kon hebben en als menigeen achteraf niet gelooven wil.

Dat voorspellen is niet noodig geweest want men heeft het toch met een arbeidsduur-reductie aange-

durfd — er aan gelooven zal men toch wel eindelijk moeten . . . want de bewijzen zijn overweldigend in aantal en gewicht.

Voorop zij gesteld, dat ook andere oorzaken hebben medegewerkt om den arbeid gedurende de kortere uren productiever te maken; andere oorzaken dan de verhoogde intelligentie en de verhoogde werkkracht van den arbeider.

Onder die oorzaken noem ik op:

1°. Een verbetering van de machinerieën.

Deze verbetering der machinerieën is in grootere of kleinere mate dikwijls samengegaan met een verkorting van den arbeidstijd. Steeds werd bij de berekening van de grootere praestatie der arbeiders die verandering in aanmerking genomen, en op enkele uitzonderingen na bleek het, dat zij niet de geheele productie-vermeerdering kon doen verklaren. Soms was zij slechts een geringe factor daartoe.

2°. Betere regeling van den arbeidstijd en de rusttijden.

Meestal werd bij eene eenigszins belangrijke arbeidsduur-vermindering een der rusttijden afgeschaft. Dat lot viel gewoonlijk te beurt aan de ochtendpauze die in vele fabrieken anderhalf uur na den aanvang van het werk wordt gehouden.

Men begon nu wat later. Deskundigen rekenen het verlies aan arbeidstijd veroorzaakt door het stoppen en het weer beginnen op tien minuten of een kwartier, verloren werktijd die nu gespaard blijft.

Ook echter daar, waar noch de eene noch de andere maatregel genomen was, kon men na verloop van eenigen tijd — soms reeds na enkele weken — constateeren dat de productie niet geleden had. Had zij geleden, dan was dat toch nooit in die mate die de arbeidsduur-vermindering zou doen vermoeden aan iemand die den regel van drieën toepassen wilde.

Dit alles komt voort uit de »reserves of personal efficiency« die de arbeider bezit.

Sommige economen zeggen dat zij wel willen gelooven aan een grootere productiviteit van den arbeider die gewoonlijk overwerkt wordt. Waar buitensporig lange uren den kracht van den werkman knakken, kan een verlichting hem die kracht teruggeven, en zoo in staat stellen dat te doen waartoe hij vroeger niet bij machte was. Maar zelfs in industrieën, waar de uren niet zóó bijzonder lang waren, dat men zou kunnen zeggen dat de arbeider overwerkt werd, deed zich na een urenvermindering het verschijnsel voor, dat de arbeider productiever werd.

Uit de verschijnselen moet men besluiten tot een groote vermeerdering van lichaamskracht, maar vooral tot een groote vermeerdering van vaardigheid en oplettendheid. Dat laatste voornamelijk is het, wat een grootere productiviteit mogelijk maakt. Grootere oplettendheid spaart de krachten van den arbeider. Accuraat werk is niet zoo vermoeiend werk. Het zijn de slagen die er naast vallen die het meest afmatten. Bij sommige bezigheden, die veel lichaamskracht vorderen — mijnwerk, kolendragen, ran-

geeren enz. — is zeker ook een beter lichaam een groote factor, maar ik geloof dat de winst, die voor den arbeid het voornaamst is, zelfs daar het grooter overleg is. En dan komt de grootere opgewektheid tot arbeiden. Sommigen hebben niet onaardig gezegd: Wat gij met uwe arbeidsduur-verkorting beperkt, dat is niet de arbeidsduur, maar dat zijn de kleine rustpauzen, die niet op het fabrieksreglement staan. Dat moet waar zijn. Want hoe anders is te begrijpen die grootere productiviteit van de machines die even snel draaien als vroeger? Er wordt minder geteut. De handelingen van den werkman zijn zelf niet sneller, maar zij volgen elkander sneller op. De werkman heeft een grootere »go", meer energie. En terwijl hij vroeger al een half uur of een kwartier van te voren zich klaar maakte om uit te scheiden, werkt hij nu door totdat de bel luidt — maar gooit dan ook plotseling zijn werk er bij neer.

Op vele fabrieken bleek het goede resultaat van de afschaffing van het vroege ochtendwerk. De arbeiders waren dan nog niet recht frisch; ze hadden niet ontbeten en dikwijls in de plaats daarvan een borrel gepakt. Begin daar je dag eens meê! Vóór de eerste pauze werd er bitter weinig uitgevoerd — ook door het te laat komen van een belangrijk deel van het volk. De fabrikanten, die dat vroege werk afschaften, hebben over te laat komen en over dronken op het werk komen bijna in het geheel niet meer te klagen.

Over »het laatste uur van Senior" luidt hun oordeel ook geheel anders dan het zijne. Men weet dat Senior uitgerekend had dat alle winst door de fabrikanten gemaakt werd in het laatste uur dat er gewerkt werd [1]). Daarom was hij zoo tegen de beperking van den arbeidstijd van vrouwen en kinderen in Engeland in 1847. Het is jammer voor hem geweest dat hij terwille van het teekenachtige van zijn gezegde nu juist het laatste uur gekozen had. Hij meende dat in elk uur van den dag evenveel gewerkt werd — dus hij had even goed een ander uur kunnen kiezen. Dan ware hem veel hoon gespaard gebleven. Nu hebben ondernemers en economen een lijstje gemaakt van al de narigheden die er met dat »laatste uur van Senior" gepaard gaan. Winst maken in dat uur? 't Is het eenige uur van den dag dat mij mijn winst van de andere uren weer opvreet. Het product dan verkregen komt mij tweemaal zoo duur te staan als het product der andere uren, enz. enz. Arme Senior! Waarom hij juist en niet een ander? Hij had toch in zijn redeneering niets anders gezegd dan de algemeene opinie: Hoe langer er gewerkt wordt; hoe meer product en in dezelfde verhouding als de uren langer worden zal het product grooter worden,

Nog zooveel menschen zijn in dit opzicht Seniores. Wat anders denken zij, die rampen voor de industrie duchten en die de ongeschiktheid om langer op de

---

[1]) N. W. Senior, Letters on the factory act as it affects the cotton manufacture.

wereldmarkt te concurreeren, voorspellen aan het land dat een arbeidsduur instelt, korter dan dien van andere concurreerende landen ? Of is de onwaarheid van Senior alleen maar te wijten aan de omstandigheden van toen ? Kon men toen de uren wèl zonder schade voor het product verminderen — maar nu niet meer ? Is de grens al bereikt ? Dat moest men beter weten of beter willen weten.

Brassey (misschien al verouderd ?) en in den laatsten tijd Brentano en Schoenhof, hebben zoo meesterlijk aangetoond dat de arbeidstijd en de productiviteit niet in gelijke reden vermeerderen en verminderen.

Brassey in zijn »Work and Wages" : Al mogen de loonen en de arbeidstijden over de geheele wereld verschillen zoowel als de klimaten, de prijs van den arbeid is overal ongeveer dezelfde.

Brentano in zijn brochure »Ueber dass Verhältniss von Arbeitslohn und Arbeitszeit zur Arbeitsleistung" : Hooge loonen en korte arbeidstijd maken waar zij gebruikelijk zijn de industrieën niet »concurrenzunfähig"; integendeel, uit feiten blijkt dat daar, waar uren verkort en loonen verhoogd worden, de gevaarlijkste concurrenten zijn.

Schoenhof in zijn boek »The economy of high wages" geeft nog steeds meer feiten die hetzelfde bewijzen. Vergelijkingen tusschen de industrie van Amerika en die van Engeland — tusschen die van Engeland en die van het vasteland. Duidelijk wordt aangetoond dat Amerika met Engeland kan concurreeren tengevolge van korte uren en hooge loonen, dat Engeland

met het vasteland van Europa kan concurreeren door zijn korte uren en hooge loonen. Het gevolg van die twee is, dat ook dikwijls nieuwe machines worden rentabel geoordeeld. Waar hooge loonen zijn daar zal het voordeelig zijn nieuwe arbeid-uitsparende machines zich aan te schaffen — daardoor groote productiviteit van den arbeid.

Wanneer men den tijd verkortend, meer product per uur verkrijgt, dan zal ook de productiviteit van den arbeider moeten dalen wanneer de arbeidsuren verlengd worden. Wat zijn nu de gevolgen in de praktijk? Hoe bevindt de fabrikant zich bij het laten doen van overwerk? De gevolgen in de praktijk zijn zoo als de redeneering ons die voorspeld heeft. Niet dadelijk doet zich het verschil gevoelen. Weken lang kunnen de arbeiders die grootere inspanning volhouden en de werkgever ziet zijn product in dezelfde mate grooter worden als waarin hij den arbeidstijd heeft verlengd.

Langzamerhand verandert dat. En zeer veel getuigenissen bestaan er van ondernemers die zeggen op den duur van overwerken nadeel te ondervinden: de productiekosten stijgen er door.

„Tot een van te voren niet aan te geven grens."

Tot hoever kan de arbeidstijd verkort worden zonder dat er nadeel voor de industrie van komt; zonder dat de productiviteit van den arbeider ophoudt te stijgen?

Van te voren is dat niet te zeggen. Dat cijfer van uren moet gevonden worden door het experiment. Het zal verschillend zijn voor de verschil-

lende bedrijven — het zal ook verschillend zijn voor elken arbeider. Natuurlijk zijn er altijd veel menschen die na elke arbeidsduur-verkorting roepen: ziezoo, nu is de grens bereikt. Die roep is altijd zonder grond en mag nooit afhouden van een proef met nog korteren tijd. En al mislukt die proef — wat belet, haar later te herhalen? Misschien is de arbeider dan weer zóóveel in gehalte verbeterd, dat zij gelukt.

Besparingen. Naast de gevolgen reeds genoemd, zijn er nog eenige die behalve om andere redenen, ook om redenen van economie zeer goede gevolgen zijn.

De vermindering van ziekte onder de arbeiders. Voornamelijk in bedrijven waar de omstandigheden nadeelig zijn, zal na een verkorting van den werktijd dit gevolg zeer duidelijk te bespeuren zijn. Maar toch ook in andere bedrijven. Door de paar uren minder slechte lucht van het fabriekslocaal en door de paar uur meer goede lucht daarbuiten, om van de andere voordeelen niet te spreken, zal het weerstandsvermogen van den arbeider aanzienlijk vermeerderen. In de meeste beschrijvingen van den uitslag van een proef met kortere uren, komt voor een zinsnede die melding maakt van de betere gezondheid van den arbeider. De arbeider zelf stelt dat voordeel ook zeer op prijs en wil liever met korter werk dat behouden, dan toegeven om met langere uren iets meer te verdienen. »Al hebben we het voordeel niet in onzen zak, we hebben het

dan toch in ons body" zei een Lancashire wever.

De ondersteuning uit de ziekenfondsen behoeft jaarlijks veel minder te zijn. Bij de Londensche gasfabrieken was dat zeer merkbaar na de invoering van een 8-uren-dag. Een firma die kartonnen doozen maakte, verklaarde aan den inspecteur Redgrave dat, toen zij lange uren werkte vóór de wet van 1876, vrouwen en meisjes dikwijls toevallen hadden, maar dat het sinds de naleving der wet niet meer dan eens in het jaar gebeurd was. In een West-Cumberland hoogoven kon men het na een urenreductie van 12 tot 8 uren per dag, met een aantal werklieden minder doen, die voornamelijk aangenomen waren om bij ziekte in te springen [1]. Bij bedrijven met lange uren komt het meer voor dat een speciale ploeg werklieden (al zijn het soms losse, die buiten de fabriek staan te wachten) aangewezen is de zieken te vervangen.

De firma Brunner, Mond & Co., die een acht-urendag op haar fabriek van chemicaliën invoerde, deed aan een enquête-commissie opgave omtrent de gezondheid van haar arbeiders. Gedurende het zomerkwartaal van 1889, vóór de invoering van een drieploegen-systeem was het percentage van de arbeiders die uit het ziekenfonds ondersteund werden 7.1, terwijl in hetzelfde kwartaal van 1893 het percentage slechts 5.1 was. In 1889 waren 10.2 % der arbeiders onder dokters handen tegen 5.1 % in 1893.

---

[1]) John Rae, Eight hours for work, blz. 120.

Gedurende de laatste dertig jaar is de sterfte onder de mijnwerkers tusschen 24 en 45 jaar afgenomen. Rae schrijft dit toe aan de verkorting van hun uren en merkt op dat de sterftecijfers in de verschillende mijndistricten zoowat in dezelfde verhouding staan als de uren die in die districten gewoonlijk gewerkt worden.

Behalve dat hij zich over 't algemeen dus mag verheugen over een betere gezondheid van de arbeiders, kan de fabrikant opmerken dat hem een vermindering der uren zal brengen een verminderde bijdrage voor het ziekenfonds, een minder verzuim van zijn arbeiders, waardoor hij los volk zou moeten aannemen.

Van denzelfden aard is het tweede voordeel: het minder voorkomen van rampen en ongelukken. Dit is wel eens bestreden. Wanneer, zegt men, het werk van twaalf uren moet geperst binnen tien uren, dan zal door de gejaagdheid en de haast niet meer zoo voorzichtig gewerkt kunnen worden — er moeten dan dus juist meer ongelukken gebeuren. Van den anderen kant wordt, geloof ik, terecht opgemerkt dat vermoeienis en afmatting onoplettendheid veroorzaken — vandaar veel van de ongelukken. Men denke: juist op de grootere oplettendheid rekent men tot het verkrijgen van dezelfde hoeveelheid product en daaraan vooral kunnen de goede resultaten die men reeds verkreeg worden toegeschreven. Ook de vermindering van het drankgebruik zal zich doen gelden. Uit de statistieken blijkt dat men

Maandag tengevolge van de uitspattingen van den Zondag, en Dinsdag vanwege het Maandaghouden de meeste ongelukken krijgt. Als er nu Zondag en Maandag minder wordt uitgespat dan zullen Maandag en Dinsdag wat minder zwart-ongelukkig worden. Bij het constateeren van dit gevolg bij den fabrikant algemeene blijdschap over de mindere verminking enz. en meer speciale blijdschap over de vermindering der offers die van hem gevergd worden tot ondersteuning der gekwetsten of als bijdrage in de ongelukken-verzekering.

Een derde post, of een postje, aan den activa-kant van deze korte-werkdag-balans vormen de besparingen, die voor den fabrikant voortkomen uit het afschaffen van een of meer uren werk gedurende de avonduren. Hij behoeft dan niet voor verlichting te zorgen (vooral des winters, met de korte dagen van belang), hij hoeft niet meer voor verwarming te zorgen des winters en zijn machines die korter werken verteren minder brandstof en minder olie. Dit alles is niet zoo onbelangrijk als het misschien menigeen schijnt. Dat de proefneming van den heer Mather, machinefabrikant in Engeland, van het voorjaar in het geheel geen nadeel bracht was juist toe te schrijven aan deze besparingen.

Verkortingen van den arbeidsdag bij vervoerwezen, winkelnering, etc.

Ik heb op bladzijde 19 de bedrijven waarbij een verkorting van den arbeidsduur ter sprake kan gebracht worden in twee groepen verdeeld. De eene groep waarbij die verkorting waarschijnlijk geen be-

zwaar zal opleveren voor de industrie; waarbij de vermindering van den tijd gedurende welken gewerkt wordt zal worden goed-gemaakt door verhoogde productiviteit van den arbeider en door andere nader omschreven factoren. Een andere groep waarbij de productiviteit van den arbeider niet zal stijgen door de eigenaardigheid van diens bezigheid en door het feit dat zijn bezigheid afhangt niet van zijn eigen wil en vermogen alleen, maar ook van andere omstandigheden: van de eischen van personen of van de hoedanigheid van zaken die aan zijn handen zijn toevertrouwd of van den aard van een procédé dat bij zijn werk te pas komt.

Ik heb die verdeeling gemaakt niet omdat voor de eene of voor de andere groep de verkorting van den arbeidsduur minder wenschelijk is. Alleen was het mij te doen van een aantal bedrijven aan te toonen dat daarvoor die maatregel geen groote bezwaren oplevert.

Blijft nog over te beschouwen in hoeverre een verkorting van den arbeidsduur bij die andere bedrijven wenschelijk is, en doenlijk is.

Wenschelijk is die verkorting in de eerste plaats waar de uren het langst zijn. Bij een deel dier vakken is dat in hooge mate het geval. De uren van winkel- en koffiehuisbedienden, de uren der treinbeambten, trein- en wisselwachters, de uren van portiers en opzichters zijn buitengewoon lang. Zeer dringend is dáár juist de behoefte naar verlichting.

De verandering die in een bedrijf voorvalt ten gevolge van een arbeidsduur-vermindering der werklieden kan, zijn tweeërlei. Of ook het bedrijf zelf wordt dagelijks zooveel uren minder uitgeoefend òf men werkt even lang of langer dan vroeger en men neemt nieuwe arbeiders aan, die dan met de ouden in ploegen-wisseling werken.

Waar de productiviteit van den arbeider aanmerkelijk stijgt en waar de toestand der markt een groote vermeerdering van het product toelaat, daar zal een ondernemer dikwijls er zijn voordeel in zien en er toe overgaan een ploegensysteem in te voeren. Als echter de productiviteit niet stijgt of niet stijgen kan om de boven aangegeven redenen, of als er niet met kans op winst meer product aan de markt gebracht kan worden — dan zal een ploegensysteem niet ingevoerd worden en dan zal de fabriek dagelijks evenveel uren minder werken als de arbeiders.

Het winkelbedrijf leent zich niet goed voor ploegenwisseling der bedienden èn om redenen van administratie enz., èn om de groote vermeerdering der kosten die door niets goed gemaakt zou worden. Verkorting van den tijd dien de winkel open is dus. Het is zeker dat dezelfde en even zoovele transacties afgesloten zouden kunnen worden in zeer veel korter tijd. De winkelier wacht per dag langer op zijn klanten dan dat hij ze bedient. Een verkorting van den verkooptijd zou dus voor den handel geen bezwaar behoeven te hebben....

indien maar het publiek gedwongen kon worden binnen zekere uren zijn inkoopen te doen.

Wanneer een winkelier bekend maakt dat hij elken avond een paar uur vroeger sluiten zal, dan zal hij het publiek, tenminste als hij niet een monopolie heeft, daarmee niet verhinderen met zijn gewoonte van tot laat in den avond inkoopen te doen door te gaan. Het publiek gaat eenvoudig bij zijn concurrenten en de winkelier verliest de klanten die hij anders bij zich gekregen zou hebben. Een arbeidsduurvermindering in de winkels is dus tot schade van den winkelier indien niet ook het publiek opgelegd wordt een inkooptijd-vermindering. Aan het publiek kan alleen iets opgelegd worden door een syndicaat of door de wet. Wanneer de maatregel van werkduurverkorting op de boven aangegeven wijze wordt aangevuld, zal er geen bezwaar meer zijn. Later zal ik nagaan welke dwang te verkiezen is, die door een syndicaat van alle winkeliers of die door de wet.

Met koffiehuizen is het anders. Er zou een groote verandering moeten komen in de levenswijze van het publiek om het mogelijk te maken dat in een korteren tijd evenveel geconsumeerd werd als in den langeren tijd. Men kan dit een voordeel noemen dat naast het belang der geëmployeerden zijn gewicht moet doen gelden en daarom de verkorting van den verkoopstijd in koffiehuizen etc. nog meer verlangen. Dat het publiek in dit geval meer moet gedwongen worden dan anders is duidelijk; men

dwingt iemand niet gemakkelijk zijn levenswijs te veranderen. Het is te vreezen dat, hoewel er voor een vroegere sluiting der koffiehuizen enz. veel meer te zeggen is dan voor die van winkels, de maatregel op de moeielijkheid het publiek te dwingen zal afstuiten. In aanmerking dient ook genomen dat al mocht men er in slagen een sluiting door te voeren de consumptie af zou nemen en dus aan veel ondernemers een nadeel zou worden toegebracht dat hun op geene wijze vergoed wordt.

Aangaande het personeel bij het vervoerwezen zijn deze opmerkingen te maken.

Bij de sporen zijn zeer lange uren en daar vooral zou ter wille van het volk een arbeidsverkorting zeer gewenscht zijn — naast de belangen van het personeel komt nog het belang van het publiek. Een zeer groot deel der ongelukken zoo niet alle, die er op de sporen gebeuren, zijn te wijten aan onoplettendheid. Die onoplettendheid is meestal het gevolg van vermoeidheid door overwerken. Het is bij de arbeidsenquête aan iedereen bekend geworden hoe lang zelfs hier in Nederland, waar het personenverkeer uitsluitend over dag geschiedt, de treinbeambten, de wisselwachters, 't stationpersoneel in touw zijn. Een groot wonder is het dat er niet nog veel meer ongelukken gebeuren. Een opheffing van dezen toestand voor de werklieden is een opoffering waard — hoeveel te meer wanneer van dien toestand zoo groot gevaar is te duchten voor het reizend publiek. De maximale vaststelling van den arbeidsdag bij dezen

tak grenst aan den hygiënischen maximaal-arbeidsdag; bijna evenveel moet de noodzaak het doel te bereiken primeeren overwegingen van geldelijken aard.

Bovendien, vele spoorwegmaatschappijen zouden die meerdere kosten best kunnen dragen en niet vergeten moet men ook dat een vermindering van ongelukken een groote besparing aan materieel is, dat een oplettende bediening van de machines besparing kan beduiden van brandstof en olie — indirecte geldelijke voordeelen dus; en dat dan de werkloosheid door een dergelijken maatregel zou verminderen. Dat is nu wel voor de spoorwegmaatschappij geen winst, maar toch voor de groote maatschappij wèl. Die opmerking over de werkloosheid geldt voor de invoering van een korteren werkdag bij alle bedrijven waar een grootere productiviteit van den arbeider niet is te verwachten.

De beperking van den arbeidsduur zou niet ten gevolge mogen hebben beperking van den dienst. Met ploegenwisseling zou men het dus moeten vinden. Daaraan is bij den spoorwegdienst groot bezwaar verbonden — ten minste bij de locomotiefbediening. Ditzelfde bezwaar geldt voor alle bedrijven die met groote machines werken. Een locomotief wordt toevertrouwd aan een machinist, hij moet rekenschap afleggen van zijn beheer en zal in zekere mate aansprakelijk zijn voor hetgeen er aan die machine gebeurt. Dat zal alleen kunnen wanneer hij die machine als de zijne kan beschouwen, als hij de eenige persoon is die er over gaat. Hij leert haar

kennen en gewoonlijk krijgt hij affectie voor haar. [1]) Met die dingen moet rekening gehouden worden. Wanneer dàn de een en dàn de ander de machine stookt en behandelt, zal het gevoel van verantwoordelijkheid wel wat verdwijnen; men heeft altijd zijn voorman om zich achter te verschuilen: »toen ik haar kreeg was het al zoo" — en met dat begrip van verantwoordelijkheid de nauwgezette zorg. — Dit bezwaar geldt alleen voor alle industrieën waar machines gebruikt worden.

Bij paardentramlijnen is het anders. Ongelukken komen daarbij niet of hoogst zelden voor. In het belang van het publiek is dus een verkorting van den dienst der beambten niet te bepleiten. In het belang van het personeel zelf echter is op de meeste lijnen die verkorting hoogst wenschelijk. Ook bij deze soort ondernemingen zijn de winsten dikwijls zoo groot, dat een opoffering best gevraagd mag worden. Bij het geven van concessies worde er op gelet dat er bepalingen worden gemaakt omtrent den arbeidsduur. Durft een maatschappij onder die verzwaring de exploitatie niet aan — welnu zij late het.

§ 3. De arbeidsdag als uitvloeisel van een regeling van de industrie. — Stukloon.

De beperking van den arbeidsdag wordt ook bedoeld als middel ter

---

[1]) „La Lison" in La bête humaîne van Zola.

beperking van de productie en als maatregel van loon-politiek om op eenige wijze invloed op den stand van de arbeidsmarkt uit te oefenen.

Geen zuivere »Arbeiterschutz" deze maatregel.

De taak van den korteren arbeidsdag is hier zwaarder: de regeling van de industrie. Door socialisten wordt de arbeidsduurverkorting om deze redenen bepleit. De beperking van de productie is een vakbelang. Men wil die bereiken door arbeidsreductie. Verhooging van de productiviteit van den arbeider moet in alle gevallen vermeden worden, nieuwe arbeiders moeten in de industrie niet aangenomen worden. Zóó is de voorstelling die men zich van den loop der zaken maakt. Van ons vakgenooten wordt de arbeidsduur beperkt. Wij, die vroeger 10 uur werkten, zullen in het vervolg slechts 8 uur werken. De productie zal dus 20% dalen. De prijs van het product, vooral als het een is van dagelijksche consumptie, zal zeker 20% stijgen. Het is niet noodig dat de ondernemer dat meerdere in zijn zak houdt, het zal dus aan ons, arbeiders, in den vorm van loonsverhooging toevloeien. Resultaat: een kortere werkdag en hooger loon. Deze redeneering is vrij juist. Zij werd gehouden door de mijnwerkers in Engeland van den zomer, toen zij aandrongen op reductie van hunnen arbeidstijd. Maar men zal inzien dat wat zij voor hebben een verrijking is ten koste van anderen. Hoe zouden in het Engelsche voorbeeld de overige industrieën lijden door die prijsverhooging van het hulpmiddel

steenkool! En ten laatste zouden de arbeiders van die andere noodlijdende industrieën een groot gedeelte van de kosten dragen, de loonsverhooging hunner kameraden betalen.

Een schade dus aan het algemeen ten bate van één tak van bedrijf; en dan nog die bate zeer bedreigd door de concurrentie van het buitenland, dat van die prijsverhooging zeker niet nalaten zou te profiteeren als het maar eenigszins mogelijk was.

Invloed uitoefenen op den stand der arbeidsmarkt wil men aldus: Niet in één vak maar in alle vakken moet de arbeidsduur aanzienlijk verkort worden. De arbeiders moeten zorgen per uur niet meer te produceeren dan anders. In verband hiermede moet stukloon worden afgeschaft. Om de productie op denzelfden voet te kunnen voortzetten moeten dan meer arbeiders worden aangenomen. De werkloosheid verdwijnt; het aanbod van arbeid wordt minder: het loon stijgt! Men ziet het, identiek dezelfde redeneering als zij houden die een verkorting van den arbeidsdag voor de industrie als een ramp vreezen. Ik begrijp dat men, als men eenmaal zoo redeneert komt tot angst voor de gevolgen voor de industrie. Hoe men echter tot de tegenovergestelde slotsom komen kan is mij onbegrijpelijk. De kapitalist zal het verschil betalen zegt men — die kapitalist is iemand uit een sprookje. Ook komt dan nog voor den draad het verhaal van den koopkrachtig geworden arbeider en hoe de industrie van

dien meerderen afzet bloeit. Ik heb al gezegd hoe ik geloof over dat alles te moeten denken.

Over het verbod van stukloon nog enkele woorden. Niet alleen in dit plan wordt het stukloon besproken als men zich over een verkorting van den werkdag beraadt. Hier moet het geweerd worden omdat het den ijver van den arbeider te veel zou prikkelen — en daardoor kwamen minder plaatsen vacant voor de buiten staande werkloozen. Bij alle gelegenheden die zich voordoen trouwens, geven de socialisten af op het stukloon. Aan den anderen kant meenen sommigen dat de verhooging van des arbeiders productiviteit niet zal plaats hebben als niet zijn arbeidzaamheid geprikkeld wordt door de invoering van stukloon. Dit is niet juist. Ook bij arbeiders die per uur beloond worden heeft de grootere productiviteit zich vertoond. Invoering van stukloon is dus niet noodzakelijk voor het welslagen van een experiment.

Maar redeneert men, indien nu de arbeider reeds vóór de arbeidsverkorting voor stukloon arbeidde? Dan gaf hij toen toch al zijn maximum inspanning. Het zal hem in dat geval niet mogelijk zijn in korter uren evenveel of meer te verdienen. Ook van deze opmerking is de onjuistheid door de praktijk bewezen en van alle ervaringen is deze zeker degene, die het sterkste aandringt tot gelooven aan de heilzaamheid der werking van een verkorting van den arbeidstijd.

§ 4. Conclusie.

De conclusie van al de overwegingen in dit Hoofdstuk zal ik hier aan het slot daarvan nog eens neerschrijven hoewel zij al bij stukken reeds volledig aan het licht is gekomen:
Een verkorting van den arbeidsduur van den arbeider (in engeren zin) om een groot aantal redenen zeer gewenscht is uit een economisch oogpunt beschouwd zeer wel mogelijk voor een groot aantal takken van bedrijf en industrie.

Het geduchte nadeel voor de industrie: dat uit een verkorting van den arbeidsduur in dezelfde mate vermindering van de productie zou voortvloeien zal slechts bij een minderheid der bedrijven voorkomen. Bij de andere bedrijven zal een grootere productiviteit van den arbeider die arbeidsduurverkorting geheel of voor het grootste deel goed maken.

Die grootere productiviteit hangt ten deele af van veranderingen en verbeteringen in de fabriek, die moeten aanvullen waarin de meer-praestatie van den arbeider te kort schiet.

Fabrieken enz. die door gebrek aan kapitaal deze veranderingen niet kunnen aanbrengen, de zwakkere ondernemers, zullen misschien moeten sluiten. De machtigere ondernemingen zullen ook daardoor sterker worden.

Vermindering van werkloosheid is niet te verwachten van den maatregel; eerder het omgekeerde. Indien n.l. veel zwakke ondernemers moeten uit-

scheiden en de krachtvermeerdering der grooten voornamelijk bestaat in de verbeterde machinerieën.

Verhooging van loon is van den maatregel niet te verwachten, maar ook niet het omgekeerde.

Dat de mededinging met het buitenland zou worden bemoeielijkt kan niet samengaan met het bovenstaande waaruit blijkt dat de productiekosten niet stijgen. Men ziet ook dat de landen waar korte uren in zwang zijn krachtig concurreeren kunnen tegen de landen met lange uren. Zelfs kantons van Zwitserland en Staten van Amerika bleven in die omstandigheden de eersten onder de andere kantons en de andere Staten van dezelfde Republiek.

HOOFDSTUK II.

PRACTIJK VAN DEN VERKORTEN ARBEIDSDAG.

> It was proved by fluxionary calculus, that steamships could never get across from the farthest point of Ireland to the nearest of New-Foundland: impelling force, resisting force, maximum here, minimum there; by law of Nature, and geometric demonstration; — what could be done? The Great Western, could weigh anchor from Bristol Port; that could be done. The Great Western, bounding safe through the gullets of the Hudson, threw her cable out on the capstan of New-York, and left our still moist paper-demonstration to dry itself at leisure.
>
> CARLYLE, *Past and Present.*

In het vorige Hoofdstuk trachtte ik in groote trekken weer te geven wat het vraagstuk was dat mij bezig houdt; ik besprak daarna eenige economische controversen die er over bestaan; en poogde daarna te zeggen wat mijne meening in dit opzicht is. Ik heb mijne meening daar geargumenteerd met argumenten ontleend aan de economische geschie-

denis van een aantal landen, waar de arbeidsduur verkort was. In dit Hoofdstuk wil ik nu die geschiedenis van die landen voor zoover noodig ophalen — een opsomming van de feiten geven die mij over mijn overtuiging in het vorig Hoofdstuk uitgesproken moeten verantwoorden.

In hoofdzaken zijn de uitkomsten in al de behandelde landen hetzelfde. Ik heb echter gemeend dat het goed zou zijn ze toch gescheiden te houden. Dat vond ik meer frappant: dat bijkans eentoonig weerkeeren van dezelfde ervaringen in die landen die zóó verschillen wat het volk betreft en wat de wetgeving betreft.

§ 1. Zwitserland.

De wetgever in Zwitserland is de eerste geweest die, ook ter bescherming van den volwassen man, den arbeid en het arbeidscontract aan zekere voorschriften van openbare orde heeft onderworpen. Die niet buiten steun kan moet gesteund onverschillig of hij man of vrouw, volwassen of onvolwassen is. Zoo was zijn redeneering. De slotsom daarvan schreef hij neer in art. 34 van de Constitution fédérale.

»La Confédération a le droit de statuer des prescriptions uniformes sur le travail des enfants dans les fabriques *sur la durée du travail qui pourra yêtre imposé aux adultes*, ainsi que sur la protection à accorder aux ouvriers contre l'exercice des industries insalubres ou dangereuses."

De verkorting van den arbeidsduur werd dus hiermee een voorwerp van zorg voor de Bondsregeering. Voor de Zwitsers zou alleen nieuw zijn het interkantonale der regeling, als die getroffen werd, want in de kantons Glarus, Bazel-stad en Tessino kenden zij al sinds de jaren 1864, 1869 en 1873 een wettelijk vastgestelden maximaal-arbeidsdag van 12 uur. En Glarus was in 1872 over gegaan tot den 11 uren-dag. In Thurgau en St. Gallen mislukte de poging die de kantonsregeeringen daar in dezelfde richting aanwendden.

De Zwitsers hadden zich warm gemaakt voor het denkbeeld en met groote meerderheid was art. 34 aangenomen. Maar hoe meer het idee de verwezenlijking naderde, hoe meer de geestdrift verflauwde. Drie jaar later ondervond het ontwerp dat op art. 34 zich baseerde veel tegenstand. In de Bondsvergadering sterke en principieele bestrijding en toen een referendum geeischt was, bij het volk maar een kleine meerderheid. Straks zal ik mededeelen hoe moeielijk de uitvoering van de wet was, en hoever men nu, bijna zeventien jaar na de invoering, nog van het volmaakte verwijderd is.

Art. 11 der wet van 23 Maart 1877 stelt den arbeidstijd in fabrieken en werkplaatsen op 11 uur en voor Zaterdagen en dagen aan feestdagen voorafgaand op 10 uur. Het werk mag niet beginnen vóór 5 uur 's morgens in de maanden Juni, Juli en Augustus, in de overige maanden niet vóór 6 uur; het moet eindigen om 8 uur 's avonds. In het

midden van den dag moet er minstens één uur schafttijd zijn en voor vrouwen die een huishouden te doen hebben minstens 1½ uur om eerder weg te kunnen gaan om den pot te kooken.

Op deze algemeene regels kunnen de plaatselijke en kantonale besturen tijdelijke uitzonderingen toestaan en art. 12 verklaart ze in het algemeen niet toepasselijk op »ouvrages accessoires" als daar zijn: ketels stoken, machines schoonmaken enz. Wanneer de toestemming tot overwerk voor langer dan 14 dagen moet gelden, moet de kantonregeering die verleenen.

Ook beperkende uitzonderingen kunnen gemaakt worden: »Lorsqu'il s'agit d'industries insalubres ou bien lorsque les conditions d'exploitation ou les procédés employés sont de nature à rendre un travail de onze heures préjudiciable à la santé ou la vie des ouvriers, la durée normale du travail quotidien sera réduite par le conseil fédéral selon les besoins jusqu'à ce qu'il soit démontré que les dangers qui ont motivé cette réduction n'existent plus.« [1])

Tot nu toe heeft de Bondsraad die beperkende uitzonderingen niet gemaakt.

Zooals ik zooeven zeide waren er in den Bondsraad velen tegen de wet gekant. Aan afkeurende redevoeringen en ongunstige rapporten ontbrak het niet. De tegenstanders in de commissie van rapporteurs bleven in de minderheid en gaven in een

[1]) Art. 11 § 3.

afzonderlijk stuk hunne meening te kennen. Neen, zeiden zij, de werkman, de Zwitsersche werkman vooral, behoeft niet van de wet steun te krijgen. Hij is niet aan handen en voeten gebonden in de macht van de ondernemers. Hier in Zwitserland hebben wij geen arbeidersproletariaat; 't is door een socialistisch afgevaardigde uit dit land op het Brusselsch congres der »Internationale« verklaard, hoe weinig ons vaderland voor socialistische propaganda geschikt is, juist door het ontbreken van dat arbeidersproletariaat. En zullen nu arbeiders en ondernemers niet doorgaan met het maximum van den arbeidsduur te verlagen, waar die nu al door hun onderlinge verstandhouding gebracht is bij menige zware industrie op 11 uur of zelfs minder, en bij andere takken op 12 terwijl het vroeger 13 à 14 uur was? Waarlijk, zoo meenden zij, er moet bij deze regeling teveel gelet worden op bijzondere omstandigheden op de eigenaardige behoeften van elke industrie. De wet zal dat nooit kunnen doen en, het is waar, men heeft gelegenheid opengesteld door bijzondere vergunningen en besluiten met de practijk rekening te houden, maar zal niet juist die mogelijkheid van ontheffing een aanleiding worden tot ontduiking? — Het is opmerkelijk dat noch deze minderheid der commissie van rapporteurs noch de lichamen van vertegenwoordigers van handel en industrie (Der Schweizer Handels und Industrie Verein gesteund door 272 fabrikanten) één enkel woord spreken over de ondervindingen die men in andere landen of in

Zwitserland zelf gemaakt had met de verkorting van den maximalen arbeidsduur. Die industrieelen en die handelaren hieven allen den roep aan die in alle landen waar de gevreesde maatregel werd besproken, gehoord is. 't Is altijd dezelfde bijna tot in de termen gelijke roep van waarschuwing: Hoort naar de stem van ons mannen van de praktijk; onze industrie loopt gevaar, en uw maatregel zal voor vele takken daarvan doodelijk zijn; het spreekt toch vanzelf dat wij meer arbeidsloon zullen moeten betalen en dat de productie in dezelfde mate als de arbeidstijd zal afnemen. Wanneer ge een internationale regeling kondet bewerken waaraan alle landen waarmede wij concurreeren deelnamen! Maar met dezen strikt nationalen maatregel vermindert ge onze »Concurrenzfähigkeit« en zullen we onze positie op de wereldmarkt niet kunnen houden.

Maar die industrieelen en handelaren letten niet op de opgedane ervaringen; en dat deden zij die vóór de wet adviseerden wèl. Die wezen op de goede gevolgen in Engeland, ze brachten plaatsen bij van Marx en ze steunden zich op Brassey's On Work and Wages. En wat vroegen de industrieelen om internationale regeling en wat waarschuwden ze voor tegronde gaan van de industrie als de ondervinding van Glarus daar was, zoo gunstig voor de arbeidsduur-verkorting. En Glarus had dan toch, behalve met het buitenland, ook nog met de overige kantons moeten concurreeren en de industrie van Glarus, dezelfde als van geheel Zwitserland was heele-

maal niet dood. De ondervinding in dat kanton opgedaan bewees dat het bestaan en de bloei van de takken van de Zwitsersche industrie, die voor den uitvoer werken, waarin men de meeste moeielijkheden ontmoet, niet in gevaar worden gebracht met de vaststelling van een maximum werktijd van 11 uur. [1])

De Handelscommissie van Glarus, de officieele vertegenwoordigster der industrie en bijna enkel uit industrieelen bestaande rapporteerde aan hen die de Bondswet voorbereidden: De gunstige invloed dezer bepalingen (n.l. van den 11 uren-werkdag) is niet te miskennen. Sinds de vermindering van den arbeidstijd van twaalf op elf uren kan men bij de arbeiders onder 't werk een grooter opgewektheid waarnemen zoodat het wegvallen van 1/12 van den arbeidsduur naar verklaring van fabrikanten niet de verwachte vermindering der productie ten gevolge heeft gehad... De tegenstand die de wet in den beginne vooral bij de fabrikanten gevonden heeft, heeft langzamerhand plaats gemaakt voor het inzicht dat hun belang daardoor lang niet zoo geschaad wordt als ze eerst vreesden.

De grootste steun, die het wetsontwerp vond, was het medisch advies, uitgebracht door de Maatschappij voor Geneeskunde.

Voornamelijk om de gezondheid der arbeiders was de wet voorgeslagen en voor die gezondheid werden door de medici groote gevolgen voorspeld. Ook wel

---

[1]) Boodschap van den Bondsraad van 6 December 1874.

de verstandelijke ontwikkeling en de meerdere vrije tijd werden beoogd, maar die omdat de burger dan den tijd zou hebben zich een politieke overtuiging te vormen, in staat zou zijn zijn plichten als kiezer goed waar te nemen en beter gelegenheid zou hebben zich te oefenen in den wapenhandel. Zoo is in Zwitserland de wettelijke verkorting van den arbeidstijd voor een deel het gevolg geweest van de uitbreiding van het kiesrecht.

Het wetsontwerp werd 23 Maart 1877 in den Stendenraad aangenomen. De tegenstanders maakten gebruik van hunne bevoegdheid een referendum te eischen. Voornamelijk ging de strijd over de bepalingen betrekking hebbende op de beperking van den arbeidstijd.

In October 1877 vond dat referendum plaats en met een betrekkelijk kleine meerderheid werd het besluit van den Stendenraad bevestigd; 181,204 stemden vóór en 170,857 stemden tegen, terwijl in sommige kantons het aantal der tegenstanders grooter dan dat der voorstanders bleek te zijn. [1])

Met 1 Januari 1878 trad de wet in werking. De uitvoering is opgedragen aan de kanton-besturen, die zich daartoe zullen doen vertegenwoordigen zoo als hun dan goed dunkt. Ze moeten aan den Bondsraad staten overleggen van de fabrieken die in hun kanton gevestigd zijn en van de veranderingen in het

[1]) In het kanton Zürich waren er 26,443 vóór en 26,492 stemmen tegen; in St. Gallen 17,657 vóór en 18,270 tegen. *Bondsblad* 15 Dec. 1877.

aantal; ze zullen over de verschillende punten waarover de wet handelt gegevens verzamelen en elk jaar over hun maatregelen ter uitvoering en hunne ondervindingen omtrent de werking der wet een gedetailleerd verslag uitbrengen [1]). De Bondsraad houdt toezicht op de uitvoering van de wet. Drie Bondsinspecteuren zijn benoemd die om de twee jaar rapport uitbrengen over hunne werkzaamheden in hunnen kring.

Het is reeds dikwijls opgemerkt hoe jammer het is dat de uitvoering van deze Bondswet is opgedragen aan de afzonderlijke kantons. Een groote ongelijkheid van toepassing is daarvan het gevolg. Het eene kanton heeft geheel andere opvattingen dan het andere, en het is nog steeds de voortdurende zorg van de inspecteurs en van de Bondsregeering daarin eenheid te brengen zooveel zij kunnen. De Bondsraad geeft herhaaldelijk speciale beslissingen over vraagpunten die bij de toepassing der wet voorkomen. Hij ontwierp in 1879 een algemeen reglement op de uitvoering der wet van 1877, maar trok het op klacht van de Kamers in, hoewel die Kamers toch aandrongen »pour mettre fin le plus tôt possible par des instructions convenables aux différences d'interprétation et d'exécution dans les différents cantons de certaines prescriptions de la loi dont il s'agit" [2]).

---

[1]) Art. 17 der wet van 23 Maart 1877.

[2]) Compte rendu de la gestion du Dept. du Commerce et de l'Agri culture en 1880.

Onlangs heeft men weer in den Nationalen Raad over een algemeen reglement beraad, maar zonder goed gevolg.

De inspecteurs [1]) kunnen slechts controleeren, zij mogen uit eigen hoofde niets bevelen. Ze mogen wanneer ze misbruiken of ontduikingen van de wet gewaar worden bij den fabrikant op verbetering aandringen en de kantonale regeering er van verwittigen. Wanneer de autoriteiten hun schijnen de wet niet goed ten uitvoer te leggen zullen zij dat mededeelen aan de Bondsregeering. Jaarlijks komt er een bundel rapporten uit: het eene jaar van de kantonale regeeringen over hunne werkzaamheden gedurende de laatste twee jaar, het andere jaar van de inspecteurs over een gelijke periode.

Bij de invoering der wet deden zich deze twee moeielijkheden voor. Welke inrichtingen vallen onder de bepalingen van de wet; welke zijn de »travaux accessoires« waarvoor de regeling van den arbeidsduur van art. 11 niet geldt? Wanneer er twijfel was of een inrichting fabriek kon genoemd worden of niet, zou de Bondsraad beslissen. [2]). Wanneer men artikel 1 leest zou men niet vermoe-

---

[1]) Een van hen Dr. F. Schuler is al van 1878 inspecteur van de eerste afdeeling. Hij was het voornamelijk die in 1872 in Glarus de verkorting van den arbeidsduur tot 11 uur daags bewerkte. Uit zijn hoogstmerkwaardige rapporten en geschriften zal ik later als ik de resultaten der Zwitsersche wet behandel dikwijls kunnen citeeren.

[2]) Art. 1 zegt: Tout établissement industriel où un nombre plus ou moins considérable d'ouvriers sont occupés simultanément et régulièrement hors de leur demeure et dans un local fermé doit être

den dat er ooit over iets anders twijfel zou zijn dan wat »un nombre plus ou moins considérable« was en of er een »local fermé« is. De Bondraad echter ging buiten de wet om, allerlei criteria stellen: »gevaarlijkheid voor leven en gezondheid«, machinegebruik, kinderarbeid enz. Hierdoor werden natuurlijk de moeielijkheden talrijker dan noodig was. De Conseil national nam dan ook 5 Juni 1889 eene motie aan, waarin de Bondsraad uitgenoodigd werd zijn reglementen en kenteekenen te herzien, vooral wat betrof het aantal werklieden en het gebruik van mechanische werktuigen.

In een besluit van 3 Juni 1891 [1]) gaf de Bondsraad toe aan deze bezwaren. Hierdoor werd de

---

considéré comme fabrique et est soumis aux prescriptions de la présente loi.

Lorsqu'il y a doute sur la question de savoir si un établissement industriel doit, ou non être rangé dans la catégorie des fabriques, le Conseil fédéral prononce en dernier ressort, après avoir pris le préavis du gouvernement cantonal.

[1]) Sont considérées comme fabriques dans le sens de l'article 1 de la loi fédérale sur le travail dans les fabriques du 30 mars 1877 et placées sous le régime de la même loi, sous la réserve qu'elles correspondent aux conditions générales mentionnées à l'article précité.

a. Les exploitations qui travaillent avec plus de 5 ouvriers et emploient des moteurs mécaniques, ou occupent des personnes âgées de moins de 18 ans ou présentent des dangers particuliers pour la santé et la vie des ouvriers.

b. Les exploitations occupant plus de 10 ouvriers et ne présentant aucune des conditions mentionnées à la lettre *a*.

c. Les exploitations occupant moins de 6 ouvriers et présentant des dangers exceptionnels pour la santé ou la vie des ouvriers ou celles occupant moins de 11 ouvriers et présentant le type évidant des fabriques.

beschermende wetgeving over een zeer veel grooter veld uitgestrekt. In 1891 werden 511 nieuwe inrichtingen ingeschreven met 7352 werklieden. Sinds 1878 werd het aantal ingeschreven etablissementen bijna verdubbeld; in 1883 bedroeg het 2841; in 1887: 3593 in 1891: 4397 en volgens de laatste rapporten in 1893: 4753. Het aantal beschermde arbeiders steeg in de jaren 1883—1893 van 144,312 tot 190,402. De vraag wat onder hulparbeid (travaux accessoires) te verstaan was gaf ook veel moeielijkheid. Het kwam er op aan eene juiste omschrijving te geven; want de formeele onzekerheid op dit punt gaf aanleiding tot veel geknoei. De fabrikanten lieten onder het voorwendsel van hulparbeid hun volk langer dan 11 uur werken. Reeds bij den gezamenlijken ommegang dien de inspecteurs in 1879 deden, merkten ze op dat elken keer als er uitzonderingen waren toegestaan voor hulpwerkzaamheden, er reden tot klagen was en een groot aantal onregelmatigheden insloop [1]).

De inspecteurs verdeelen hen die door den aard hunner bezigheid niet kunnen vallen onder de 11 urenbepaling in kategorieën, nl. 1°. zij die niet onmiddellijk bezig zijn met de verwerking der grondstof gebruikt tot de fabrikatie in engeren zin, zooals de stoker van de machine, de smeerder, de ovenstokers bij chemische bewerkingen, zij die de ruwe of de bewerkte stof aanbrengen en wegbergen. Die allen

[1]) Rapport der fabrieksinspecteuren 1879 blz. 53.

kunnen niet steeds bezig zijn tegelijk met het andere personeel; 2°. arbeiders die gedeeltelijk buiten bezig zijn en waarvan het werk geen onmiddellijk verband houdt met den arbeid in de fabriek, b. v. de timmerman die nu eens hier dan weer daar geroepen wordt. Nog lastiger wordt het als de werkduur afhangt van het verloop van een chemisch of natuurkundig procédé waaraan de fabrikant niets kan versnellen en dat best langer dan de werktijd duren kan, b.v. de pottebakkerij, bleekerij [1]).

De fabrikanten breidden het begrip naar eigen inzicht uit en beweerden dat elke arbeid die niet direct productief was, gerekend kon worden tot den hulparbeid. Naar aanleiding van een klacht bij den Bondsraad ingediend door een groot aantal fabrikanten, die meenden, door de kantonsregeering van Zürich te zijn benadeeld in de uitlegging van 't begrip hulparbeid, gaf de Bondsraad bij circulaire van 14 Jan. 1881 aan katoenspinnerijen machtiging een half uur na afloop van fabriekstijd te laten poetsen — de »Putzhalbstunde." — De fabrikanten vatten dit op als een doorloopende vergunning tot overwerk. Ze poetsen maar eens in de week en laten de andere dagen een half uur langer spinnen [2]).

»De kontrôle is veel moeielijker dan vroeger" [3]) schrijft de inspecteur Schuler in 1883 en in 1885: »Meer dan iets anders geeft het half uur aan de

[1]) T. a. p. bl. 54.
[2]) Berichte über die Fabrikinspection in der Schweiz 1886—1887 blz. 41.
[3]) Berichte 1882—1883 blz. 22.

katoenspinnerijen toegestaan gelegenheid tot wetsovertredingen." [1])

Natuurlijk bleef het kwaad niet beperkt tot de katoenspinnerijen. Voor de andere takken van industrie waren dezelfde gronden tot het geven van toestemming en een Züricher rechtbank gebruikte de redeneering »waarom-hij-wel-en-ik-niet" tot motiveering van een vonnis waarbij een katoenwever, die vrouwen en kinderen tot zoogenaamdeu hulparbeid gebruikt had, werd vrijgesproken: »Es ist nicht einzusehen, und liegt kein innerer Grund dafür vor dass die Baumwollspinner besser gestellt sein sollten, als die Baumwollweber." Geen wonder, zegt de inspecteur Schuler, dat na zoo iets het groote publiek ook niet inzag waarom ook voor wol-, zijde- en vlas-spinners enz. een poets-half-uurtje niet zou toegestaan zijn. [2])

Stemmen gingen op om het art. 12 [3]) geheel te laten vervallen. Maar de inspecteurs schreven in een memorie van 11 April 1891: »Men hoeft niet veel van de industrie af te weten om te kunnen volhouden dat in industrieele ondernemingen er een menigte bezigheden zijn die volstrekt niet kunnen beperkt worden binnen een bepaald aantal uren zonder dat

[1]) Berichte 1884—1885 blz. 34.

[2]) Berichte 1886—1887 blz. 41.

[3]) Art. 12 Les dispositions de l'article 11 ne s'appliquent pas aux ouvrages accessoires qui doivent précéder ou suivre le travail de fabrication proprement dit et qui sont exécutés par des hommes ou des femmes non mariées âgés de plus de 18 ans.

aan de industrie groot nadeel wordt toegebracht en zelfs zonder dat de onderneming onmogelijk gemaakt wordt. Sommige bezigheden hebben die 11 uur niet noodig, andere moeten vóór 6 uur 's morgens beginnen of na 8 uur 's avonds eindigen b. v. het stoken, het smelten van groote stukken, het mouten in de bierfabrieken. Voor al die is het noodzakelijk dat art. 11 buiten werking wordt gesteld als men niet hebben wil dat dat artikel een absurdheid wordt en de oorzaak van den ondergang onzer industrie." [1]) Toch bewijst Oostenrijk, waar een dergelijke bepaling niet bestaat, dat art. 12 wèl gemist kan worden en dat men zou kunnen volstaan met afzonderlijke vergunningen voor speciale soorten werk. In Zwitserland zelf heeft de borduurwerkersvereeniging als principe vastgesteld dat de bijwerkzaamheden gedurende den wettigen werkduur moeten volbracht worden. [2])

Na al die klachten en leerrijke ondervindingen vaardigde de Bondsraad den 3den Juni 1891 een besluit uit, [3]) waarin eenige travaux accessoires

---

[1]) Rapport van den Bondsraad van 3 Juni 1891. Bondsblad 24 Juni 1891, blz. 441.

[2]) Raoul Jay Etudes sur la question ouvrière en suisse, blz. 82.

[3]) Art. 1 Sont déclarés ouvrages accessoires et soumis à l'article 12 de la loi fédérale concernant le travail dans les fabriques les travaux ci-après.

a. Le chauffage des chaudières à vapeur et celui des poêles qui servent à chauffer les ateliers.....

b. Le nettoyage des cheminées, chaudières, fourneaux, moteurs mécaniques, transmissions, fosses pour machines-outils.

c. L'époussetage des charpentes dans les fonderies.

d. Le séchage des moules.

werden opgenoemd en waarbij de toestemming tot het halve uur poetsen voor de katoenspinnerij werd opgeheven.

Ik heb bij de quaestie der »travaux accessoires" wat lang stil gestaan omdat zij een voorbeeld is ten eerste van de moeielijkheid die de wetgever heeft om geheel aan de eischen van de praktijk te voldoen. Wij zien hoe na zijn misgreep in 1881 pas in 1891 aan 13 jaar tobben een einde kwam. Ten tweede een voorbeeld van den geest die de werkgevers, de industrieelen bezielde. Zij willen de wet ontduiken. Al zijn zij er in principe zeer vóór, voor zichzelven willen ze liever bij het oude blijven.

De verslagen, die de inspecteurs hebben uitgebracht, zijn een reeks klachten over de tegenwerking die de uitvoering der wet ondervindt. En nu is het wel verblijdend om te zien hoe die tegenwerking langzamerhand afneemt. Wel wat erg langzaam. Het had gauwer gekund; vooral van den kant der plaatselijke besturen en kantonale regeeringen. Want, hoe verwonderlijk het klinken moge, door de overheid werd de wet niet eerlijk toegepast. De fabrikanten zochten op alle manieren den werktijd te verlengen. Het middel van het poets-half-uur deelde ik al mede. Een andere gelegenheid boden de schafttijden: men liet de werklui om beurten schaften en de machines altijd doorloopen. Soms was de fraude blijkbaar: de inspecteur Schuler vond in eenige werkplaatsen aangeplakt het verbod dat de machines ge-

durende de rusttijden stilstonden, of men gaf aan de arbeiders gelegenheid een kwartiertje vroeger in de fabriek te komen, »dan hoefden ze niet in weer en wind buiten te wachten" — maar de machines werden aan den gang gezet en »uit louter verveling" begon men maar.

Bij het weggaan moesten de werklui zich toch behoorlijk kleeden, ze mochten gerust een kwartiertje later uit de fabriek gaan — maar de machines hielden niet op. [1])

Een verdeeling in ploegen en een moeielijk en samengesteld rooster der werkuren gaf ook gelegenheid overwerk te laten doen, daar kontrôle onmogelijk was. [2])

Dergelijke kunstgrepen komen nu niet meer voor: »Ein früher oft geübter Kniff, die Arbeitszeit etwas zu verlängern, das allzufrühe Ingangsetzen der Maschinen ist verlassen worden, seit Niemand mehr an die Nothwendigkeit glaubt, sie so viele Minuten zu früh laufen zu lassen. [3]) De ochtend- en middagpauzen zijn afgeschaft geworden sinds ze zoo gekontroleerd werden dat ze niet meer voor arbeidsverlenging konden worden gebruikt. Dat is dus door strenge kontrôle; maar de eerste verbetering komt alleen door beter inzicht der fabrikanten — iets dat lang op zich heeft laten wachten, maar wat nu toch op prijs gesteld moet worden. In de derde afdeeling

[1]) Berichte 1886—1887, blz. 41.
[2]) Berichte 1884—1885, blz. 22.
[3]) Berichte 1890—1891, blz. 56.

echter klaagt de inspecteur Rauschenbach nog over het bestaan van diezelfde kunstgrepen, zoodat een strengere kontrôle ook wel meegeholpen zal hebben de eerste afdeeling daarvan te zuiveren [1]. Bij menige fabriek is de arbeidsduur uit eigen beweging op 10 uur gebracht, voornamelijk daar waar een goed georganiseerde werkliedenvereeniging op de uitvoering der bepaling kon toezicht houden. Eenige kantons bepaalden den dag wettelijk op 10 uur, zoodat het zich laat aanzien dat een volgende Bondswet, die den arbeidsduur zal regelen, alleen maar algemeen behoeft vast te stellen wat reeds door kantons of particulier beginnen, in de praktijk gewoonte is.

De kantonale regeeringen en plaatselijke autoriteiten bemoeielijkten de toepassing van de wet door het geven van overwerk-toestemming in veel te ruime mate. Zeer merkwaardig op dit gebied is het naast elkander leggen van de tabellen die in elk der rapporten te vinden zijn en waarin men zien kan aan hoeveel industrieele inrichtingen overwerk-toestemming gegeven is, hoeveel overwerk per etablissement en per man. In de eerste jaren zijn dat heele getallen, en nog steeds dringen de inspecteurs er op aan bij de overheid, krap te zijn en niet te lichtvaardig met het vergunnen van langer arbeiden. Op hun gezamenlijken tocht in 1879 merkten de drie inspecteurs op: »Op menige plaats is de toegefelijkheid ontaard in minachting voor de wet. Niet alleen hebben we reden te gelooven dat

[1] Berichte 1890—1891, blz. 141.

duidelijke en herhaaldelijk opgemerkte overtredingen niet gevolgd worden door tusschenkomst van de autoriteiten, maar ook dat sommige ambtenaren de noodige machtiging pas geven, hoewel het al te laat is, als ze bang zijn dat er over hen door de kontroleerende macht zal worden beklag ingediend [1]). Dus bepaald kwade trouw. — Dr. Schuler zegt dan ook ergens dat het zeer merkbaar was aan het aantal overwerk-vergunningen en aan het aantal vervolgde overtredingen of er een aan de wet goed- of kwaadgezinde district-beambte was. In de eerste jaren wordt het niet beter: »Ik geloof, schrijft de 1e inspecteur, dat men dit jaar in verschillende districten den wettelijk vastgestelden arbeidsduur nog algemeener en op nog meer volkomen wijze heeft overschreden" [2]). In 1880 noemt de inspecteur van de eerste afdeeling de plaatselijke autoriteiten, »de medeplichtigen aan de wetsverkrachting" [3]) en een verhaal dat de inspecteur van de tweede afdeeling doet van de hulp die hem eens was verleend geeft een bewijs van onwil en onhandigheid:

»Ik had herhaalde malen van verscheidene arbeiders eener zelfde fabriek klachten gekregen dat men hen twaalf uur per dag liet werken in plaats van elf. Ik kreeg zekerheid dat die klachten gegrond waren. Het districts-bestuur, waaraan op mijn rap-

---

1) Rapport der Bondsinspecteurs over hun gezamenlijke inspectiereis, blz. 48.

2) Berichten 1881, blz. 21.

3) Berichten 1880, blz. 17.

port de kantonale regeering gelast had tusschenbeide te komen, begon met mij te vragen hem de namen op te geven der klagers — wat ik natuurlijk niet kon doen om den afhankelijken toestand waarin zij zich bevonden tegenover de fabrikanten. Daarop bracht de ambtenaar het heele toestel van rechtsvordering in werking; de fabrikant verscheen in de gerechtszaal op den dag waarop hij opgeroepen was en verklaarde dat »in den laatsten tijd de dag van 11 uur niet was overschreden." Die verklaring stelde de autoriteiten van district en kanton tevreden. Beide waren overtuigd dat de klachten ongegrond waren en dat men den fabrikant de moeite en onaangenaamheid had kunnen en moeten besparen die men hem had aangedaan. — Het ware heel wat beter en eenvoudiger geweest en men zou zeker tot een juistere uitkomst gekomen zijn zonder den fabrikant te kwetsen als de ambtenaar van het district vóór het beginnen van eenig onderzoek een van zijn ondergeschikten gelast had zich gedurende een paar avonden in de omgeving der fabriek te bevinden, na het einde van den wettelijken arbeidstijd, om zich te overtuigen of de klachten al of niet gegrond waren [1])."

Het is of de plaatselijke en kantonregeeringen niet gelezen hebben dat de verlenging van arbeidsduur slechts bij uitzondering en tijdelijk mag zijn. Dadelijk na elkander worden vergunningen verleend

---

[1]) Berichte 1880, blz. 40.

voor langen tijd. In het rapport van Dr. Schuler over 1882—1883 vind ik gesproken van een katoenspinner, die behalve een vergunning van de kantonregeering om gedurende 78 dagen het werk te verlengen, nog 9 keer machtiging had gekregen voor telkens 14 dagen van de ambtenaars van het district dus in het geheel 186 dagen. — Een borduurwerker had vergunning elke maand gedurende 12 dagen 2 uur te laten overwerken! — Machtiging om over te werken voor onbepaalden tijd werd ook wel gegeven; dus zelfs geheel strijdig met de letter der wet. Door een machinefabriek in Winterthür werd zonder speciale ambtelijke vergunning tot 10 uur 's avonds gearbeid. Toen de fabrikant daarover werd aangesproken bleek het, dat hij reeds in 1879 een vergunning had gekregen om »tot nader order" over te werken! — Dat het met het aantal vergunningen geen gekheid was blijkt wel uit het volgende pracht-staaltje.

In den Zürichschen kantonalen Raad werd op 22 Augustus 1882 de kantonregeering geïnterpelleerd over haar besluit de overwerk-vergunningen niet meer in het officiëele blad te publiceeren, maar ze alleen op het zwarte bord van de gemeente, waar ze verleend waren aan te plakken. Zoowel in arbeiderskringen als elders meende men daarin verslapping van de handhaving der wet te zien; tegen te veel overwerken kon alleen groote publiciteit en gemakkelijke kontrôle helpen waken. De Regeering antwoordde, dat, waar er zooveel

overwerk-permissie werd gegeven, men reeds alleen om de groote kosten de publicatie moest achterwege laten [1]). Nog al sterk dunkt me.

De Bondsraad had geen schuld. Hij had het duidelijk gezegd al in 1878, dat men alleen dàn overwerk moest toestaan als er een bepaalde oorzaak van buiten was of noodzakelijkheid; maar niet zóómaar om den fabrikant te gerieven. Op die manier zou er niets van de weldadige werking van art. 11 overblijven. Op 21 Mei 1880 stuurde de Bondsraad een circulaire aan de kantonregeeringen om te zeggen dat men toch heusch geen vergunning geven moest voor onbepaalden tijd; en op 7 April 1885 nòg een: dat alleen maar schriftelijke vergunningen golden waarin de uren en de tijd waarvoor waren vastgesteld; dat men die vergunningen in de fabrieken moest opplakken; dat men ze niet te spoedig na elkaar mocht geven [2]). Men ziet: waarschuwingen genoeg. 't Ongelukkige is dat de Bondsregeering alleen maar waarschuwen kan en de geheele uitvoering der wet niet indertijd aan zich heeft gehouden. Nu was zij afhankelijk van den goeden wil van al die kantonregeeringen [3]) en plaatselijke

1) Medegedeeld door Gustav Cohn „Die gesetzliche Regelung der Arbeitszeit im Deutschen Reiche", Hildebrand's Jahrbücher für National Economie und Statistik, Neue Folge VI, blz. 58.

2) Bondsblad 1885, II, blz. 253.

3) Dat die weinig goeden wil hadden blijkt o. a. uit het feit dat ze de eerste 5 jaar na het in werking treden der wet nalieten het rapport uit te brengen dat van hen geëischt wordt in art. 17 van de wet. Een rondschrijven van den Bondsraad was noodig om ze daartoe te brengen. Gustav Cohn, loc. cit., blz. 59.

autoriteiten .... die er zich soms op beroemden scheutig te zijn met hun overwerk-vergunningen meenende dat ze op die wijze zeer goed waakten voor de industrie van hun kanton of hun district. Provincialismus dus.

De herhaalde waarschuwingen geven bitter weinig. De inspecteurs blijven klagen over goedgeefschheid (zelfs van onbevoegde machten!) op onbegrijpelijke gronden. In 1889 krijgt een fabrikant permissie tot langer werk, gedurende een week.... om in te halen een vrijen dag dien hij aan zijn arbeiders gegeven heeft! Wel wat heel bar! — In Schwyz gaf in 1891 nog een districtsbestuur van 15 Maart tot 4 Juli aan één fabriek 10 vergunningen en in St. Gallen kreeg een fabrikant permissie om circa 100 uren in 't geheel voor 32 personen in den loop van het jaar wanneer het hem goeddacht over te werken. In de derde inspectie-afdeeling krijgen sommige firma's elk jaar met de lente 3 maanden vergunning tot overwerk. Uit een tabel door Dr. Schuler samengesteld blijkt dat in zijn afdeeling gedurende 1890 en 1891 875 overwerk-vergunningen werden gegeven, waarvan 123 zonder opgave van redenen en 292 wegens pressanten arbeid. Als er geen reden opgegeven is zal er ook wel geen geldende geweest zijn, en dat overwerken wegens pressanten arbeid geschiedt in de meeste gevallen uit sleur en om »Geschäftsconvenienz." De groote gemakkelijkheid waarmeê men in het geval van »dringenden arbeid" overwerk toe-

staat brengt de fabrikanten er toe om te trachten door het beloven van een spoediger levering hun concurrenten een bestelling afhandig te maken. Dit heeft groote schommelingen in de drukte van 't werk tengevolge. [1])

Toch is er reden zich te verheugen als men ziet dat in dezelfde afdeeling in de jaren 1888 en 1889 1044 vergunningen werden verleend dus 18 % meer. Voornamelijk in de katoenspinnerij en -weverij had die vermindering plaats en wanneer wij zien dat dat grootendeels te wijten is aan slapte van zaken dan blijkt hoe dikwijls de aanvragen gedaan worden niet omdat het noodzakelijk is maar omdat men er een voordeeltje in ziet [2]).

De inspecteur van de derde afdeeling constateert ook een afname van het aantal vergunningen, n.l. van 1064 in 1888/1889 op 867 in 1890/1891 en schrijft die toe aan minder goede zaken [3]).

Gedurende de eerste elf jaren zijn de overwerkvergunningen gestadig in aantal toegenomen [4]), maar hierbij dient in aanmerking te worden genomen dat ook steeds meer etablissementen onder de regeling der wet vielen.

---

[1] Berichte 1886—1887. blz. 36.

[2] Berichte 1890—1891. blz. 65.

[3]. Berichte 1890—1891 blz. 147.

[4].

In 1886	235	In 1889	566
„ 1887	360	„ 1890	441
„ 1888	478	„ 1891	434

Dit alleen voor de Ie afdeeling, terwijl in dien tijd het aantal etablissementen van 1566 op 1830 kwam.

Ondanks dit alles wordt over het algemeen de wet hoe langer hoe beter nageleefd. In Zwitserland is het eigenaardig, zegt K. Bücher [1]), dat het gros der bevolking een wet genegen moet zijn en haar ter harte moet nemen voordat hare toepassing verzekerd is. En we zagen hoe klein de meerderheid maar was bij het referendum in 1877. Langzamerhand echter is het volk gewonnen; het heeft het nut der wet ingezien en men is de inspecteurs gaan helpen. Vereenigingen onder de arbeiders werden opgericht om de contrôle mee te helpen voeren. In 1892 schrijft Rudolf Morf, adjunct bij het Zwitsersch arbeiders-secretariaat: »Over 't algemeen kan men zeggen dat de industrie zich geschikt heeft naar de voornaamste voorschriften der wet en dat de uitzonderingen niet van veel gewicht kunnen zijn als men de goede uitwerking van deze wet wil waardeeren [2]) en het Handels- en Landbouwdepartement zegt in zijn verslag van 1883: »Er dient op gewezen dat telken jare de uitvoering der wet minder moeilijkheden geeft."

Over enkele kantons en vooral over de districten heeft echter nog in het rapport van 1890/1891 de inspecteur Schuler zeer te klagen. »Nog een heele boel minder dan de Regeering bemoeien zich de plaatselijke en districts-autoriteiten met de handhaving van de fabriekswet. Er zijn er zelfs die een rem zijn, met hun nalatigheid, gemakzucht

---

[1]) Das Baselstädtische Gesetz betr. den Schutz der Arbeiterinnen.
[2]) Rudolf Morf, Die Verkürzing der täglichen Arbeitzeit, blz. 14.

en onverschilligheid. Van den anderen kant matigen zij zich soms rechten aan die ver hun bevoegdheid te buiten gaan" [1]).

Een correspondent uit Lausanne, die den heer Campiche een der inspecteurs van den arbeid interviewde, schrijft mij dd. 13 April uit Lausanne: »Le canton de Genève en particulier fait passablement la sourde oreille et l'inspecteur a toutes les peines du monde à obtenir une application q u e l- q u e p e u r i g o u r e u s e d e l a l o i."

Ook de inspecteur der derde afdeeling klaagt over de plaatselijke besturen die bang zijn op te treden, en soms, als het niet alleen hun recht maar ook hun plicht is in te grijpen, van den fabrieksinspecteur inmenging vragen [2]). De rechtbanken zijn niet streng genoeg. Een fabrikant die jarenlang ondanks waarschuwing Zondags en 's nachts liet werken, zelfs door vrouwen, kreeg 20 frs. boete! De hoogere rechtbank te Zürich verminderde een boete van 200 frs. tot op de helft in het geval van een patroon die van 2 Januari op 1 April 143 knechts 4751 uren liet overwerken [3]). Als bij dit alles de inspecteurs nog dankbaar verbetering erkennen, kan men nagaan hoe het vroeger geweest moet zijn.

Voor hen die groote verwachtingen hebben van een wettelijke regeling van den arbeidsduur, geeft Zwitserland een goede waarschuwing niet te spoedig

[1]) Berichte 1890—1891, blz. 71.
[2]) Berichte 1890—1891, blz. 150.
[3]) Berichte 1886—1887, blz. 45.

schoone resultaten te willen hebben; maar zij hebben ook in de ervaringen in Zwitserland opgedaan een steun tegenover hen die meenen dat de resultaten voor de welvaart en voor de industrie noodlottig zullen zijn. De invloed die de wettelijke regeling van den arbeidstijd in Zwitserland gehad heeft èn op de arbeiders in hun physiek en in hun moreel èn op de productie is gunstig in alle opzichten. Zóó gunstig dat men in vele industrieën en in de stad Zürich [1]) reeds overgegaan is het maximum van arbeidsduur te stellen op 10 uur. Beweging ten gunste van die reductie bestaat over geheel Zwitserland. En wanneer de Bondsregeering de algemeene regeling ervan ter hand neemt zal die wet geheel anders worden ontvangen dan de wet van 1877.

Principiëele tegenstand is er niet veel te wachten. Maar wèl zijn er veel arbeiders die meenen dat men met verdere inkrimping van arbeidsduur moet wachten tot er in omliggende landen ook wat in dien geest gedaan wordt.

Reeds in 1881 had een fabrikant verschil meenen op te merken tusschen de lichaamsgesteldheid van hen die wel aan de wet onderworpen waren en hen die zoo lang mochten werken als er overeengekomen

---

[1]) In de gemeenteverordening van de stad Zürich, (door een wet van 1892 aanzienlijk is uitgebreid en over de 100,000 zielen tellend,) staat dat de arbeidsduur van hen die in dienst der gemeente zijn niet langer dan 10 uur zijn mag. Zij stelt 't minimumloon op 4 frs. voor den daglooner en 4.50 frs. voor een meer bedreven werkman. — Curieus is dàt dit cijfer gevonden is door 't opmaken van een ideaal minimum-budget. Socialistisch dus.

werd. Het is volstrekt niet alleen het zware werk dat schadelijk is voor de gezondheid, het langdurige en eentonige werk is het meest afmattend. Wanneer men, zegt Dr. Schuler, in de borduurwerkplaatsen komt, die zindelijk, helder en goed geventileerd zijn heeft men moeite te gelooven dat zij die er bezig zijn lichamelijke schade ondervinden. Maar als men mannen die steeds gezond waren, in een paar jaar hun kleur ziet verliezen, als men hoort hoe borduurwerkers van 48 jaar zich al onder de ouden en half gebrekkigen rekenen, dan gaat men de zaken van dichtbij bezien. En dan merkt men hoe dat borduren bijzonder afmattend is, hoe sterke arbeiders die om een hooger loon te krijgen zich op het borduurvak hebben toegelegd er mee uit moeten scheiden en weer naar hun oude bezigheid terugkeeren. Overal wordt nu met dankbaarheid erkend hoeveel de verkorting van den arbeidstijd op dit gebied verbeterd heeft. En op moreel gebied nog meer. Hoeveel kwaad had men juist daar verwacht. Hoe dikwijls was niet voorspeld, dat de meerdere vrije tijd alleen maar in de kroeg zou worden gesleten. 't Is na deze zwartgallige voorspellingen te meer verblijdend te hooren de uitingen van fabrikanten en inspecteurs, dat de arbeiders zedelijk hooger staan, dat dronkenschap en losbandigheid het minst zijn waar de arbeidstijd het kortst is, dat er belangstelling is gekomen voor de publieke zaak en minder behoefte aan bescherming: ze nemen zelf hun belangen ter harte, een georganiseerd vereenigingsleven

begint zich te toonen. Ik sprak reeds van de vereenigingen die ten doel hebben de nakoming der arbeidswet te bevorderen; sommige zijn reeds sterk genoeg een eigen maximum van arbeidsduur voor de leden vast te stellen.

Veel tegenstanders der wet hadden dàt echter toegegeven. Gezondheid, zedelijkheid allemaal goed; maar de economische kant? Op dat gebied was de oppositie vrij eenstemmig. Ze hieven allen aan het klaag- en waarschuwingslied dat ik in 't kort al heb medegedeeld. En de voorstanders zelf waren over de uitkomsten daaromtrent het onzekerst.

Met bijzondere zorg zijn door de inspecteurs en door belangstellenden [1]) de gegevens verzameld waaruit men kan besluiten over de economische gevolgen. Is de productie verminderd? Is het loon gedaald? Heeft de industrie het tegen het buitenland kunnen houden? Welke was de invloed op de werkloosheid?

Gemakkelijk te beantwoorden zijn deze vragen niet. Toen de verkorting van den arbeidsduur was vastgesteld werden natuurlijk naar aanleiding daarvan door de fabrikanten veranderingen gemaakt in hun productie-wijze. Zij schaften zich nieuwe machines aan die sneller liepen, zij maakten een andere regeling in de schafttijden. Zij voerden een ploegen

[1]) De werking van den „Normalarbeitstag" op de productie heeft Dr. Schuler zorgvuldig nagegaan in een studie in Braun's Archiv für sociale Gesetzgebung und Statistik IV, blz. 82.

Zie ook Königs, Die Durchführung des Schweizerischen Fabrikgesetzes. Julius Springer 1891.

systeem in, ze gingen over tot het vervaardigen van een ander product of gebruikten met het oog op den snelleren loop der machines beter materiaal. In één woord de uitkomsten geven geen vergelijking die kan doen besluiten omtrent den invloed van den korteren arbeidstijd op de productie. Toch zijn er enkele industrieën waar men deze veranderingen gemakkelijk kan in aanmerking nemen en in haar werking op de productie waardeeren, of waar geen veranderingen zijn aangebracht zoodat de verschillende cijfers van vóór 1878 en van na 1878 juist aangeven de uitwerking der wet op de productie. De industrieën die in dit geval verkeeren zijn de katoenspinnerijen en weverijen, machinale borduurinrichtingen en eenvoudige zijden stoffen fabrieken.

In Glarus waren de uitkomsten al dadelijk bevredigend geweest in de jaren toen dat kanton nog maar alleen bepalingen had op den arbeidsduur. Fabrieken werden uitgebreid — zelfs door fabrikanten die in andere kantons óók etablissementen bezaten. — Arbeiders kwamen toestroomen — inplaats van de uitwijking die men voorspeld had. — 't Loon ging ietwat naar boven. Productiveit werd maar 1% of 2% geringer terwijl de arbeidsduur van 12 op 11 kwam dus 8½ %. — In een spinnerij door Schuler bezocht, was het product maar 0.85 % minder. In deze fabriek had men de machines wat sneller laten loopen — meerder slijtage was bijna niet waar te nemen; men verlengde de middagpauze tot 1½ uur, maar

zag streng toe dat beginnen en eindigen punctueel geschiedde. Zelfs degenen die voor stukloon werkten hadden hun loon even hoog gehouden.

Zooals de ondervindingen in Glarus waren had men ze later ook over gansch Zwitserland. In 1880 verklaarde een fabrikant aan Dr. Schuler dat hij zich zeer wel bevond met den 11 urendag, en een 12 % snelleren loop der machines. Aan dit laatste moet de arbeider natuurlijk eerst gewend zijn. In den beginne zijn de loonen wat gedaald maar langzamerhand hebben ze zich weer hersteld. Ongemerkt zijn de werkkrachten der arbeiders gestegen. Een fabrikant, tegenstander der wet, schrijft dat standhouden der loonen alleen toe aan de goedgeefschheid der werkgevers. [1]) Maar men moet aan die goedgeefschheid twijfelen als men in het rapport voor 1881 van den 1sten inspecteur leest hoe er spinnerijen zijn waar het loon verminderd is hoewel de arbeiders in 11 uur dezelfde hoeveelheid vervaardigen als vroeger in 12 uur. [2]) Maar het beste bewijs dat de arbeiders geen schade lijden is dat ze groote voorstanders der wet zijn geworden. [3]) Ze

[1]) Zuppinger, Ueber die Nothwendigkeit einer Revision des eidgenossischen Fabrikgezetzes.

[2]) Berichte 1881 blz. 15.

[3]) „De arbeiders hebben nooit over de vermindering der arbeidsuren geklaagd", Berichte 1881 blz. 47. En E. Blocher, directeur eener spinnerij zegt: De tegenstand en 't wantrouwen die de wet in den beginne bij sommige werklieden ontmoette, zijn bijna geheel verdwenen. In plaats daarvan toont zich het streven een oplettende kontrôle uit te oefenen op de nauwkeurige tenuitvoerlegging der wettelijke voorschriften. Journal de statistique suisse 1881 no. 1.

helpen den inspecteur in zijne kontrôle, ze klagen over te veel vergunning tot overwerk, ze vragen om verscherping van de wet of tenminste om strenge toepassing en om besluiten van den Bondsraad die meer etablissementen onder het begrip »fabriek« van art. 1 brengen. [1]) Van overwerk moeten de meesten niets hebben en pas bij dringende noodzakelijkheid zijn ze er voor te vinden. Schuler verhaalt van een werkgever die permissie had tot overwerk wegens dreigend watergebrek. Toen het uur sloeg waarop ze gewoonlijk eindigden verdwenen de arbeiders allemaal en waren niet te houden met beloften of dreigementen. Toen de droogte aanhield besloten ze eindelijk tot overwerken. Ze hadden dus dat meerdere loon er wel voor over om wat vroeger thuis te zijn.

Het is wel verwonderlijk dat er nog zooveel aanvragen komen om vergunning tot overwerk. De arbeiders doen het ongaarne en er zijn zeer veel berichten van fabrikanten die bewijzen dat wat met overwerk geproduceerd wordt soms ongeveer 50 % duurder te staan komt dan 't overig product. Vroeger meenden we, zegt een fabrikant, dat het laatste uur ons de winst bracht; nu weten we dat het onze schade is geweest. In een fabriek had men toen de wet van 1877 in werking trad machines sneller laten loopen en een grooter product gekregen. Toen men nu met dien snelleren gang der machines een

[1]) G. Königs l.c.

uur per dag overwerkte, constateerde de fabrikant na eenigen tijd dat zijn hoeveelheid product bijna 1 % minder was dan voorheen! Een andere spinnerij die in 11 uur 355.4 kilo garen spon, maakte in 12 uur slechts 371,1 kilo dus een vermeerdering van 4,4 % tegen een arbeidsverlenging van 9,1 %; in een Züricher fabriek was de uitkomst 4,8 % meer product na één uur per dag overwerken. In verband hiermede is het opmerkelijk dat niet van alle verleende vergunningen tot overwerk gebruik wordt gemaakt. [1]) Deze vermindering van productiviteit met langer worden van den arbeidsduur bewijst voldoende, als het nog noodig is, dat de goede resultaten die men in Zwitserland heeft waargenomen, het niet verminderen van de productie of ten minste het niet in dezelfde mate minder worden als de arbeidsduur, niet alleen toe te schrijven is, als sommigen willen beweren, aan verbeteringen in de organisatie, aan nauwkeuriger letten op 't beginnen en 't eindigen van den arbeid, aan nieuwe of sneller loopende machines, maar grootendeels aan een flinker arbeid tengevolge van meer rust. Dr. Schuler heeft van verschillende etablissementen de omstandigheden nagegaan en vergeleken van vóór en van na het werken der wet. Hij heeft daarvoor inrichtingen uitgekozen die hun machines niet verbeterd hadden, die hetzelfde product waren blijven vervaardigen en hij heeft van dezelfde arbeiders de loonboekjes ver-

---

[1]) Berichte 1890—1891 blz. 59.

geleken als ze voor stukloon werkten of anders waar hij dat kon hunne praestaties nagegaan.

Meestal — dat is waar — vond hij productievermindering; maar per uur werd veel harder gewerkt. In eenige weverijen was bij de tijdsvermindering van $8\frac{1}{2}$ % een productievermindering van maar 1,26 %. Flinke arbeiders hadden meer afgeleverd in 11 dan in 12 uur; sommige fabrieken ook. In 1880 werd over een bepaalde periode in een fabriek 8298,24 meter geweven tegen 7788.26 meter in 1877 dus een vermeerdering van 6,5 % maar toen diezelfde fabriek eenige maanden achtereen één uur daags overwerkte gaf dat maar een vermeerdering in het product van 1.6 %. Voor weverijen met ouderwetsche machines gelden deze opmerkingen niet. Bij haar daalde het product aanzienlijk. Maar voor menigen fabrikant was dit een aanleiding zijn machines te verbeteren en zoo op de hoogte van zijn tijd te blijven. Toch werd bij het handweefgetouw ook meerdere productie geconstateerd, hoewel niet aanmerkelijk.

In de borduursel-industrie werden ongeveer dezelfde uitkomsten gekregen. De werklieden worden naar het aantal steken dat ze per dag maken beloond. Men kan dus nauwkeurige vergelijkingen maken. Hierbij komt in sterke mate uit het individueel vermogen van elken arbeider. Terwijl sommigen in 11 uur meer steken maken dan vroeger in 12, kunnen anderen per uur geen hooger aantal krijgen. Die klagen dan ook dat alleen de besten hun loon kunnen behouden en dat zij, al spannen ze zich nòg

zoo in, niet sneller werken kunnen. Men kan zich voorstellen hoe dit gejaagde en peuterige werk hen afmat, die niet sterk van zenuwen zijn. Men vergelijke deze zes arbeiders uit een fabriek die maakten

	in 1876 en 1877:	in 1878 en 1879:
A.	3000 steken per dag.	2875
B.	2200 » » »	2125
C.	2600 » » »	2800
D.	2690 » » »	2850
E.	2435 » » »	2190
F.	2965 » » »	2935

En niet alleen bij de arbeiders maar ook van verschillende fabrieken zijn de uitkomsten zeer uiteenloopend. Tegenover een mededeeling van een borduurfabriek dat het stekenaantal juist in dezelfde verhouding is afgenomen als de arbeidsduur, en van een andere zeer groote, die een vermindering aanwijst van 2200 per dag op 2000, dus percentsgewijze nog ongunstiger — staan feiten als de vermeerdering van 't stekenaantal van 100 : 107.7, en de meening van een fabrikant: Für die Stickerei, wo die Maschinen durch Handbetrieb bewegt werden müssen, ist die Normalarbeitszeit eine wahre Wohlthat für den Arbeiter und durchaus kein Nachteil für den Arbeitgeber [1]). De borduurindustrie heeft zich 't slechtst van alle kunnen schikken onder de regels van de wet. In den beginne komen de ergste klachten van dien kant, er werden 300

[1]) Medegedeeld door Dr. F. Schuler l.c., blz. 96.

steken daags per man minder gemaakt enz.; en de inspecteur merkt op dat daar de wet het slechtst wordt nageleefd. Pas in 1885 komt er een wending. Al de belanghebbenden beginnen het nut der arbeidsduur-bepaling in te zien. Zij vormen een bond om de uitvoering te verzekeren en om zich te verzetten tegen overwerk. De leden van den bond mogen niet gebruik maken van art. 12 (bij-werkzaamheden) en soms wordt de werktijd nog meer verkort. In 1889 en in 1891 mocht er wekenlang slechts 5 dagen gewerkt worden en in 1892 is de arbeidsduur voor een deel der werklieden van 15 Februari tot 5 April op 10 uur hoogstens vastgesteld.

Van de spinnerijen zijn ook goede berichten. Eene spinnerij die in 1876 en 1877 37,218 kilogram draad spon maakte in 1879 en 1880 38,888 kilo per dag — en in een ander etablissement was het loon van 4 arbeiders, die voor 't stuk betaald werden, in 1881 voor 11 uur 4,1 % meer dan in 1877 voor 12 uur. In 1877 verdienden ze 23.14 per uur en in 1881, 25,6 [1]).

E. Blocher heeft de periodes 1873—1877 en 1878—1883 vergelijkende, gevonden dat de productie van 100 in de eerste periode op 101 in de laatste was gekomen.

Maar evenals in de andere besproken takken van industrie zijn hier ook de ervaringen niet allemaal gunstig. In 1881 verklaarde een spinner aan den inspecteur der 1e afdeeling dat hij alleen met goede

[1]) Berichte 1881.

arbeiders geen verlies maakte, maar dat de mindere werkers en de handwerkers hem verlies bezorgden. Hij schreef echter de meerdere productie van zijn beter volk in de eerste plaats toe aan 't invoeren van een premie-stelsel en den vluggeren loop van de machines. — Zoo zou men meer gegevens kunnen verzamelen die niet gunstig voor de verkorting van den arbeid zijn.

Toch is het geheel der Zwitsersche ervaringen bemoedigend voor hen die een vaststelling van een maximalen arbeidsdag voorstaan. Geen van de zwartgallige voorspellingen die men in 1877 deed hooren, is uitgekomen. Over het algemeen is de industrie van Zwitserland in de laatste 15 jaar vooruitgegaan. Zij heeft haar plaats op de wereldmarkt goed kunnen bewaren. Buitenlandsche concurrentie heeft zij goed kunnen weerstaan — volgens sommigen, die het weten kunnen, beter dan voorheen. Zwitserland is het bewijs dat de wet een bruikbaar middel is den arbeidsduur een maximum te stellen, — een middel dat zeer wèl algemeen op alle industrieën kan toegepast worden. Er blijft ruimte genoeg voor regeling der détails. Het is waar, in Zwitserland is de dag niet veel verkort. Elf uur is een maximum dat velen heelemaal niet bevredigt. Bij een verdere inkrimping zullen de gevaren van een wettelijke regeling zich misschien meer doen gevoelen. Maar dit zeer goede heeft de wet uitgewerkt — dat zij alle industrieën heeft genoopt zich met het vraagstuk bezig te houden. Leerzaam en merkwaardig

is de omwenteling in den gedachtengang van de meeste industrieelen. Wij zagen hoe nu bij de meeste groote bedrijven in enkele kantons de tien-uren-werkdag is ingevoerd. Op particulier initiatief, nu ja, maar toch tengevolge van de wet van 1877.

§ 2. Engeland.

Korter dan in Zwitserland is de werktijd in Engeland. Vele jaren reeds is men daar bezig den arbeidsduur te beperken. Ook om het groote onderscheid met Zwitserland is de wijze merkwaardig, waarop de verkorting is verkregen.

Zeer speciaal waren de eerste wetten over dit onderwerp. Een bepaalde klasse van kinderen werd het eerst beschermd tegen te langen arbeid — ik zou haast durven zeggen een zeker aantal kinderen. Het waren de kinderen uit de armen- en werkhuizen. En het maximum van hun arbeidsduur mocht 12 uur zijn. Dat was in 1802. Toen was deze vaststelling een vermindering! Bezorgdheid voor de belangen van fabrikanten in Yorkshire en Lancashire deed den wetgever zich beperken tot dit maximum en tot deze speciale kindersoort. Een ware handel werd in deze wichten gedreven. Uit de werkhuizen van de Zuidelijke graafschappen werden ze met karrevrachten vervoerd naar de fabrieken van 't Noorden, waar groote vraag naar goedkoopen arbeid was. Als »apprentice" kwamen ze dan in dienst van den fabrikant, die hen huisde en voedde. Ze moesten

den volwassen arbeider zoowel 's daags als 's nachts bij den arbeid behulpzaam zijn, en deelden met hem den langen arbeidstijd. Al deze gruwelen kwamen uit bij een onderzoek wat toch wel de oorzaak kon zijn van een ziekte-epidemie, die in Manchester en omliggend district woedde. Sir Robert Peel senior stelde deze wet voor en ook de volgende in 1819, waarmee uitbreiding werd gegeven aan de eerste. Het was gebleken dat kinderen, met medeweten van hun ouders, even hard werden geëxploiteerd als die uit het werkhuis. Vóór zijn 9de jaar, zei de wet, mocht een kind niet in een fabriek werken, en tot zijn 16e niet langer dan 12 uur per dag, buiten de schafttijden. »There was no eight hours nonsense in those days," zeggen Webb & Cox. [1]) In 1833 werd de Zaterdag een halve dag en de leeftijd tot welken de wet een kind beschermde, werd achttien jaar. Voor personen onder 21 jaar verbood men zelfs allen nachtarbeid. Speciaal bovendien waren deze wetten alle drie in hun toepasselijk zijn op de katoen-industrie alleen.

Op deze wijze uitbreidend de Staatszorg wordt er een reeks wetten door het Parlement aangenomen. Na de kinderen beschermde men de jongelieden (young persons), na die de vrouwen. Van de katoen-industrie ging men tot den mijnbouw en daarna tot de andere industrieën. Het maximum van twaalf uur werd op tien gebracht.

---

[1]) Sidney Webb and Harold Cox, The eight hours day, Scott 1891.

Twee wetten, die van 1833 en die van 1847 zijn merkwaardig. Merkwaardig niet alleen om hun directe gevolgen, of den strijd bij hun tot stand komen, maar ook omdat ze grooten invloed hebben gehad op den arbeidsduur van den volwassen man en omdat bij hunne bespreking in het Parlement dat gevolg uitdrukkelijk is erkend en door de meerderheid gewenscht. Men is het er over eens, dat het geen verschil in de praktijk zou geweest zijn — tenminste geen groot verschil — als men met zooveel woorden den man ook onder de beschermde personen had opgenomen. Dat men het niet gedaan heeft zal wel het gevolg geweest zijn van angst den fabrikant te veel te grieven, of misschien van een gemoedsbezwaar tegen het raken aan de heilige vrijheid van den »adult male." Deze intusschen deed juist veel moeite beschermd te worden. Voornamelijk omdat ook zijn werktijd verkort zou worden teekende hij petitionnementen en maakte hij propaganda voor de aanhangige wetten. Het is wel eigenaardig dat men iemand, die zóó graag beschermd wil wezen, niet beschermen wil om hem niet te hinderen of te kort te doen in zijn vrijheid.

Sinds 1847 hebben een aantal wetten het gronddenkbeeld gestadig meer uitgebreid. In 1864, 1867, 1871, 1874, werden verdere »factory acts" in het Parlement aangenomen onder een sterk verminderende oppositie. In 1878 werden ze samengevoegd. Hun bepalingen over den arbeidsduur waren zóó: voor weverijen was 56½ uur het wekelijksch maximum,

voor andere industrieën 60 uur. Werkplaatsen, waar geen stoom of andere kracht gebruikt wordt, worden op denzelfden voet behandeld als de niet-weverij.

Overal in de wet gold het gestelde maximum slechts voor vrouwen en kinderen. De mannen zorgden voor zichzelf, ten eerste door voor de fabriekswetten te ijveren, die langs een omweg ook hun uren verminderden en ten tweede door directe inwerking op de werkgevers. In 1824 was hun gelegenheid gegeven zich vrijelijk in Trade-Unions te vereenigen. De Combination-Laws werden ingetrokken. Toen was dat nog een vaag ideaal — een 8 uren werkdag. Men dacht er wel aan en men sprak er wel over, maar niet als over iets dat spoedig verwezenlijkt worden kon. Robert Owen had al in 1817 gezegd, dat acht uren een voldoenden werkdag vormden; maar in de praktijk, in zijn eigen fabriek te New-Lanark, stelde hij den arbeidsduur op tien en een half uur, behalve de schafttijden. Zulk een korte tijd als acht uur behoorde nog thuis in Utopia.

De Engelsche werkman begon dan ook met meer bescheiden wenschen. Een tien-uren-beweging ontstond. Op het maken van de wet van 1847 had ze een grooten invloed en vaksgewijze werd een verkorting van den arbeidsduur verkregen. Dat kostte veel strijd. Veel werkstakingen bleven zonder goed gevolg. En dikwijls als de patroons toegaven gaf dat toch maar weinig in de praktijk door een veel voorkomend overwerken. Maar al was het onmiddellijk gevolg niet een vermindering van uren,

— er werd propaganda gemaakt. het land hield zich met het vraagstuk bezig. Natuurlijk hadden verschillende vakken niet hetzelfde succes, maar men mag aannemen dat het grootste deel van de georganiseerde werklieden-vereenigingen een 10 urendag veroverd hebben omstreeks 1853, ongeveer gelijktijdig met de invoering daarvan in de textielindustrie.

Sommige arbeiders hebben het al beter. De steenkoolhouwers in West- en Zuid-Yorkshire werken slechts acht uur, de andere werklui aan dezelfde mijnen tien. In Glasgow hebben metselaars, schilders en scheepsbouwers een arbeidsweek van 57 uur.

In dat jaar wordt er door de Londensche bouwvakken een negen-uren beweging begonnen. Zij hebben geen succes; maar ze geven als 't ware een sein. Door het geheele land worden nu werkstakingen begonnen. Als de zaken goed gaan, als er voorspoed is, dan vragen de trade-unions om minder uren. En in slapte van zaken, in tijden van malaise, dan verzetten ze zich tegen verlenging van hun arbeidsdag. Wij behoeven den loop der zaken niet in bijzonderheden na te gaan. Dat in 1872 de meeste »skilled" handwerkslieden een week van 54 uur hadden verkregen, is zeker, maar menig vak stond nog lange jaren op het punt, dat verkregen voordeel weer te verliezen. Omstreeks 1878 hebben de Trade Unions handen vol werk om den dreigenden tien-uren dag van zich af te houden. Dat jaar werd er nog een ernstige poging gedaan door industrieelen en werkgevers om terug te keeren

tot vroegeren arbeidsduur. Groot is het aantal der werkstakingen, die in de jaren 1870—1880 worden gehouden. G. Philips Bevan [1]) telt er 2352, tezamen gedurende 9027 dagen en zeer vele daarvan waren gericht op het verkrijgen van een 9 uur werkdag en een halfvrijen Zaterdag.

Tegelijk met het noemen van acht uur als naaste doel der arbeiders, krijgt de beweging een andere strekking, een socialistische. »Acht uren" was een artikel van het program der »Internationale" en van de motieven, die voeren tot het vragen van een 8 uren werkdag in Engeland, zijn eenige specifiek socialistisch. Men ziet in dien tijd een »normaal-arbeidstijd"; in 1871 wordt op het Arbeiders-congres te Londen een motie aangenomen met algemeene stemmen: »Dat het productievermogen en de bekwaamheid der werklieden van Engeland tot zulk een staat van volkomenheid zijn gekomen, dat er zekerheid bestaat, dat acht uur arbeid per dag voldoende zullen zijn voor de commercieele en nationale behoeften van het volk; en dat bovendien zulk een reductie noodzakelijk is om gezondheids en moreele redenen." Men ziet het, de gezondheid en de moraal komen achteraan. Men hoopt ook in de verkorting van den werkdag een middel te vinden, den werkloozen werk te geven en eenige arbeidersvereenigingen (b. v. de mijnwerkers), willen op die wijze invloed uitoefenen op de hoeveelheid der productie. Zij verzetten zich dan ook tegen een acht uren

[1]) Journal of the Royal Statistical Society, March 1880.

werkdag, wanneer die gepaard gaat met een ploegenstelsel.

Door deze complicatie van motieven wordt de strijd ook moeielijker. De partijen staan vaak niet op één plan. Het is hierdoor ook dat er een andere strijd ontstaan is, die tegenwoordig in Engeland meer de aandacht trekt dan de hoofdzaak: de strijd over de middelen waarmee men komen moet tot een korteren werkduur. Deze verdeelt ook in hooge mate de arbeiders onderling. Moeten de arbeiders zich vast vereenigen en door eigen kracht vaksgewijs, bedrijf na bedrijf, oord voor oord vermeesteren wat ze wenschen door pressie en door werkstaking? Of moeten zij propaganda maken voor een wet die allen arbeid van het Koninkrijk samenvat met éénе bepaling — of tenminste aan alle vakgenooten over het gansche land een gelijken arbeidsduur verzekert? Deze oneenigheid duurt reeds acht jaar — ten minste officiëel. In 1886 voor het eerst werd op een arbeiderscongres de wenschelijkheid van een wet besproken. Sinds dien tijd houdt men herhaaldelijk stemmingen over de geheele georganiseerde arbeidersbevolking van Engeland, plebisciten; en als men tezamenkomt wordt er over gedebatteerd. Een paar van die plebisciten liepen ten gunste van een wet af — maar ze deugden niet — ten minste op de congressen werden er twee ongeldig verklaard. De arbeiders worden voornamelijk door deze drie overwegingen er toe gebracht een wet te verkiezen; 1°. Het succes van de

tien-urenwet voor de textiel-industrie. 2°. Het mislukken van zooveel pogingen van georganiseerde vakken het negen-uur stelsel te behouden. 3°. De hopeloosheid der taak de enorme massa ongeorganiseerden arbeid te vereenigen. Voor 't laatste is merkwaardig de uiting van Ritchie den president van het trade-congress te Dundee 1889: »Als de quaestie alleen trade-Unionists betrof zou de tusschenkomst van het Parlement niet noodig zijn." Onder de mijnwerkers is de partij die vóór een wet is het sterkste; en ook door andere vakvereenigingen wordt voor de mijnwerkers een wet zeer wenschelijk geacht. In 1888, 1889 en 1890 werd in het Parlement telkens een wet voorgedragen, maar zij kwam niet aan de beurt. In 1893 werd een Mines (Eight Hours) Bill in behandeling gebracht [1]) en op 25 April 1894 in tweede lezing aangenomen met 281 tegen 194 stemmen. Heel veel tegen het principe van regeling van den arbeid van meerderjarige mannen werd niet gezegd. De bestrijders betoogden de onnoodigheid van de wet omdat de mijnwerkers zichzelf wel konden helpen, zooals dat werkelijk in eenige mijnen het geval is geweest; ze wezen op de oneenigheid onder de lieden zelf: van de 681,000 man waren er wel 231,000 tegen en in Northumberland en Durham de meerderheid; ze haalden cijfers aan waaruit bleek dat de gezondheidstoestand relatief zoo kwaad niet was, dat de ongelukken voor 't grootste deel niet in het eind

---

[1]) Ingediend door Lord Randolph Churchill, Burt, Storey en Woods.

van den dag gebeurden, maar in het begin; [1]) en als 't werk van 11 uur in een tijdsruimte van 8 zou moeten worden geknepen, dan zouden er door die overhaasting nog meer ongelukken gebeuren.

Eene commissie der vereeniging van mijneigenaars door het geheele land kwam den dag vóór de behandeling der wet bij den premier Lord Roseberry om hem inlichtingen te geven en bezwaren te doen kennen. Voor den mijnbouw en den kolenhandel van Engeland duchtten ze het grootste gevaar. Met 10 tot 20 percent zouden de productiekosten stijgen. Nu reeds hield de kolenmijnbouw, door de vermindering van uren, een 50,000 man meer bezig dan een paar jaar geleden en de uren waren al korter dan in Frankrijk en Amerika, waar 10 tot 12 uur daags gewerkt wordt [2]), om van België niet te spreken. Hoe de reductie van uren op de productie invloed heeft, bleek in Durham, waar in 1893 een wekelijksche werkduur was van 38 uur tegen 39.4 uur in 1891, maar het jaarlijksch product per man dan ook van 431 op 401 ton steenkool was gekomen. Andere industrieën, kolenverbruikers, zullen worden geschaad.

Ondanks al deze bezwaren werd, zooals ik zei, de tweede lezing der wet aangenomen. Tegenover de

---

[1]) Dit komt, verhaalde men mij, doordat het gas des nachts gelegenheid heeft zich ongemerkt op te hoopen. Nagegaan zou dienen te worden of andere ongelukken dan die door ontploffing ook des morgens meer voorkomen dan in den namiddag.

[2]) „Denkt u toch niet, meneeren", zei Lord Roseberry, „dat in België die uren nog lang zoo zullen blijven. Daar komt nu toch ook een bijna algemeen stemrecht...." *Times* van 25 April '94.

bezwaren van de mijneigenaren, die ook in het Parlement werden voorgedragen door Sir Pease en anderen, konden de voorstanders zich toch op ervaringen beroepen die geen kwaad deden denken van een arbeidsduurvermindering. Juist voor den mijnbouw bestaan daaromtrent zeer nauwkeurige waarnemingen en gedetailleerde gegevens. Reeds in 1859 was een achturen-werkdag ingevoerd in eenige South-Yorkshire kolenmijnen en in 1860 rapporteerde de secretaris van de vereeniging van mijneigenaren het feit dat niet weersproken kon worden, dat de productie onder het achturen systeem bij sommige van de grootste mijnen veel grooter was dan hetgeen ooit te voren was geproduceerd door een even groot aantal arbeiders die twaalf of dertien uur werkten.

Sinds 1886 is de kolenproductie jaarlijks ongeveer 4 % grooter geworden en van 1854 tot 1889 steeg het product van 64 millioen tot 179 millioen ton, terwijl de uren gestadig korter zijn geworden. In plaats van 12 tot 14 uur werk die de arbeiders hadden in 1842 wordt er nu slechts gedurende 8 of 9 uur gearbeid door de houwers. En wanneer men nu vergelijkt de productie in 1891 van een houwer in South-Staffordshire en Durham die minder dan acht uur werkt en die van een uit Glamorganshire die ongeveer 10 uur per dag arbeidt, dan vindt men dat de eerste ongeveer 431 ton per jaar produceert, de tweede slechts 347.

Het is zeker een moeielijk vraagstuk — ook omdat men de meening der arbeiders niet geheel te

weten kan komen, en omdat zij in hunne motiveering zoo verschillen.

Een groot aantal heeft het oogmerk zoodoende de productie te beperken — daartoe wil het Parlement natuurlijk niet medewerken, dat is misschien een vakbelang maar zeker een nationaal nadeel. De mijnwerkers van Durham en Northumberland stemmen tegen.... omdat ze toch al acht uur werken of minder zelfs! Dit is alleen mogelijk doordat de hulpwerkers 10 uur werken. Kwam er nu een 8 uren wet dan werd dit systeem verstoord. Zeker is het dat bij veel arbeiders de wekelijksche arbeidsduur niet zou worden verkort. Gemiddeld werken de mijnwerkers in het Vereenigd Koninkrijk 5.1 dag per week. In *The Labour Gazette* van April vind ik het volgende staatje dat aangeeft hoeveel dagen er gewerkt zijn in de maanden Februari en Maart 1894. De opgaven gelden 279,000 personen van de 681,000 die men rekent dat in de Britsche mijnen bezig zijn:

	Febr. dagen	Maart dagen		Febr. dagen	Maart dagen
Fifeshire	23	25¼	North Wales	21	20¾
Ireland	22	24	Gloucestershire, Somersetshire	21	20½
South Wales en Monmoutshire	22¼	23¾	Lancashire, Cheshire	20½	20¼
The Lothians	21½	23½	Yorkshire	20	18¾
Cumberland	22	22¼	Midlands	18¾	18
Lanarkshire	21	22¼	Northumberland	20½	18¾
Durham	21½	22½			

De S uren wet zou hen dus dwingen hun uren

te verdeelen over 6 dagen in plaats van over 5 dagen van de week. [1])

Om de moeielijkheid, die die oneenigheid onder de arbeiders geeft te ontgaan, heeft men bedacht dat het wenschelijk zou zijn niet zoo maar een wet te maken en toe te passen maar de toepassing der wet afhankelijk te maken van »trade option."

Bij de derde lezing der wet op 14 Aug. 1894 werd een amendement aangenomen dat de toepasselijkheid der wet van eene »county option" deed afhangen. Uit de bestrijding van dit amendement door de voor-

[1]) Professor Munro geeft in the Economic Journal van Juni 1891 het volgende lijstje van werkuren van de houwers in de kolenmijnen.

	Uren per week.	Aantal houwers.		Uren per week.	Aantal houwers.
Clackmannan	47,3	591	Nottinghamshire	47,3	10159
Edinburgh	47,9	2703	Warwickshire	46,7	2117
Fife, Kinross, Perth	46,9	5170	Cheshire	45,4	1171
Haddington	38,7	596	Shropshire	42,3	2083
Lanark (part of)	51	11662	Staffordshire, N.	46,7	8467
Stirling (part of)	44,1	2228	Brecon, Glamorgan, Monmouth	51,7	13453
Ayrshire	48,1	7499			
Stirling (part of)	47,8	845			
Lanark (part of)	46,3	8011	Somerset	49,2	1582
Dumbarton	45,9	792	Gloucester	47	3317
Renfrew	49,3	532	Brecon	50,8	403
Argyle and Dumfries	46,4	205	Carmarthen	52,2	1017
			Northumberland	37,1	11840
Cumberland	46,5	5885	Durham (part of)	39,4	8545
Yorkshire	44	34742	Durham, Westmoreland, N. R. Yorks	40,3	24178
Lancashire, N. & E.	47,8	18557			
Lancashire, W.	45	15744			
Derbyshire	47,4	17470	Staffordshire. S.	40,8	9752
Leicestershire	46,6	2448	Worcestershire	40,8	1393

stellers der wet bleek dat zij in de wet zagen een middel om de productie te beperken. De mijnen waarin de wet geldend was zouden tegenover die in andere Graafschappen in een nadeelige positie zijn, zeiden zij — zij zouden niet kunnen concurreeren. Toch was dikwijls van dezelfde zijde betoogd dat door den maatregel de productie zou vermeerderen! Toen het amendement was aangenomen werd de wet ingetrokken — van hun standpunt zeer juist, want voor de inkrimping der productie was een geldigheid over het geheele land noodzakelijk. Hoe raar toch die politiek! De arbeiders zouden hebben verkregen zooveel als het Lagerhuis op dit oogenblik geneigd was te geven.

Terwijl het Parlement zich bijna jaarlijks gedurende den laatsten tijd met dat vraagstuk bezig houdt, hebben de arbeiders niet gerust en getracht door middel van werkstakingen en overeenkomsten met de werkgevers hun doel te bereiken.

En zij die voor staatsinmenging zijn hebben zich niet onttrokken aan den strijd. De geschiedenis van de acht-uren beweging is in dit opzicht een copie van de geschiedenis der negen-uren beweging. Strikes met goed gevolg en strikes zonder goed gevolg. Strikes voor korteren arbeidsduur, strikes tegen bedreigde verlenging. Waar krachtige vereeniging ontbreekt kan soms zelfs de welwillende werkgever niets doen. Een voorbeeld van welwillend pogen dat op niets uitloopt vindt men in de geschiedenis

van de Early Closing Association te Londen die een halve eeuw lang zich bezig hield met het streven naar een vroegere winkelsluiting. Herhaaldelijk was er een aanvankelijk succes. De winkeliers waren het samen eens en de luiken gingen vroeger dicht. . . . totdat het één voordeeliger scheen na het sluitingsuur een monopolie te hebben. De anderen moesten dan wel volgen.

Krachtige vereenigingen leden nederlagen. In 1888 verkregen de gaswerkers door geheel het Vereenigd Koningrijk een acht uren werkdag soms zelfs met wat hooger loon. Maar binnen het jaar stelden de fabrikanten den twaalf uren dag weer vast; natuurlijk na heftige en langdurige worsteling.

Ik zou wel meenen dat de beweging gedurig aan populariteit gewonnen heeft. Hoeveel sympathie bestond er voor de Schotsche spoorwegbeambten die eind 1890, 5 weken lang het werk staakten om korter uren. Ze verkregen ze niet; maar hun moeite had het gevolg dat er een Staatscommissie werd benoemd om te onderzoeken wat er gedaan kon worden om hun toestand te verbeteren. Met de mijnwerkers zijn de spoorwegbeambten wel het eerst aan het bod voor wettelijke regeling hunner werkuren. Ook omdat het behalve hun eigen belang dat van het publiek er bij is betrokken. Van de spoorwegongelukken wordt een groot deel geweten aan onoplettendheid der beambten als gevolg van over-inspanning. Als men nagaat dat de zooeven genoemde strike ten doel had een dag van 10 uur

hoogstens, te veroveren en dat die mislukte ondanks grooten moreelen en ook geldelijken steun van over het heele land, zal men wel niet veel heil verwachten van het verbonden optreden der beambten — tenminste staatsinmenging niet daarom als overbodig afkeuren. Wat gevraagd wordt door de meeste vereenigingen is een werk van hoogstens 60 uur en voor de wisselwachters op hoofdlijnen acht uur daags. Dit zou toch al zijn een vermindering der werkuren met ongeveer 20 % gemiddeld. Machinisten en stokers die 15 uur per dag werken zijn geen zeldzaamheid.

Nu zal ik mededeelen welke proeven met de verkorting van den arbeidsduur in Engeland genomen zijn en de ondervinding die daarbij hebben opgedaan: *a.* de Staat als werkgever, *b.* de Gemeenten en ten slotte *c.* de particulieren.

a. De Staat heeft waar hij als werkgever optreedt op een paar fabrieken een achturendag als maximum vastgesteld, in de geweerfabrieken te Woolwich en op eenige werven. De overige bepalingen van het arbeidscontract werden bij deze gelegenheid ten nadeele van den arbeider veranderd, het stukloon b.v. werd verminderd of (in zijn buskruit- en patroonfabrieken), waar de Staat negen uur maximum noemde het overwerk minder beloond en kleine veranderingen in het reglement gemaakt die het den arbeider niet voordeelig maakten. Toch is de verandering ten goede zeer groot, want de toestand in die werkplaatsen

was, wat den werkduur betreft, bedroevend. In de jaren 1884, 1885 en 1886 hebben te Woolwich 12000 man 6.000.000 uren per jaar overwerk gehad en te Enfield elk werkman 17 uur per week. Burns die dit mededeelt berekent dat dit een 2000 man buiten werk heeft gehouden. Te Chatham werkten in Augustus 1882 4000 man ieder dagelijks 4 uur over, een werkduur dus van 13½ uur per dag.

De uitslag van de proefneming in dat arsenaal te Woolwich was zoo gunstig dat de heer Campbell Bannerman op 5 Januari j.l. het plan van het departement van oorlog bekend maakte in al de fabrieken en werkplaatsen van dat departement den achturen dag in te voeren. Hoewel deze verandering ongeveer 16000 man aangaat meende de heer C. Bannerman dat men geen nieuw werkvolk zou noodig hebben, behalve in bijzondere gevallen. Een zorgvuldige vergelijking was gemaakt met de uitkomsten elders gekregen en de slotsom was dat tegen meerder loon zou opwegen de besparing van brandstof enz., de grootere werkkracht der arbeiders en de vermindering van verlies van tijd, gevolg van de ontbijt-pauze. Een van de personen die deze meening had helpen vestigen was de heer Mather wiens ondervindigen ik naderhand zal mededeelen. De heer W. Woodall, lid van het Parlement financieele secretaris bij het departement van oorlog zei in een rede tot zijn kiezers dat hij zijn woord als man van ondervinding in zaken gaf dat hij deze belangrijke veranderingen niet had aangeraden dan

nadat hij zichzelf overtuigd had dat ze konden werken niet alleen tot voordeel der werklieden maar ook met winst voor de natie. Den 5den Juli 1894 deelde dezelfde heer in het Lagerhuis mede dat voor zoover de proef genomen was met den achturen werkdag in de Rijkswerkplaatsen het succes grooter was geweest dan men gehoopt had. Van tijd tot tijd had men het tarief van het stukloon kunnen verlagen. Het gemiddeld weekloon vóór de nieuwe regeling was 31 s. 5 d. geweest terwijl het nu 31 s. 8 d. was, zoodat in korter tijd een hooger loon werd verdiend. De uitslag leerde dat de werklieden onder gunstiger omstandigheden werkend, meer konden dan 't verlies inhalen dat de tijdverkorting meebracht. De stuk-loon-arbeider gaven het tempo aan en de dag-looners hadden goed meegekund. In sommige afdeelingen had men moeite gehad door den aard van het werk een 8-urendag toe te passen daarentegen was b. v. bij de giet-ovens het werk nog geen 7 uur per dag. Bij sommige takken van werk had men den arbeid beperkt tot 5 dagen in de week en elders had men een korteren Zaterdag ingesteld. De directeurs en ploegbazen hadden eerlijk hun best gedaan met te helpen, en waren het nu allen eens dat het succes van de proef volkomen was. Meer vrije tijd was verkregen zonder eenige opoffering in het loon of eenige vermindering van de dienst voor den Staat. Hierbij zij opgemerkt dat de vrouwen het op prijs stelden dat de mannen nu met haar konden ont-

bijten. De slotsom was dat er een ontwijfelbaar voordeel was verkregen zonder eenige meerdere kosten. [1])

Het Marine departement overweegt een invoering van een week van 48 uur op al zijn werven. De verandering zou niet groot zijn want tegenwoordig wordt daar in den regel slechts 51 uur per week gearbeid. [2])

b. Graafschappen en Gemeenten. Van deze is de Londensche County Council wel het merkwaardigst. Verschillende bedrijven werden door hem gemonopoliseerd, o. a. een deel van den tram-dienst. Voor zijn geëmployeerden worden door hem gunstige bepalingen gemaakt wat loon en arbeidsduur betreft.

Een speciale commissie was in 1892 belast een rapport uit te brengen omtrent de wenschelijkheid en de mogelijkheid bepalingen te stellen in de aanbestedingen van den Graafschapsraad ten aanzien van loon en arbeidsduur der werklieden in dienst der aannemers. Die commissie bracht een rapport uit en stelde een reglement voor dat in hoofdzaak door den Raad werd overgenomen. Bij het geven van concessiën worden strenge bepalingen gemaakt omtrent den werkduur. Zoo werd van een tram-maatschappij die in 1892 concessie vroeg, geëischt dat zij haar beambten niet langer dan tien uren daags zou laten werken. De maatschappij trok toen echter haar aanvrage in. Reeds in 1889 besloot de Graaf-

---

[1]) Times 6 Juli 1894.

[2]) Rae l.c. 67.

schapsraad van de aannemers te vergen dat ze zooveel loon zouden betalen en zoolang zouden laten werken als in elk vak billijk werd geoordeeld, en toen die bepaling te vaag bleek, werd ze veranderd zoo dat de aannemers nu een verklaring moeten teekenen zich te zullen houden aan »het loon en de uren door vakvereenigingen goedgekeurd en in de practijk gebruikelijk in de plaats waar het contract moet worden ten uitvoer gelegd." [1])

De Raad zelf neemt dezelfde bepalingen in acht, wanneer hij een werk onmiddellijk onderneemt. In »The County Hall" ligt altijd een lijst ter inzage van de loonen en den arbeidsduur door de vakvereenigingen goedgekeurd. Overwerken wordt alleen toegestaan naar de reglementen der vakvereenigingen, en onder-aanbestedingen zijn verboden zonder toestemming van den Graafschaps-Raad, die er dan op kan letten dat dezelfde bepalingen worden getroffen in het contract met den onder-aannemer. De kontrôle wordt verzekerd door den aannemers voor te schrijven tijd- en loon-boeken te houden, die steeds open liggen tot onderzoek. [2])

De Raad is er op uit zooveel mogelijk zelf te ondernemen. Bij het geven der concessies aan trammaatschappijen wordt niet verzuimd aan den raad het recht voor te behouden na een zeker aantal

---

[1]) Annual Report of the proceedings of the Council for the year ended 31st. March 1893. blz. 102.

[2]) Als appendix vindt men afgedrukt een loon- en urenlijst door den Graafschapsraad vastgesteld op 10 Maart 1893.

jaren de exploitatie aan zich te trekken. Maar dikwijls wordt de Raad er toe gedwongen zelf te doen wat hij aanbesteden wil, doordat door de zware eischen die hij stelt, de aannemers slechts tegen buitengewoon hoogen prijs willen contracteeren. Een voorbeeld hiervan levert eene inschrijving voor de hernieuwing van een brug in October 1892. Geen der inschrijvers had ingevuld het loon dat hij aan zijn werklieden zou betalen. De laagste inschrijver de Thames Iron Works and Shipbuilding-Company, daarom gevraagd, antwoordde dat zij wel de loonen zooals die door de betroffen vakvereenigingen waren vastgesteld wilde betalen en hun uren in acht nemen, maar dat dit eene verhooging der inschrijving met £ 5,750 zou ten gevolge hebben. Oorspronkelijk bedroeg die inschrijving £ 48,603, de maatschappij rekende dus op een 11 à 12 % meerdere kosten. Ditmaal besloot de Raad het aan die maatschappij te gunnen.

Men begrijpt dat de Londensche Graafschapsraad veel wordt aangevallen om dezen en dergelijke maatregelen. Het komt mij voor dat hem niet ten onrechte eenige oppervlakkigheid wordt ten laste gelegd, een groot bezwaar bij een lichaam dat jaarlijks ongeveer een *f* 40.000.000 in handen krijgt. Nu is het bijvoorbeeld gebeurd, dat hij voor de tuinlieden en opzichters der parken te Londen, die aan den zorg van den Graafschapsraad zijn toevertrouwd een maximum arbeidsdag vaststelde van acht uur, gedurende drie wintermaanden en van negen uur des zomers

met respective 27 s. en 28 s. per week voor de tuinlieden en 24 s. per week voor de opzichters. Extra betaling voor overwerk en Zondagsarbeid. Dit alles zou een groote £ 6.000 per jaar meer kosten aan arbeidsloon, een verhooging met 25 % van het loon, tot nu toe voor dienzelfden arbeid betaald. Natuurlijk waren de belastingschuldigen ontevreden. Maar de beambten zelf ook. De technische hoofdambtenaar rapporteert 20 Mei 1892: »De nieuwe regeling heeft aan de geëmployeerden van den Raad geen genoegen gedaan. Uit rapporten mij door de hoofdopzichters gebracht blijkt het duidelijk dat het volk het oude systeem van langere uren en meer loon verkiest" [1]). Ook bij andere werklieden wekte deze bepaling ontevredenheid daar zij eenvoudiger werk hooger beloond zagen. Men beoordeele echter de werkzaamheid van den Graafschapsraad niet naar dit eene staaltje.

De Gemeente Huddersfield exploiteert zelf haar tramwegen en heeft daarbij een achturen-werkdag met twee ploegen ingevoerd [2]). Loonen werden ge-

---

[1]) Medegedeeld door Sir T. H. Farrer, lid van den Graafschapsraad in zijn brochure „The London County Councils Wages Bill.

[2]) Deels, zeggen Webb and Cox, op aanvrage van het personeel maar ook omdat de tram te veel opbracht! Daartegen moest men waken want toen de gemeente als groote gunst van 't Rijk permissie kreeg haar eigen tram te exploiteeren, werd er bij geconditionneerd, dat de stad de tram moest verpachten aan een ieder die daarvoor een huurprijs bood die naar oordeel van den Board of of Trade een billijke rente was van het aanlegkapitaal! Deze bepaling werd in 1882 gemaakt.

bracht van 32 s. op 26 s. voor koetsiers, en van 23 s. op 21 s. per week voor conducteurs. Over 't algemeen scheen het volk de kortere uren, zelfs met 't lager loon, aangenaam te vinden. Vroeger hadden ze dan ook 14 uur dienst. Ook voor de administratie leverde de nieuwe regeling gemak op.

De Gemeenteraad van Glasgow stelt aan de maatschappij die zijn trams exploiteert, den eisch dat de geëmployeerden niet langer dan tien uur daags zullen te werken hebben.

De gemeente-gasfabrieken in Engeland werken met het achturen-systeem en op veel plaatsen hebben de politieagenten ook niet langer dienst.

c. Particulieren. Van meer belang echter voor de quaestie of en in hoeverre werkverkorting wenschelijk is, zijn de proefnemingen op dat gebied door particulieren gedaan. Door hen worden de uitkomsten nauwkeuriger nagegaan en geboekt, en ze bewijzen ook meer. Want kost de politie aan een gemeente nu eens 25 % meer, daarom wordt een achturendag voor de agenten niet een onmogelijkheid; maar laat een fabrikant nòg zooveel hart hebben voor het welzijn van zijn personeel — met verlies werken kan hij niet. In Engeland zijn de proefnemingen met een achturigen werkdag door particuliere ondernemers vrij talrijk. Telkens leest men weer van een fabrikant die het beproefd heeft — en telkens zijn de uitkomsten zoo gunstig, dat de voorloopige regeling voor goed wordt aangenomen.

De machine-fabrikanten S. H. Johnson & Co., Stratford, Londen, verminderden 5 jaar geleden den werktijd aan hun fabriek van 54 tot 48 uur per week. Ze bleven hetzelfde dagloon betalen — als er tenminste flink en punctueel gewerkt was. En de firma heeft er wel bij gevaren. Er werd evenveel geproduceerd — de productiekosten zijn niet gestegen. In brieven van de firma over hunne ondervindingen, gepubliceerd door Hadfield & Gibbins, [1]) wordt in de eerste plaats als oorzaak van de grootere werkkracht der arbeiders genoemd de betere indeeling der werkuren en het afschaffen van het vroege ochtendwerk. Vroeger moesten de arbeial om 6 uur op het werk zijn — nu komen ze om 8 uur, maar ze worden geacht dan al ontbeten te hebben, zoodat er nu met slechts ééne pauze gewerkt wordt. Dit spaart den arbeider een dikwijls geforceerden marsch heen en weer naar huis om zijn ontbijt, tusschen acht uur en half negen; dit spaart ook uit het kwartier dat altijd verloren ging met het stoppen en het weder aanvangen van den arbeid. Over het te laat komen wordt nu ook minder geklaagd. De Heeren Johnson hebben berekend, dat het vroege ochtendwerk hun zeker 50 percent meer kostte dan 't werk door de mannen gedaan na het ontbijt. Een andere besparing tengevolge der nieuwe regeling is, dat nu 's winters niet zooveel gas behoeft te worden gebrand en dat de machine twee

---

[1]) Hadfield & Gibbins A shorter working day, Methuen & Co.

uur minder gestookt wordt. The men are not only better men but better »animals«, schrijven de Heeren Johnson. »Better men« — want ze hebben meer tijd tot verpoozing en ze gebruiken dien goed, ze wonen avond-cursussen bij, ze doen hun werk beter en intelligenter, en verzuimen minder door laat komen of ziekte — »better animals.«

Aan den redacteur van de *Fortnightly Review* [1]) schreef S.M. Burroughs van Burroughs, Wellcome & Co.: »Door Henry George daartoe aangespoord, begonnen we verleden zomer met 8 uur te laten werken inplaats van $8\frac{1}{2}$ à $9\frac{1}{2}$. Wij gelooven dat dit ons in den beginne wel wat gekost heeft, vooral toen we spoedig daarop de loonen verhoogden We meenen dat het volk veel meer levensgenot heeft door den extra tijd waarover ze kunnen beschikken, en we constateeren met vreugde een grooteren welstand bij allen. We twijfelen er hard aan of we op den duur eenig verlies zullen hebben, want de kortere uren en 't hoogere loon leiden tot een grootere productiviteit en intelligentie van het volk.«

Een fabrikant van azijn, Britsche wijnen en jams, de Heer Mark Beaufoy, lid van het Parlement, heeft al een zéér welgelukte proef genomen met de verkorting van den arbeidsduur. Eerst begon hij overwerk af te schaffen. Het volk werkte soms tot 8, 9, ja zelfs 11 uur des avonds. Hij bemerkte dat dat niet goed was voor hen en niet voordeelig voor

[1]) *Fortnightly Review*, Maart 1890.

de zaak. Hun loon werd wat verhoogd om hen geen geldelijk verlies te doen lijden. Ze werkten nu 9¾ uur maar kwamen om 6 uur op 't werk en gingen pas om 5 uur weg. Maar ook hier werd opgemerkt, dat de twee ochtenduren vóór het ontbijt al heel weinig productief waren. Een voorstel van den Heer Beaufoy in Augustus 1889, om in 't vervolg te 8 uur het werk aan te vangen en tot 5 uur te arbeiden, met één pauze van één uur en behoud van de oude loonen, werd door de arbeiders willig aangenomen. De geldelijke uitkomst voor de zaak was goed, de productie steeg, terwijl er niet één uur meer werd overgewerkt. Het personeel is slechts met 4 man vermeerderd, noodig om ook voor den portier en de bewakers die vroeger een twaalfurendag hadden den dag op 8 uur te brengen. Doordat op Zaterdag tot 1 uur wordt gewerkt, is de wekelijksche arbeidstijd maar 45 uur. »I am so thoroughly convinced about the success of the experiment that I would as soon argue about the multiplication table," schrijft de Heer Mark Beaufoy [1]).

De firma William Allan & Co. van Sunderland, machine-fabrikanten, hadden uitkomsten die zeer veel hebben van die der Heeren Johnson & Co. Met 1 Januari 1892 brachten ze hun werkuren van 53 op 48 per week: 8¾ uur de eerste 4 dagen, Vrijdags 8½ en Zaterdags 4½. 't Volk komt om half 8

[1]) Webb & Cox, l.c. 263.

nadat het ontbeten heeft en werkt met één tusschenpoos. Eerst verminderde de Heer Allan met goedkeuring der arbeiders hun loon met 5 percent, hun belovend dat hij weer meer zou betalen als na 6 maanden de proef bevallen was, en dat ze in dat geval hun 5 % nabetaald zouden krijgen. Na zes maanden kon hij daartoe gemakkelijk overgaan, zoodat hun loon nu weer op de vroegere hoogte is. Het product is meer dan vroeger en hij schrijft dat toe aan de betere lichaamsconditie der werklieden, het afschaffen van de vroege morgenuren die veel gebruikt werden tot slapen, en het niet meer noodig zijn van zooveel pauzes die meer tijd aan den arbeid ontnamen dan voor hun duur was vastgesteld. Dezelfde oorzaken dus als in de fabriek van Johnson & Co. Hoewel in het jaar 1893 de zaken niet zoo goed gingen, is de meening der Heeren William Allen & Co. dat de kortere dag zeer goed uitvoerbaar is, in geen opzicht veranderd. Die achteruitgang in zaken was toe te schrijven aan locale werkstakingen, die den aanvoer van materiaal belemmerden. In een antwoord op een brief dien ik hun over hun proefneming schreef schrijven ze: »In ons eigen geval is de grootere tevredenheid en werkzaamheid van het volk zeker voor een deel de oorzaak van het welslagen der proef, maar veel is ook toe te schrijven aan het feit dat we 7.30 beginnen inplaats van om 6 uur, zoodoende het volk in de gelegenheid stellend te ontbijten vóór ze op 't werk komen, hetgeen ook

nog een pauze uitspaart en het steeds daaraan verbonden tijdverlies."

Onder het werkvolk is de gezindheid voor de nieuwe regeling zeer gunstig. Een van hen vertelde aan een reporter van *The Newcastle Daily Chronicle* [1]) dat hij beleefd had dat onder het oude systeem zooveel tijd in twee dagen werden verluierd dat het wel 3 weken werk was. Niemand zou weer naar de oude regeling met de vroege ochtenduren terug willen. Een ander was zoo blij dat hij nu niet meer op zijn nachtrust behoefde in te korten om in staat te zijn de avondschool te bezoeken.

In het jaarverslag over Maart 1893--Maart 1894 van G. Kynoch & Company Limited lees ik: »De week van 48 uren is in Februari in de Lion Works te Witton ingevoerd en tegelijkertijd werd alle overwerk verboden. De direkteuren zijn het er over eens dat het verstandig was deze kortere uren in de ammunitie-werkplaatsen van de maatschappij toe te staan. Als de maatregel de verhouding van 't loon tot de productiekosten vermeerdert, dan is dat toch in geringe mate. » Er wordt minder verspild en over 't algemeen is de qualiteit van 't werk verbeterd." Door den korten tijd dien de maatregel pas werkt kunnen de directeuren nog niets meer mededeelen. Hoe het volk er eigenlijk over denkt weten ze niet precies, schrijft de secretaris Frank Huxham mij.

---

[1]) *N. D. C.* 7 Sept. 1892.

De firma Ransomes & Rapier, machinefabrikanten te Londen en Ipswich, van wie ik gehoord had dat ze ook een achturenproef had genomen, was ook zoo beleefd mij deze zeer merkwaardige antwoorden te sturen op eenige vragen die ik naar aanleiding van die proef hun gesteld had.

1. Wij hadden niet meer volk aan te nemen toen wij onzen werkdag op 8 uren gesteld hadden.

2. De productie bleef geheel dezelfde.

3. We twijfelen niet of er was een groote verbetering in den physieken en moreelen toestand van 't werkvolk.

4. Ons werkvolk werkt voornamelijk op stukloon. De prijzen werden niet veranderd en er werd evenveel verdiend.

Van de medegedeelde proefnemingen is, dunkt mij, deze wel een van de meest geslaagde.

Onlangs, in Maart 1894, heeft de Heer Mather, lid van het Parlement en van de firma Mather en Platt, machine-fabrikanten te Manchester, een verslag gegeven van de werking gedurende een jaar van een 8 uren werkdag in zijn fabriek. In 1893 sprak hij met zijn volk af dat men een proef zou nemen en hij verkreeg van de Manchester afdeelingen van de Amalgamated Society of Engineers toezegging dat ze zich gedurende het jaar dat de proef zou duren, zouden onthouden van agitatie tot het verkrijgen van een korteren arbeidsdag in andere fabrieken. Hij wilde rustig, onder normale omstandigheden, zijn proef nemen. Wanneer de uitkomsten

ongunstig waren zou de regeling weer de oude worden zonder dat zijn werklieden daartegen zich zouden verzetten. Aan de ploegbazen vroeg hij hem goed op de hoogte te houden van kleinigheden die het werk konden vergemakkelijken of bespoedigen. Groote veranderingen heeft hij niet gemaakt om onder zelfde omstandigheden te blijven doorwerken. Ook hij schafte een pauze af en verkortte den dag met de eerste ochtenduren. Vijf dagen werkte men 8¾ uur en op Zaterdag 4¼. Overwerk was slechts bij hooge uitzondering toegelaten. Met een ernstig beroep op den ijver en den goeden wil der arbeiders werd in Februari 1893 de nieuwe regeling in werking gesteld.

Uit het verslag waarvan ik boven sprak blijkt dat ook in deze fabriek de resultaten bijzonder gunstig zijn, nog gunstiger dan bij den Heer Allan. Wel heeft men, vergeleken met de opbrengst van het product, een 4 % meer loon moeten betalen dan anders — maar dat kwam omdat de prijzen gedurende het proefjaar bijzonder laag stonden. Wanneer de prijzen niet waren gedaald zou men gezien hebben dat de kosten van den arbeid lager waren geweest — want er werd meer geproduceerd in het proefjaar, dan in een van de 6 vorige jaren. Evenveel als er aan loon meer werd betaald won men door de uitsparing van gas en electrisch licht, brandstof, olie, door de mindere slijtage van machines, ketels enz. Op den werkman had de reductie der uren een goeden invloed. Zijn productiviteit steeg, zoodat er van dezelfde machinerieën die even hard

liepen als het vorig jaar evenveel of meer product kwam. »Niet alleen, schrijft de Heer Mather, zijn die twee uur voor het ontbijt bijna waardeloos als werktijd, maar ze knauwen de opgewektheid, frischheid en werklust die noodig zijn om gedurende den heelen dag puik werk te leveren [1]).” De grootere productiviteit is volstrekt niet toe te schrijven aan overinspanning, aan het maken van een »spurt”. Die houdt men geen jaar vol — en ook de ploegbazen hebben het niet kunnen ontdekken. Maar behalve aan de grootere persoonlijke werkkracht is veel te danken aan de meerdere punctualiteit bij het beginnen van den arbeid. Het verzuimen komt minder voor. Toen men nog 53 uur werkte bleef men ongeveer 2.46 % van den werktijd zonder verlof weg, terwijl dat nu slechts 0.46 % is. Het ledig zijn van een geheele ploeg door de afwezigheid van eenigen is nu ook veel minder. De invloed der reductie op stukloon heeft de Heer Mather nauwkeurig nagegaan. Eerst dacht men dat een stukwerker niet meer dan vroeger zou kunnen verdienen per uur, omdat hij toch al zijn best deed — maar zijn loon verminderde niet in gelijke verhouding met zijn arbeidstijd. Hoe meer hij aan de nieuwe regeling wende hoe meer zijn loon weer naderde tot zijn vroegere verdienste. In de laatste maanden scheelde het maar 0.78 % met het standaard-stukloon; over het geheele jaar 1.41 %.

---

1) Rapport blz. 24.

Daar bij de stukwerkers een lager loon mindere productie beteekent, kunnen we constateeren dat ook deze mindere productie door de meerdere arbeidskracht der daglooners is goedgemaakt. Aan het rapport zijn verbonden een reeks uitingen van ploegbazen over de werking der nieuwe regeling. »Het volk is flink bij zijn werk en vrij van drank; vóór den achturendag wilden ze wel eens dronken zijn..... Omdat er niet meer mag worden overgewerkt zijn ze steeds bereid een beetje voort te maken. Dat er in de eerste uren zoo weinig gewerkt werd vroeger, was vaak te wijten aan een paar borrels te veel op de nuchtere maag..... Er zijn veel kleine besparingen van materiaal geweest..... Er is minder ziekte geweest [1]."

De scheepsbouwmeesters, gebroeders Short te Sunderland antwoorden, na een proeftijd van 8 weken, op alle vragen, hun door Hadfield & Gibbins voorgelegd, met een gunstig antwoord. De nieuwe regeling zal de productiekosten niet doen stijgen, ze hebben alle reden te gelooven, dat hun product meer zal zijn; hun loonuitbetaling was nog geen week van het vorig jaar zoo hoog geweest als de week voordat ze hun antwoord aan Hadfield & Gibbins schreven, wat zeggen wil, daar de arbeiders op stukloon werken, dat er nog nooit zoo goed gewerkt was; verzuim kwam bijna niet meer voor, terwijl onder de oude regeling ongeveer 20 % van

[1]) Rapport blz. 27.

't volk tot de eerste pauze wegbleef. [1]) Deze resultaten met een 2000 man, die bijna allen op stukloon werken, pleiten al zeer sterk voor de verkorting van den werkdag.

Kort nadat de goede resultaten in de fabrieken van de heeren Allan & Short bekend waren, werden door de Labour Commission aan verschillende werkgevers vragen gesteld naar hunne meening over de verkorting van den arbeidsduur. Zij wilden hun vooruitbedachte redeneering niet laten wijken voor de ondervindingen in de praktijk. De heer A. E. Seaton, directeur van de Hull Shipbuilding and Engineering Co. had massa's bezwaren. Groote ongeloovigheid over de proef en de waarneming van den heer Allan; met vrij groote brutaliteit zeggen, dat eenige medegedeelde feiten niet gebeurd konden zijn: »ontbijten, zoo vroeg vóór achten in een werkmansgezin gaat niet« — maar niemand klaagde daarover en men merkte juist aan de nuchterheid en de frischheid, dat er wel ontbeten was; »'t was zeker een bijzonder slag werklui geweest« — al was dat zoo, wat dan nog? het waren dezelfde werklui, die in 8 uur evenveel produceerden als in 9; »in alle gevallen kon een machine, wanneer die maar acht uur draaide, niet evenveel opleveren als wanneer ze negen uur werkte« — maar juist dit werd waargenomen, tot verwondering van patroons en opzichters en uitdrukkelijk geconstateerd in

[1]) Hadfield & Gibbins. l. c. blz. 145 vlg.

de verslagen van den heer Allan en den heer Mather.

Nu ook weer na de publicatie van het rapport van Mather is er door den heer J. Stephen Jeans een vragenlijstje gestuurd aan ik weet niet hoeveel fabrikanten, die een achtuur-werkdag nooit beproefden, met verzoek hem de antwoorden te doen weten. Een vijftigtal antwoordden, tezamen patroons over 150,000 arbeiders. Zij allen voorzien vermeerdering van productiekosten; één stelt de vermeerdering op £ 62,400 per jaar. Hoeveel arbeiders die heeft weet ik niet, maar wel, dat volgens zijn maatstaf de geheele »engineering«-industrie van Engeland en Wales jaarlijks £ 4,368,000 zou verliezen. Deze berekening is gegrond op de overwegingen, dat een machine, die nu al zoo hard mogelijk gaat, in 8 uur $\frac{1}{9}$ minder produceeren moet dan in 9 uur, dat een arbeider niet harder werkt gedurende 8 dan gedurende 9 uur. Zij zeggen, dat, wanneer anderen gevonden hebben, dat een machine wèl dezelfde hoeveelheid kan produceeren in een korteren tijd, dat die anderen dan hebben bewezen, vroeger hun zaken niet goed te hebben geadministreerd en niet goed toezicht te hebben gehouden. Neen, zeggen zij, we zouden nieuwe machines moeten koopen als we den dag op acht uur zetten — en nieuwe machines zouden we alleen kunnen gebruiken als we ze niet lang in het etmaal lieten stilstaan, dat ware een te groot renteverlies. Een antwoordt er: »Als ik wist, hoe ik de productiviteit van mijn machines

moest verhoogen, zou ik het terstond doen, zonder te wachten op de aanneming van een achturen dag.« [1]) — En als nu eens die achturen dag daartoe een middel was?

Maar, zegt men, bij de heeren Mather & Platt werkt $\frac{1}{3}$ van het volk op stukloon en niet op alle fabrieken mag dat gebeuren, daartegen verzetten zich de vakvereenigingen. [2]) Dit zou een bezwaar zijn, als het werken op stukloon noodzakelijk was voor het slagen van het experiment — maar uit het verslag van den heer Mather blijkt juist, dat de stukwerkers niet evenveel konden produceeren als voorheen — wel haalden ze op en scheelde het aan het eind van het jaar maar 0.78 %. Wie zorgden, dat het product niet minder was dan het vorig jaar, dat waren de daglooners. Stephen Jeans neemt een loopje met het ideaal van de ontbijttafel, dat Mather zich had gemaakt. Deze had gezegd: nu kan de arbeider met zijn gezin ontbijten en dat ware dan een aardig sociaal gevolg geweest van zijn werkduurverkorting. Maar zal de vrouw dan niet al om zes uur op moeten als hij om kwart voor achten al op 't werk moet zijn met een warm kop koffie in zijn maag? En zullen de kinderen niet ongeveer

[1]) Stephen Jeans, The eight hours day in British Engineering industries, blz. 17. Ballantyne Hanson and Co. London.

[2]) Een lid van de Society of Engineers, voor stukloon werkende op een fabriek, waar dat, volgens het oordeel der vereeniging, geen gewoonte is, wordt beboet voor 20 sh. Voor de tweede maal zondigend is de boete 40 sh. en na de derde maal wordt hij geroyeerd.

5 uur zonder eten zijn als de school pas om 12 uur weer uitgaat?... Ik gun den heer Stephen Jeans dat ontbijt — jammer, dat het niet gaat; maar blijft er niet genoeg verblijdends over? En weegt dat pond praktijk van Mather niet op tegen die ton theorie van die 50 andere werkgevers, al hebben ze 150,000 arbeiders en Mather slechts 1200? Dit is zeker, dat nog nergens een proef met den achturen dag is genomen en mislukt en menigmaal kan men op een gelukte proef wijzen — of zou men alleen maar iets zóó gevaarlijks beproeven als men zeker was van den goeden uitslag en zoo ja, hoe kwamen die ondernemende ondernemers dan aan die zekerheid? Vreemd is het, om te zien, hoe weinig tevreden die vijftig heeren zijn over de uitwerking van den 9 uren dag. Toen ik las, dat Stephen Jeans hun de vraag stelde: wat vondt gijlieden van de reductie tot negen uur? was ik blij, en ik dacht, dat is goed, nú zullen ze toch moeten bekennen, dat een werktijdvermindering op zichzelf nog geen erge zaak is. En ik herinnerde mij de beste resultaten, die medegedeeld zijn van de verkorting van den werktijd vroeger; de ondervindingen van de firma Ransome & Sims te Ipswich (fabrikanten van landbouwwerktuigen), die Brassey opgeschreven heeft [1]: over 't geheel vermeerderde de productiviteit van den arbeider; de opmerking van de heeren Watts & Manton, knoopenfabrikanten te Birming-

[1] Brassey, Work & Wages, blz. 147.

ham, die in 1866 niet meer dan $8\frac{3}{4}$ uur werkten: »Het is opmerkelijk, dat het volk met minder uren meer geld verdient — wij hebben gemerkt, dat langere uren verlies van kracht en lusteloosheid beteekenen«; de verwondering van de werkgevers in New-York, die meenden, dat ze als de uren verminderd werden op negen uur per dag, wel 1003 arbeiders meer zouden moeten huren, maar die zonder vermeerdering van volk door konden werken; de mededeeling van den heer J. M. Jack aan de Labour Commission, dat de Schotsche ijzergieters »evenveel of meer werk deden in 9 als in 10 uur«; de speech van den heer Chamberlain in het Parlement in Maart 1892, waarin hij zeide: »Toen ik nog in zaken was, een twintig jaar geleden, werkte men op mijn fabriek als het druk was 12 uur per dag. Kort daarna werden de fabriekswetten ook voor Birmingham geldend en wij verminderden onze uren tot 10 uur per dag. Eenigen tijd later verminderden wij ze tot negen. We werkten met selfactors. Alles wat de werklui te doen hadden was de machines te voeden en te zien dat de vuren goed brandden. Indien het ooit waar is zou zeker in dit geval het product in directe verhouding moeten zijn tot het aantal uren dat gewerkt werd. Maar wat gebeurde? Na de vermindering der uren van 12 op 10 (een reductie van 17 %) verminderde het product maar ongeveer 8 % en toen we kwamen van 10 op 9, een reductie van 10 %, werd het product 5 % minder«.... Ik dacht aan al deze feiten en nog veel

meer, want het aantal opgeschreven ondervindingen van een negenuren-dag is legio.

En ziet .... alle vijftig machine-fabrikanten hebben slechte resultaten gehad van eene vroegere verkorting. Een groot aantal antwoordt op de vraag: »toen het negenuren-systeem werd ingevoerd jaren geleden, hebt ge toen ondervonden dat uw volk naar verhouding harder werkte, zoodat ze ongeveer evenveel produceerden in de lange uren?" gewoon met »Neen" — de anderen antwoorden niet veel uitgebreider. Zooveel is zeker dat ze niet te gronde zijn gegaan, terwijl er toch een zegt: »De negenuren-dag toen hij werd ingesteld had op ons een ruïneuze uitwerking." Ze leven nog en toch werd de ondergang van de industrie ook voorspeld toen de negenuren-dag naderde. Maar ze hebben geen waren negenuren-dag ingesteld. Er wordt bij hen ruim overgewerkt. 't Eenige verschil met een tienuren-dag zit hem in het vroeger beginnen van de hoogere belooning wegens overwerk. Het is natuurlijk dat sommigen vonden dat de werklieden minder produceerden — hoe minder ze werkten in het begin zooveel meer konden ze overwerk-loon verdienen. Ze meenen een negenuren-dag ingesteld te hebben, maar vergissen zich evenals de firma Green M'Allan and Feilden, drukkers en graveurs te Londen, die aan Webb & Cox een brief schrijven, waarin ze klagen dat ze, na 7 maanden een achturen-dag beproefd te hebben, gemerkt hebben dat het niet gaat: »minder werk afgeleverd, hoogere kosten, meer overwerk

in verhouding noodzakelijk," — ja in dat laatste zit hem de kneep. Ze hadden geregeld overwerk en *dàt* komt natuurlijk duur uit. — Dat in een dergelijk bedrijf een korte werkdag toch wel voordeelig kan zijn, blijkt uit de ondervinding van de Heeren Thomas Bushill and Sons, drukkers en boekbinders, die met een week van 50 uur best uitkwamen. Ook uit Amerika weet ik voorbeelden van drukkerijen waar het goed ging.

Ook de werklieden maken bezwaar.

Niet tegen den achturendag op zichzelf maar tegen de onmiddelijke invoering daarvan in de machinefabrieken. Daar wordt zooveel overtijd gewerkt dat het in de praktijk een te scherpe overgang zou zijn naar een achturen-dag zonder overwerk. Men is geloof ik te bang. Voor de productie zijn de extra uren niet zoo voordeelig als menigeen denkt. Zeer dikwijls verklaarden fabrikanten aan den Engelschen fabrieks-inspecteur Bowling, dat overwerk ten eenenmale onvoordeelig was. Natuurlijk dat nu en dan overwerk onontbeerlijk is — overwerk als gewoonte is een kwaal. Mather heeft het dan ook bijna geheel afgeschaft. Wanneer hij dringend werk heeft werkt hij met een dubbel stel volk. Hij heeft gezien dat het wegnemen van een kans op hooger loon voor overwerk, de ijver van zijn mannen heeft vermeerderd. Aan de nachtploeg werd het gewone loon betaald. Hij schrijft ook in zijn rapport, dat met een proef over de werking van een 8-uren dag de afschaffing van overwerk moet gepaard gaan; ten

minste als het niet is voor hoognoodige reparaties of andere onvoorziene omstandigheden.

Door een der schrijvers van een boekje dat ik al eenige malen citeerde, den Heer Hadfield, werden in zijn staalgieterij te Sheffield ook met succes de weekuren gebracht van 54 op 51. Zijn productiekosten stegen niet; de werklieden toonden meer belangstelling in hun werk en het product per man bleef gelijk. De grootste verandering kwam in het laat-komen. In Januari 1891 kwamen van de 500 man ongeveer 72 dagelijks een half uur te laat, terwijl 22 pas om ongeveer 9 uur aanvingen — in Januari 1892 waren allen behalve ongeveer 19 per dag prompt om 6.30 op het werk [1]).

De alkali- en soda-fabrikanten Brunner, Mond & Co. te Northwich hebben ook een zeer leerzame ondervinding opgedaan. Zij hebben een fabriek waar aanhoudend doorgewerkt moet worden. Vroeger geschiedde dat doordien twee ploegen ieder 12 uur werkten. In 1890 (meen ik) voerden ze een drie-ploegen stelsel in, zóó, dat ze voor elke acht man er één bij namen. Toen dit gebeurd was bleek het dat niet alleen per dag een gelijk product werd verkregen, ondanks de geringere bediening van de machines en pannen, maar de productie per hoofd bleef ongeveer dezelfde. Het is waar de apparaten waren verbeterd, maar gedeeltelijk schrijft de Heer Brunner het toe aan grootere persoonlijke produc-

---

[1]) Hadfield & Gibbins l. c., blz. 147.

tiviteit van den arbeider. Hoewel die nu in 8 uur hetzelfde loon verdient als vroeger in 12 uur, is dat arbeidsloon per ton alkali voor de firma hetzelfde gebleven. Verschillende zaakkundigen hadden natuurlijk van te voren aangekondigd, dat er geen denken aan was dat het kon — en hun redeneering dat de potten niet meer met drie ploegen zouden opleveren dan met twee ploegen, als ze in beide gevallen 24 uur per etmaal in gebruik zijn, klinkt nog zoo gek niet. Die rare praktijk toch die zulk een redeneering niet ongemoeid laat! »This case may be taken to show that the amount of production is never a mere matter of pots and chambers, but is always quite as much, and generally more, a matter of mind and muscle", zegt John Rae [1]). Een andere chemische fabriek van de Heeren Burroughs, Wellcome & Co., te Londen, werkt ook al een paar jaar acht uur per dag en de hoeveelheid product is al heel weinig minder dan vroeger toen men negen uur daags werkte terwijl er alleen met daglooners wordt gewerkt. Terwijl de loonen hetzelfde bleven, stegen de productiekosten niet [2]).

De gasfabrieken in Engeland werken zeer veel met 3 ploegen van 8 uur. De gevolgen van een verandering van twee ploegen van 12 uur tot 3 ploegen van 8 uur zijn op verschillende fabrieken heel anders. Dit ligt grootendeels aan de manier

---

1) Eight hours for work, blz. 77.
2) Webb & Cox, l. c., blz. 255.

waarop er in gasfabrieken gewerkt wordt. Gewoonlijk werken de stokers afwisselend een uur wèl en een uur niet, zoodat feitelijk maar 6 uur gearbeid wordt. Nu beteekent de werkuren verkorten natuurlijk voornamelijk de pauzes minder maken — en dat vinden veel stokers geen verbetering. Ook wordt er vaak overeengekomen omtrent het aantal retorten dat bewerkt zal worden en bij een korteren werktijd conditioneerden de stokers dikwijls ook een geringer aantal daarvan. Hierdoor kan men niet gewaar worden den invloed van de reductie der uren op de werkkracht van den arbeider. Bij uitzondering kan men dat wel in de gasfabriek van Sheffield. De stokers daar deden evenveel in hun 56 uren week, als in hun vroegere week van 84 uur. Verschillende Londensche fabrieken kregen $^1/_{12}$, $^1/_7$ zelfs $^1/_6$ minder gedaan van hun volk na de verandering [1]). Merkbaar is dat, waar de directeuren klagen over meer kosten, veel te wijten is aan andere oorzaken dan de reductie der uren. Het zijn niet dezelfde soort arbeiders van voor eenige jaren, zoodat ze niet mogen worden vergeleken met hun gedweeër »ik" van voorheen. Premies voor bijzonder soort werk, premies voor Zondagswerk, 't in dienst moeten nemen van nieuw volk om bijwerkzaamheden te doen, die vroeger door de stokers gedaan werden — dat alles heeft de productiekosten omhoog gejaagd. Hoewel dus zeker een verkorting

---

[1] Rae. l. c., blz. 88.

van de uren der gaswerkers goed kan zijn, kunnen de uitkomsten in dien tak van nijverheid toch nooit als voorbeeld dienen voor andere bedrijven waarvan het werk zoo op geheel andere wijze is geregeld.

In een hoogoven van Cleveland werkte ook ongeveer een jaar lang het drie-ploegen stelsel. De uitkomsten waren niet zoo mooi als we van andere industriëen hebben gezien. Met ongeveer $^1/_8$ stegen de productiekosten — tot verwondering van den Heer Williams, een vakman, die uitgerekend had dat onder de gunstigste omstandigheden die kosten 33 % moesten stijgen. John Rae zegt dat die betrekkelijk ongunstige uitkomst toegeschreven moet worden aan het feit, dat de hoogovenarbeiders werkend in 12 uren-ploegen zoo overwerkt zijn, dat ze langer dan anderen noodig hebben op hun verhaal te komen. Men kon, zegt hij, voor het tweede jaar beter verwachten. Hun matigheids-genootschap had in dat eene jaar de helft meer leden gekregen en hun ziekenfonds had een 20—25 % minder te betalen gehad.

Ik zou deze lange reeks voorbeelden nog kunnen voortzetten — ik meen door het geven dezer meest frappante gevallen genoeg gedaan te hebben om aan te toonen hoe het in Engeland met het experiment staat. Nauwkeurig en intelligent gedurende een aantal jaren heeft men opgeschreven en gekontroleerd de waarnemingen die men deed — en die

waarnemingen stemmen gunstig. Zij die tegenhouden redeneeren alleen maar, zij zijn theoretici.... en dan nog. Zij die een verkorting van den werktijd bepleiten staan op »the rock bottom of fact."

§ 3. Duitschland.

Een ander begin dan in Engeland heeft de beweging voor een korteren werkduur in Duitschland, Terwijl daar pas omstreeks 1870 sociaal-democratische overwegingen populair worden, en de vraag om korter werk van karakter verandert; terwijl daar als men om een »normaalarbeidsdag" van 8 uur roept, de 10-uren dag en de 9-uren dag al zijn verkregen (zoodat al veranderen de motieven het doel hetzelfde blijft) ziet men in Duitschland zonder eenige praktische voorbereiding opkomen den eisch om een normaal-arbeidsdag die aan de behoeften der maatschappij voldoet — en men kiest acht uur als een cijfer dat groot genoeg is, of klein genoeg. De deelsom, die het ware getal uren zou leveren, is voorloopig nog te moeielijk. Op het program te Eisenach in 1869 gemaakt, op dat van Gotha van 1875 en in alle volgende programma's der sociaaldemocratische partij vindt men als een der eerste eischen de invoering van een algemeenen normaal-arbeidsdag. Marx had reeds in 1875 acht uren aanbevolen, maar toen had men nog gezegd dat in elk vak zooveel zou ge-

arbeid worden als in dat vak noodig was. Naderhand heeft men zich op de congressen voor de acht uren van Marx verklaard.

In den Rijksdag deed de afgevaardigde Schweitzer in 1869 namens de socialistische partij het voorstel in de groot-industrieële ondernemingen een maximum arbeidsduur te stellen van tien uur. Tegelijk sloeg von Brauchitsch (conservatief) voor dien tijd op 12 uur te stellen en alleen in de fabrieken de bepaling toe te passen. — Zelfs dit laatste maximum vonden velen te laag, er kwam bij dat men principieel tegen Staatsinmenging was. Beide voorstellen werden door een groote meerderheid afgestemd.

Ook de arbeiders waren niet voor den maatregel, daar hun daarmede kans op hooger loon voor overwerken ontging. Van de nieuwe statuten voor de vakvereenigingen was geen bepaling zoo bestreden als deze: »Eine zwölfstündige Arbeitszeit ist zu erstreben." — Onder de arbeiders werd de stemming wel spoedig anders — in den Rijksdag niet, hoewel in 1877 het ultramontaansche centrum den eisch om een korteren werkdag op zijn verkiezingsprogram plaatste. — Bismarck wilde er niets van weten. Hij noodigde de afgevaardigden die er over spraken uit, zelf maar te formuleeren wat ze toch van de Regeering verlangden. Dr. E. Jäger in zijn Geschichte und Literatur des Normalarbeitstages zegt dat hij meende met de wetten over de verzekering tegen invaliiteit en ouderdom verdere eischen om bescherming van den arbeider zich van het lijf te zullen kunnen

houden. [1]) En, zegt Jäger, die wetten eischten zóó uitgebreide en dus kostbare administratie, ze legden den arbeider zulke zware belasting op, dat er tegenzin ontstond tegen de arbeidersbescherming, waaronder ook de normaal-arbeidsdag te lijden had.

Keizer Wilhelm II meende het goed met de sociale wetgeving. »Het is een der plichten van den Staat — zei hij — regels te stellen voor den tijd, den duur en den aard van het werk, om te bevorderen de gezondheid en de moraliteit der werklieden" [2]) en hij riep samen te Berlijn een internationaal congres ter bespreking der arbeiders-belangen. Nog al merkwaardig is dat Frankrijk en Engeland aan hun afgevaardigden verboden te spreken over een wettelijke begrenzing van den arbeidstijd. Toch heeft ook daarvoor het congres goed gedaan. Op initiatief des Keizers voornamelijk werd de tijd in de Staatsmijnen verkort. In Westfalen, Silezië en Saksen wordt met 8 uren-ploegen gewerkt waar de temperatuur hoog is; elders werkt men nog met een 10 uren ploeg. Ook andere industriëele ondernemingen van het Pruisische gouvernement verkregen sinds dien tijd een achturen dag. [3])

Een Novelle op de fabriekswet werd in den Rijksdag kort daarna aangenomen en trad April 1892 in werking. Het principe van die Novelle is niet anders dan dat der oude wet, maar duidelijker

[1]) Dr. E. Jäger Geschichte und Literatur des Normalarbeitstages, blz. 42.

[2]) Keizerl. rescript 4 Febr. 1890.

[3]) Webb & Cox, blz. 62.

werd gezegd, dat onder de maatregelen die de Bondsraad nemen kon in omstandigheden waar de gezondheid der arbeiders gevaar liep ook behoorde de verkorting van den arbeidstijd: »§ 120. Durch Beschluss des Bundesraths können für solche Gewerbe, in welchen durch übermässige Dauer der täglichen Arbeitszeit die Gesundheit der Arbeiter gefährdet wird, Dauer, Beginn und Ende der zulässigen täglichen Arbeitszeit und der zu gewährenden Pausen vorgeschrieben und die zur Durchführung dieser Vorschriften erforderlichen Anordnungen erlassen werden." Deze bepaling werd ook op de mijnen toepasselijk gemaakt. Het motief tot verkorting van den arbeidsduur moet zijn de bezorgdheid voor de gezondheid der arbeiders. Andere beweegredenen kent de wet niet. Met wat goeden wil echter kan die tot een ruim gebruik aanleiding geven en men ziet, om een arbeidsduur-verkorting van Staatswege te verkrijgen is geen uren-wet noodig. zooals velen denken. Art. 137 der Novelle beschermt alle arbeidsters, zelfs volwassene! Geen nachtarbeid tusschen 8½ uur 's avonds en 5½ uur 's morgens is toegestaan. Den dag vóór Zon- en feestdagen moeten zij om 5½ uur stoppen. Arbeidsters ouder dan 16 jaar mogen niet langer dan 11 uur per dag werken; op den dag vóór een Zon- of feestdag niet langer dan 10 uur. Haar middagpauze moet minstens één uur duren.

Het voorgaande is alles wat van Staatswege bepaald is in het Duitsche Rijk over arbeidsduur van volwassenen. In de debatten in den Rijksdag is ge-

bleken dat men overtuigd is dat ter bescherming van den arbeider eene wettelijke regeling van den arbeidstijd ook voor volwassen arbeiders nuttig kan zijn. Men wilde echter geen algemeene regeling voor alle beroepen. Speciaal voor elk vak zou zij moeten worden getroffen. En daartoe ontbreekt de noodige zaakkennis. Wil men den arbeidsdag alleen om hygiëne beperken dan kan men wel algemeene bepalingen maken, en die zijn aan den Bondsraad overgelaten.

In Duitschland is men dus op den goeden weg; een groote verandering vergeleken met eenige jaren geleden toen afgestemd werd het voorstel om een statistisch onderzoek te laten doen naar de omstandigheden der arbeiders in de verschillende bedrijven. Dat statistisch onderzoek wordt nu al een paar jaar van staatswege gehouden. Het brengt aan het licht dat er in Duitschland lang gewerkt wordt — 14, 15, 16 uur is geen uitzondering. In de wol- en katoenspinnerijen van Noord- en West-Duitschland wordt 13—14 uur gewerkt; in Beieren 15 uur, in Posen 18 uur. Enkele gevallen zijn bekend van een onafgebroken werktijd van 36 en 48 uur. In 1877 constateerde de fabrieks-inspecteur in een pannenbakkerij in de Obertaunus dat de jonge arbeiders daar een dagelijkschen 14—15 urigen arbeid hadden. [1]) Zoo lees ik van de »Handlungsgehülfen" dat ze in 4% der inrichtingen waar ze werkzaam zijn 10 uur werken, in 14% 10 à 11 uur, in 14.7% 11 à 12 uur, in 11.2% 12 à 13

---

[1]) Jahresberichte der Fabrik Insp. für 1877, blz. 213.

uur, in 11.6% 13 à 14 uur, in 13.2% 14 à 15 uur en in 25.8% meer dan 15 uur. Sommige principalen antwoordden op de vraag hoeveel effectieve verkoopstijd volgens hunne berekening daarbij was met: 8 uur, 6, 5, 4, 3 of zelfs 2 uur per dag! [1]) Zulke feiten roepen toch om een wet — vooral in de winkelwereld waar (ik sprak er reeds over) onderlinge afspraak der winkeliers bijna onmogelijk tot een goed resultaat leiden kan. Gustav Cohn. [2]) vertelt van een afspraak van Rijnlandsche fabrikanten om den arbeidstijd in hunne fabrieken te bekorten. Maar na twee jaar 1867—1869 was alles weer als van ouds — de fabrikanten waren er toe door concurrentie gedwongen. Op fabrieken waar kinderen van 14—16 jaar noodig zijn heeft de wettelijke beperking van hun arbeidsduur ook soms wel eens goed gedaan aan den arbeidstijd van volwassenen — dus evenals in Engeland na 1847 is opgemerkt. In het jaarverslag van den arbeids-inspecteur van 1875 lees ik: »De wettelijke bepaling, volgens welke jeugdige arbeiders van 14—16 jaar niet langer dan 10 uur per dag in fabrieken mogen worden gebruikt, heeft in eenige etablissementen, die deze soort arbeiders niet goed kunnen missen, ten gevolge gehad dat de arbeidstijd voor alle arbeiders op 12 uur (waaronder 2 uur pauze) is gesteld en het is gebleken dat daardoor de productiviteit van de gezamenlijke arbeiders

---

[1]) Schmollers Jahrbuch, N. F. XVII bladz. 1231.

[2]) Der sogenannte Normalarbeitstag, Preusz. Jahrbücher, Bd. 55.

gestegen is en dat meer dan vroeger geproduceerd wordt." [1])

In de Amtl. Mitteilungen der F. I. voor 1885 blz. 73 lees ik van eene ervaring die de Dusseldorfsche Fabrieksinspecteur in zijn afdeeling gehad heeft: Waar een klein product is, is in den regel de arbeidstijd lang. Alle pogingen om de productie met het in stand houden van den langen tijd te doen vermeerden, in tijden van gunstige marktverhouding door hooger loon te bieden, hebben maar korten tijd goed gevolg of mislukken. Dezelfde uitkomsten vindt men als bedrijven, waar kort maar ingespannen wordt gearbeid, den arbeidstijd verlengen om goede omstandigheden van de markt ten nutte te maken. De productie is slechts gedurende een paar dagen in dezelfde verhouding meer als de arbeidstijd, en zinkt snel.

Veel gegevens omtrent den afloop van genomen proeven met een verkorten werkdag biedt Duitschland niet. Eenige particuliere ondernemers hebben door hun proef getoond dat ook daar dezelfde resultaten bereikbaar zijn als elders. Al in 1866 deed de katoenfabrikant Dollfus te Mühlhausen de ondervinding op dat toen hij de werkuren in zijn fabriek van 12 op 11 per dag bracht het product met 4 à 5 % steeg; slechts in de eerste 14 dagen was het wat minder geweest. Naderhand bracht hij den tijd op tien uur. — In het verslag van de Kamer van

---

[1]) Jahresberichte der Fabrik inspectoren für das Jahr 1875 blz. 51—69.

Koophandel van Stuttgart voor 1890:[1]) »Een corset-fabrikant meldt: Reeds gedurende 5 jaren zijn we, terwijl we in vroegere jaren 11 uur en meer lieten arbeiden tot een tien urigen werktijd (met een half uur pauze 's morgens en 's middags gekomen; wij vinden dat onze arbeidsters bij regelmatigen arbeid van 10 of eigenlijk 9 uur veel meer afleveren dan bij langeren arbeidsduur."

De heer Freese, jalouzieën-fabrikant te Berlijn en te Hamburg schafte eerst af Zondagsarbeid en overwerk. Toen hij dat voordeelig vond bracht hij in 1890 zijn geregelden dagelijkschen werktijd op 9 uur en in 1892 werd de achturen-dag voorgoed ingevoerd in zijn fabrieken. Hij werkt van 7 uur 's morgens tot 5 uur 's middags met een ochtendpauze van ½ uur en een middagpauze van 1½ uur. Bij al de verschillende ambachten die bij hem vertegenwoordigd zijn was de uitslag gunstig. Van acht timmerlieden op stukloon verdienden vier minder in 8 uur dan in 9 uur, de andere vier verdienden meer; met hun achten samen meer dan vroeger. Van vier »fitters" verdienden twee minder en twee meer; 't gemiddelde een kleinigheid minder. Van vier schilders en verlakkers verdienden twee minder en twee meer: gemiddeld wat meer. Twee smeden verdienden zoowat ⅓ minder — maar dat schrijft de heer Freese toe aan slechte zaken. Van de drie man in de machinekamer verdienden twee meer en één wat minder — samen iets meer. Vier arbeiders in de naai- en

[1]) Blz. 47.

reparatiekamer verdienden samen meer — twee wat minder en twee wat meer. — Nooit was de vermindering der loonen in verhouding met de reductie der uren. Er werd op de geheele fabriek meer gewerkt in 8 dan in 9 uur. Het volk kwam veel minder te laat en deed veel minder aan Maandaghouden. Sommige werklui hadden echter wel wat moeite meê te komen en de loonvermindering kwam het meest bij hen voor. Merkwaardig is dat de verhoogde productiviteit vooral werd waargenomen bij het machine-werk, bij het machinale zagen en groefschaven, terwijl de gang der machines toch niet versneld werd omdat ze anders te heet zouden worden. De heer Freese meldt uitdrukkelijk dat de hoedanigheid van het fabrikaat niet minder was. De besparing van gas en vuur was niet gering [1]. In het jaarverslag over 1886 zeggen de fabrieks-inspecteurs dat ze dikwijls fabrikanten hebben hooren zeggen dat, als hun uren om een of andere reden waren verkort, ze geen vermindering in productie hadden gehad omdat het tijdverlies was goedgemaakt door winst in werkkracht bij de arbeiders en op grond van die ondervinding hadden de fabrikanten dikwijls als hun meening uitgesproken dat er geen kwaad te duchten was van een algemeene verkorting der uren. Maar toen de inspecteur hun vroeg »waarom ze dan niet in hun eigen fabriek met kortere uren begonnen te werken antwoordden

[1] John Rae l. c. blz. 80.

ze, dat ze niet konden beginnen zonder dat hun concurrenten denzelfden maatregel namen. Een kronkelende gedachtengang!

In 1888 meldden de inspecteurs dat de fabrikanten zelf wel geen verandering in de uren maken wilden maar zich niet zouden verzetten tegen een wettelijke vaststelling van het maximum op 11 uur.

De Duitsche afgevaardigde Grad schrijft in het Novembernummer van de Revue des deux Mondes van 1887 een stuk waarin hij zegt dat naar verklaring van den president van de mijnwerkerscorporatie in Duitschland de mijnwerkers hun maximum van productiviteit bereiken wanneer ze niet langer dan acht uur werken en dat, wanneer tijdelijk de arbeidsdag wordt verlengd, de productie maar tot op zekere hoogte grooter wordt gedurende de eerste 3 of 4 weken en dat het dan weer minder wordt totdat eindelijk in 10 uur niet meer wordt geproduceerd dan in 8. Dr. Oldenberg, in een artikel in Schmoller's Jahrbücher [1]), zegt dat gewichtige ervaringen bewijzen dat de arbeidskracht van den mijnwerker in acht uur met zestien uren rust het intensiefste en goedkoopste aangewend wordt. Proeven bij tunnel- en houwwerk hebben het financieel voordeel van de acht uren-ploeg aangetoond zoowel tegenover de 12 uren-ploeg als tegenover de 6 uren-ploeg. Ook in Oberschlesiën hebben groote verkortingen van den 12 urigen werktijd slechts niet noemenswaardige verminde-

[1]) N. F. XIV blz. 656.

ring van de productie ten gevolge gehad. Het zou ook niet te begrijpen zijn dat in Niederschlesiën en Saksen zoowel met 8, met 10 als met 12 uren ploegen gewerkt kan worden als een verkorte werktijd niet voordeelig bleek voor de productie. Bij deze verkorting bij den mijnbouw speelt de afschaffing van pauzen die bij twaalf urigen werktijd noodzakelijk waren een zeer grooten rol. De vermeerdering der productie moet voor het kleinste deel aan de grootere efficaciteit der arbeiders worden toegeschreven. De ondervinding onlangs opgedaan in de Staatskolenmijnen in Westfalen is niet zoo gunstig. In 1889 werden de uren van 10 en 11 gebracht op 8 uur onder den grond. Men rapporteert een vermindering van 10 % in het product, een daling van 1072 ton per ploeg tot 929 ton. Ook hier toch geen vermindering in gelijke verhouding met die der uren. Waarschijnlijk hebben andere oorzaken medegewerkt daar sinds 1890 het product weer 5 % minder is geworden zonder eenige vermindering der werkuren.

§ 4. Frankrijk.

Een wettelijk maximum van twaalf uur voor den werktijd van volwassen arbeiders werd reeds in 1848 in Frankrijk vastgesteld. In de eerste opwinding na de Februari-revolutie vaardigde het Voorloopig Bewind een decreet uit dat er te Parijs niet meer dan tien en in de provincie niet langer dan elf uur in

fabrieken gewerkt zou worden. In September verving men dat decreet door een wet die overal twaalf uur als maximum noemt. De Regeering mocht voor bijzondere takken van nijverheid dit maximum verhoogen als dat noodig bleek — bepaalde artikel 2. Dit is het eenige artikel der wet dat goed in toepassing is gebracht. In 1851 werden zeer veel beroepen en takken van nijverheid buiten de macht van de wet gebracht. Stokers, machinisten, bewakers van ovens, ketels enz. lijmfabriek-werkers, zeepzieders, letterzetters, steendrukkers en nog veel anderen mochten langer werken. Voor sommigen werd het maximum met één of twee uur verhoogd zooals voor ververs van stoffen, bleekers, voor werken op gaasfabrieken, suikerfabrieken, chemische inrichtingen. In 1866 kregen de zijdespinnerijen vergunning 1 uur langer te werken maar slechts gedurende 60 dagen in het jaar.

De wet is nog steeds van kracht en men deed nu en dan ernstige pogingen de toepassing ervan te verzekeren. In 1874 benoemde men 15 inspecteurs om op het nakomen der wet te passen maar daar staat weer tegenover dat in 1885 een besluit werd genomen, dat alle werkplaatsen buiten de werking der wet bracht die alleen menschelijke arbeidskracht gebruikten, en waar minder dan twintig werklieden in één gebouw werkzaam waren.

Hoewel sinds 1883 de wet vrij goed wordt toegepast, is het aantal werklieden dat er door wordt beschermd, zeer gering. Van de 30.200 werkplaatsen

en fabrieken in het Departement van de Seine, in 1887, waren er maar 3336 onderworpen aan de bepalingen der wet.

Een wet van 3 Juni 1874 aangevuld en veranderd in 1886 en 1890, regelt den arbeid van vrouwen en kinderen. Kinderen tusschen 10 en 13 jaar werken niet langer dan 6 uur per dag. Jongens tot 18 jaar en vrouwen hebben een maximum-arbeidsduur van 11 uur. Wanneer een kind op 13 jaar geen schooldiploma toonen kan mag het tot het einde van zijn 15den levensjaar niet langer dan 6 uur per dag werkzaam zijn.

Evenals in de andere landen is ook in Frankrijk de socialistische achturen-beweging tegen 1870 begonnen, maar bij de regeering vindt die zoo weinig goedkeuring, dat op het Berlijnsche congres ook aan de Fransche afgevaardigden verboden was de arbeidsverkorting te bespreken.

Verschillende werkstakingen van grooten omvang o. a. van gaswerkers te Parijs en te Roubaix en van mijnwerkers in verschillende streken van Frankrijk hadden geen succes of het moest zijn dat er een commissie uit de Kamer der afgevaardigden werd benoemd, die een enquête naar arbeiderstoestanden moest houden. Nog al merkwaardig tot het leeren kennen van de meening der Parijsche werklieden omtrent de arbeidsduur-verkorting en de middelen om die te verkrijgen, is de uitslag van een stemming die deze commissie liet houden. Van de 22.394 goed ingevulde brieven waren er 6776 tegen wette-

lijke verkorting en van de 15.618, die er vóór waren, wilden er 5419 een achturendag zonder overtijd; 1513 acht uur mèt overtijd; 1247 negen uur; 7010 tien uur; 166 elf uur en 263 twaalf uur of meer.

Van werkstakingen die onmiddellijk een verkorting van den werkdag ten gevolge hadden, heb ik niets kunnen te weten komen; ook niet of er in Frankrijk, evenals in andere landen, proeven zijn genomen met een korteren dag. Ik geloof dat men Malon na mag zeggen, dat Frankrijk op dit gebied zeer achterlijk is [1]). Het Gemeente-bestuur van Parijs heeft pogingen gedaan om te reglementeeren den arbeid der werklieden in dienst bij zijn aannemers. Op 2 Mei 1888 nam het een besluit waarbij de normale arbeidsdag werd vastgesteld op 9 uur werkelijken arbeid, behoudens afwijking in bijzondere omstandigheden, goed te keuren door de gemeentelijke ambtenaren, in welk geval voor overwerk 25 % hooger loon moest worden betaald; bij nachtarbeid dubbel loon. Er moest één rustdag in de week worden gegeven [2]). Verscheiden aannemers kwamen tegen de hun opgelegde verplichtingen in verzet bij den Raad van State, die op 21 Maart 1890 de bepalingen onwettig verklaarde en vernie-

---

[1]) Revue Socialiste, Dec. 1890.

[2]) Medegedeeld in het *Soc. Weekbl* 1891, No. 14. Het besluit hield ook een bepaling dat de werklieden rechtstreeks in dienst der gemeente moesten zijn en dat bij loonbetaling per uur of per week op zijn minst moest worden betaald het loon dat voor elk vak als minimum was vastgesteld, terwijl voor stukwerk de eveneens als minimum bepaalde eenheidsprijzen golden.

tigde, als inbreuk makend op de vrijheid van den arbeid en van de overeenkomsten tusschen patroons en arbeiders en als overschrijdend de wettelijke bevoegdheden van den Gemeenteraad. Zeer juist dunkt mij de opmerking hierover van de redactie van het *Sociaal Weekblad* die ik hier laat volgen: »Die beslissing van den Franschen Raad van State dunkt ons wonderlijk; en van de overweging dat de gemeenteraad van Parijs had aangerand de vrijheid van arbeid en van contract tusschen patroons en werklieden — daarvan begrijpen wij eerlijk bekend niets. Hij was, 't spreekt van zelf, niet opgetreden als wetgever; hij had slechts besloten zekere bepalingen, die toch allerminst in strijd waren met de openhare orde en de goede zeden, op te nemen in contracten, welke hij wenschte te sluiten. Hij zeide tot de aannemers: wilt ge mij tot klant hebben, goed, maar aangezien ik, als de eigenlijke werkgever, begeer, dat de arbeid te mijnen behoeve niet worde verricht dan onder zóódanige voorwaarden als ik voor billijk houd, moet gij tot het vervullen van die voorwaarden u verbinden; rekent dus daarop bij het uitcijferen van de som waarvoor gij gaat inschrijven op het bestek; en als gij van die voorwaarden niet gediend zijt, zal ik zoo vrij wezen te contracteeren met uw buurman. Waarom was dit niet geoorloofd? Wat ter wereld had daarmee te maken de vrijheid van het arbeidscontract....?"

§ 5. Oostenrijk.

In Oostenrijk bewandelt men voorzichtig den weg der wetgeving. In 1885 reeds deed men den gevaarlijken stap den arbeidsduur van den volwassen arbeider te beperken [1]). Men deed dien stap echter met gematigdheid en onder voorbehoud. Elf uur arbeid per dag werd in de fabrieksnijverheid [2]) het wettelijk maximum voor de arbeiders die aan de eigenlijke fabrikatie deelnemen. Voor »hulparbeiders" b.v. stokers, zij die voor de verlichting zorg dragen en de schoonmakers geldt de bepaling niet [3]), terwijl de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Handel, na de Kamers van Koophandel en Nijverheid gehoord te hebben, bij Besluit een maximum van twaalf uur kunnen toestaan. De lijsten waarop deze ondernemingen voorkomen moeten alle drie jaren herzien worden. Tot nu is er niet veel verandering in gekomen; voor het toestaan van tijdelijke en bijzondere vergunningen tot overwerk is veel gelegenheid gegeven. Voor fabrieken met voortdurend bedrijf moet de Minister, zonder dat hij behoeft te letten op eenig maximum, de arbeidsregeling en de ploegenwisseling goedkeuren. De bevoegde ambtenaar kan, wanneer er door weers-

---

[1]) Gewerbe Ordnung, § 96 a.

[2]) „In fabrikmäszig betriebenen Gewerbsunternehmungen," zegt de G. O.

[3]) Vergelijk de „travaux accessoires" uit de Zwitsersche wet.

gesteldheid, door droogte of overstrooming of door een ongeluk in de fabriek de onderneming in haar gang gestoord is geweest, het overwerken toestaan voor ten hoogste drie weken. Dit kan hij ook als er druk werk is, dus voor »Geschäftsconvenienz." Deze bepaling maakt de wet heel wat minder krachtig. Hierbij steekt die van Zwitserland gunstig af waar juist deze Geschäftsconvenienz uitdrukkelijk is buitengesloten als voldoende reden tot overwerk. Een hoogere macht moet beslissen over arbeidsverlenging gedurende een langeren termijn. Drie dagen in elke maand kan in geval van noodzaak de fabrikant overwerken, wanneer hij slechts bij den ambtenaar daarvan heeft kennis gegeven.

Vooral gedurende het eerste jaar van de werking van deze nieuwe bepalingen der Gewerbe-Ordnung hebben veel ondernemingen de ministerieele goedkeuring gehad om één uur daags langer tewerken. De geheele wol- en katoenspinnerij b.v. heeft daarvan genoten. Voor deze industrie zou de overgang ook wat te sterk geweest zijn. Zeer lange uren waren gebruikelijk, zoodat, toen de Landdag van Vorarlberg gedurende de katoenkrisis tusschenbeide meende te moeten komen hij aanried om bij wijze van vergelijk het maximum op 13 uren daags te stellen!

Een wet van 21 Juni 1884 stelde reeds voor den mijnbouw een maximum-arbeidstijd van 12 uur, tusschen het nederdalen en het verlaten der mijn vast, wat neerkomt op een 10-urendag onder den grond. In de meeste ertsmijnen van Hongarije echter werkt men

met drie 8-urenploegen en in sommige heeft men een week van 48 uur verdeeld in werkperioden van telkens 6 uur. In de kolenmijnen van de Hongaarsche Staatsspoor heeft de ploeg, die onder den grond werkt, een werktijd van 8 uur [1]. Ook hier gaat de mijnbouw dus voor, waar 't geldt de arbeidsduurverkorting. Een wettelijke regeling schijnt hier niet onontbeerlijk.

De toepassing van § 96. a. G. O. heeft niet veel moeite gekost. Wel haperde er in den beginne wat aan — maar van klachten als die der Zwitsersche inspecteurs in de jaarlijks verschijnende uitgebreide verslagen-bundels geen spoor. Dit komt, geloof ik, doordat de inspecteurs zich minder verzetten tegen het toestaan van overwerk. De toestemming daartoe wordt zeer ruim en dikwijls gegeven. Uit de opgaven der inspecteurs is niet met juistheid na te gaan hoeveel uren er werd overgewerkt, maar voor een groot aantal gevallen was de toestemming van de »Statthalterei" noodig, dus er is langer dan 3 weken overgewerkt [2]. Sinds 1891 let men wat nauwer op. Voor dien tijd was het wel gebruikelijk bij het begin van het jaar aan een fabrikant een maximum overwerk-uren toe te staan, die hij naar goedvinden over het jaar kon verdeelen! Nu moet de fabrikant de omstandigheden die hem tot de aanvraag nopen en de afdeeling van zijn fabriek waarvoor hij die

---

[1] Board of Trade Journal, July 1890.

[2] In Aufsichtsbezirk II zijn o.a. in 1893 aan 7 ondernemingen 6—9 weken lange perioden toegestaan, aan 12 voor 9—12 weken, aan 6 voor 12—15 weken!

doet telkens opgeven. Het aantal vergunningen bedroeg in 1886 434, in 1887 566, in 1888 591, in 1889 605, in 1890 564, in 1891 583, in 1892 638, in 1893 682. Een toename dus; sinds 1891 gedeeltelijk toe te schrijven aan de meer nauwkeurige omschrijving die vereischt wordt. Toch vind ik hier en daar in de rapporten vermeld dat aanvragen om overwerk-permissie werden afgewezen.

De wet wordt in Oostenrijk trouw nageleefd en de uitwerking daarvan is zoo gunstig mogelijk. De ook in dit land aangekondigde ruïne der industrie bleef achterwege; de arbeidsloonen ondervonden over 't algemeen geen nadeeligen invloed en de fabrieksinspectie heeft een zekere populariteit, zelfs onder de fabrikanten. In de onlangs verschenen rapporten wordt zeer dikwijls melding gemaakt van een verkorting van den dagelijkschen arbeidsduur tot 10 uur. In sommige afdeelingen der inspectie is zelfs dat aantal uren 't algemeen gebruikelijk maximum. In de fabrieken van de tweede inspectie afdeeling bedraagt de effectieve arbeidstijd 9½—11 uur [1]). Een tabelletje door den inspecteur der achtste afdeeling samengesteld geeft aan, dat in die afdeeling 6.1 % der fabrieken niet meer dan 9½ uur per dag werken, 46.3 % 10 of 10½ uur; 27 % het wettelijk maximum van 11 uur; 19 % 12 uur; 1 % langer dan 12 uur. Van de overige

[1]) Blz. 96. Bericht der K. K. Gewerbe-Inspectoren über ihre Ambtsthätigkeit im Jahre 1893. Wien 1894. Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei.

was geen bepaalde tijd op te geven [1]). Bij de bouwvakken, in de lederfabrieken en wolfabrieken te Brünn werd de arbeidstijd op 10½ en 10 uur teruggebracht, evenals bij de bouwvakken te Weenen, waar gedurende de maanden Juni, Juli, Augustus en September door een deel der arbeiders 11 uur gewerkt wordt, door de rest 10 uur, terwijl de arbeidsduur in de overige maanden varieert tusschen 9½ en 8 uur dagelijks.

Deze verkortingen zijn vaak het gevolg van werkstakingen, maar ook dikwijls uit eigen beweging der werkgevers geschied, waaruit men besluiten kan dat het voordeel aan beide kanten is en de onderneming daardoor geen schade lijdt. In de wolverwerijen van Schmerler en Kretschmar in Eger werd de arbeidsduur ook gesteld op hoogstens 10 uur. Van deze verkorting waren de resultaten zeer gunstig. De productie verminderde niet. Quantiteit en qualiteit werden zelfs iets beter en het gemiddelde loon der arbeiders steeg 40 kreutzer per week. Vroeger werkte de firma 11 uur per dag. Toen de textiel industrie zich ook gewende aan de wettelijke 11 uren merkte men ongeveer hetzelfde verschijnsel op [2]), en John Rae vertelt van een Boheemschen fabrikant, die wegens de slechte tijden zijn arbeidsuren verminderde van 11 tot 8¼. En ziet, zijn productie bleef even groot. De zegsman van Rae had

---

[1]) Blz. 210 t. a. p.

[2]) Board of Trade Journal December 1889, blz. 715.

zulke uitkomsten wel meer waargenomen. Toen had hij aan die fabrikanten bij wie dat was gebeurd, gezegd: waarom doet ge zoo iets nu alleen in slechte tijden — maak een blijvende regeling op dezen voet. Neen, zeiden zij, de concurrentie belet ons dat.

Ik vind van één achturenproef iets uitvoeriger in het laatste rapport der fabrieksinspectie gewaagd. Het betreft een ijzerfabriek te Rothau in Bohemen. Reeds in de tweede helft van 1892 werd in een blikfabriek in Schindelwald, van denzelfden eigenaar — Graaf Erwein — een drieploegen-systeem ingevoerd. Deze ploegen lossen elkaar af om 4 uur 's morgens, om 12 uur, en om 8 uur 's avonds, terwijl ze een pauze hebben in het midden van hunnen arbeid. Door deze gunstige regeling wordt, naar verzekering van den directeur Heidler, de arbeider sterker en praesteert hij in zijn acht arbeidsuren heel wat meer dan vroeger gedurende den twaalfurigen arbeidsduur. De ondervindingen in deze fabriek waren een jaar later aanleiding tot het invoeren van een gelijke arbeidsregeling in de fabriek te Rothau [1]).

Van een achturen-proef te Brünn in een weverij zijn de resultaten nog niet bekend. Daar er met wisselende ploegen gewerkt wordt zegt de invoering op zichzelf niet veel.

Het komt mij voor dat de wet in Oostenrijk een te klein deel der industrie bindt. In de onderne-

---

[1]) Berichte etc. 1893. blz. 256.

mingen die niet »fabrikmässig betrieben" worden is zeer lange arbeidsduur in zwang. De inspecteurs constateeren herhaaldelijk met leedwezen hun onmacht. Zij geven vergelijkende tabellen tusschen de uren in de fabrieken en in de kleine ondernemingen, waaruit blijkt dat in de laatste veel langer wordt gewerkt. Van een verbetering door de bazen zelf of door de werking der vereenigde arbeiders is weinig of niets te merken en ook niet veel te verwachten. Vooral in de bakkerijen, schoenmakerijen, mouterijen en bleekerijen zijn de uren zeer lang. De inspecteur der 5de afdeeling zegt: »De waarnemingen van dit jaar bevestigen opnieuw de ervaring dat daar, waar de wet aan den arbeidsduur perken stelt, n.l. in de groot-industrie, overtreding van den 11-urigen arbeidstijd, of van den 12 uren ploegentijd, bijna nooit voorkomt, dat daarentegen dikwijls de 10-urige arbeidstijd regel is; dat echter daar, waar de inspecteur aan de klachten over te langen arbeidstijd niets hoegenaamd doen kan, n.l. in de klein-industrie, regelmatig 13, 16, 18, ja 24 uur per etmaal helaas geen zeldzaamheid zijn [1]."
Alleen de inspecteur van Tirol en Vorarlberg spreekt van een arbeidsduur-verkorting in de »Kleingewerbe."

De ondervindingen der winkeliers in Oostenrijk bewijzen nogmaals dat zij zonder wettelijke regeling niets kunnen uitrichten, terwijl toch een verkorting hunner uren zoo gewenscht is en zoo weinig bezwaar

---

[1]) blz. 163 t. a. p.

zou opleveren. »De houtsnijwerkwinkels in Villach hebben na een onderlinge oyereenkomst om 7 uur sluiting. .....De galanteriezaken bleven als voorheen tot 8 uur open daar een enkele chef zich niet aansluiten wilde" [1]. »De winkelbedienden zien verlangend uit naar een spoedige wettelijke regeling en de winkeleigenaars hebben geen principieele bezwaren, maar verlangen een algemeene dwingende invoering van een bepaalden arbeidstijd, om op deze wijze een verrijking van een enkelen concurrent, zooals dat nu inderdaad gebeurt, te voorkomen [1]."

In Oostenrijk zijn de denkbeelden aangaande een arbeidsduur-verkorting, gedurende de jaren dat de wijzigingen van de Gewerbe Ordnung van kracht zijn, veel veranderd. Voornamelijk bij de mannen van de praktijk, in de industrieele kringen. Voor een jaar of zes wilde men van een acht of zelfs een negenurendag, waarom de arbeiders vroegen, niets hooren; men vond den eisch te dwaas om over te spreken; nu is men niet meer zoo star tegenover deze vraag en men begint het met een negenuren-dag te beproeven.

Ik vind veel overeenkomst in de geschiedenis van de Oostenrijksche wet en de daarop gevolgde bekeering der »mannen van de praktijk" en de geschiedenis der Zwitsersche wet. Alleen heeft men in Zwitserland meer willen dwingen en daardoor ging het er wat moeilijker — maar men is er dan ook een heel eind verder.

---

[1]) blz. 257 t. a. p.

§ 6. Australië.

Reeds 38 jaar kent de praktijk in Australië den werkdag van acht uren. Zonder werkstaking en zonder wettelijke tusschenkomst werd in 1856 deze werktijd als maximum verkregen door de werklieden der bouwvakken te Melbourne. Een achturen-vereeniging werd opgericht, men agiteerde gedurende een drie weken, kondigde aan dat er in de bouwvakken na den 21sten Maart niet langer dan acht uur daags zou worden gewerkt... en op 22 Maart werd er volgens die aankondiging gehandeld. Tot nu toe is er voor de bouwvakken in den werktijd geen verandering gekomen. Zoo sterk was in die jaren de stelling van den werkman op de Melbournsche arbeidsmarkt. De ondernemers van bouwerijen konden zich niet met hoop op welslagen verzetten — zij hadden de onontbeerlijkheid hunner arbeiders reeds gevoeld toen de goudvelden ontdekt waren (1851), en die goudvelden bleven nog steeds een aantrekking voor hen, die ook maar eenigszins ontevreden waren over hun loon of hun toestand. De aannemer van het Parlementsgebouw vroeg of de dag der levering kon uitgesteld worden, dan zou hij wel den strijd met de veeleischende arbeiders aanvangen. De Regeering stond hem dat niet toe, maar gaf hem toeslag op de bedongen som. Hier hadden dus de arbeiders een bewijs, dat de Regeering zich niet vierkant tegen hun streven verzette. Later kregen zij van haar

zelfs actieve hulp: een stuk grond voor een arbeidersgebouw, een vergadergebouw voor de vakvereenigingen, dat in 1859 geopend werd.

Men ziet het groote verschil, dat bestaat tusschen deze vaststelling van een maximalen arbeidstijd en datgene, waarnaar zoovele Europeesche arbeiders verlangen. Hier in Europa is het een maatregel tot bescherming, die gevraagd wordt. Men werkt te lang, de overmatige arbeidstijd drukt den arbeider neer en hij wil verlost worden. Daar in Australië hebben de arbeiders in hun goede dagen zich een voordeel verzekerd. Zij waren sterk en vermochten veel en zij hebben van die sterkte gebruik gemaakt om een van de arbeidersidealen te verwezenlijken. Het was niet omdat zij geen tijd meer hadden voor ontspanning na het werk, zeiden ze, dat ze een korteren werktijd wenschten, maar omdat ze na het lange werk er geen lust meer toe hadden.

Evenals in Engeland waren ook in Australië de bouwvakken vooraan. Misschien waren er wel onder de Melbournsche werklieden eenige van de Londensche metselaars, die al in 1853 zoo zonder succes voor een 8 urendag het werk gestaakt hadden. Men zegt ook wel, dat de werklieden van het bouwvak het eerst naar korter uren hebben verlangd, omdat het klimaat in Australië zoo bijzonder vermoeiend moet zijn voor werkers in de buitenlucht. De ijzerbewerkers kwamen het tweede en toen de scheepsbouwers, de zeelieden, de zeilmakers, de steenbakkers, de gasstokers en de werklieden in de zaagmolens. Vak

na vak sloot zich aan bij den jaarlijkschen optocht dien de arbeiders ter viering van den 21sten Maart den 8 urendag hielden. Hier is een lijstje dat de toename der begunstigde vakken vertoont.

	Vakken.		Vakken.
In 1856 waren er	8.	In 1885 waren er	34.
» 1857 » »	9.	» 1886 » »	44.
» 1859 » »	11.	» 1888 » »	48.
» 1869 » »	12.	» 1890 » »	50.
» 1879 » »	17.	» 1891 » »	60.
» 1883 » »	20.	» 1892 » »	52.
» 1884 » »	29.		

Nu reeds meer dan $\frac{3}{4}$ van de arbeidersbevolking. Natuurlijk hebben niet alle vakken van het oogenblik dat zij den 8 urendag verwierven tot nu toe onafgebroken dat voordeel behouden. De wagenmakers bv., die hem in 1856 reeds verwierven, verloren hem al in 1859, om hem pas in 1880 terug te krijgen. Niet allen ook verkregen den korten werktijd zonder werkstaking en worsteling.

Merkwaardig is de groote verscheidenheid van de vakken, die een 8-urendag verkregen. Onder de nieuwbijgekomen vindt men »skilled« en »unskilled» bakkers, brouwers, zadelmakers, tabakswerkers, glasblazers, schoenmakers, wegwerkers, landbouwmachinemakers, taanders, kopergieters, koffermakers, likeurstokers, spuitwatermakers, ijzerwerkers, grondwerkers bij sporen en publieke werken, houtdraaiers, sigarenmakers, locomotiefstokers, moutbewerkers, schuier-

makers, teenenmandenmakers, straatvegers, meubelmagazijn-bedienden, banketbakkers, hoedenmakers, drukkers, boekbinders, blikslagers, lakwerkers, hoefsmeden, koks, stucadoors, winkelknechts, juweliersbedienden, koetsiers, wielmakers.

Lange uren hebben nog de ververs, de kleerenmakers (behalve de coupeurs, opmakers en persers), de wevers en de lijndraaiers en touwslagers. De landbouwers bleven ook nog buiten de beweging.

Het zijn volstrekt niet alleen de goedbeloonde vakken, die in staat waren den 8-urendag te verkrijgen. Men heeft dat wel eens ingebracht tegen het gebruiken van Australië als voorbeeld voor Engeland, zeggende, dat de loonen daar in Australië ook zoo hoog zijn, dat de werklieden zich wel iets kunnen veroorloven waaraan de Engelschen niet denken kunnen. Maar Rae in een stuk in The Economic Journal in Maart 1891 toont aan, dat er veel van de opgenoemde vakken zijn die betrekkelijk minder goed beloond zijn dan de Engelsche. En als het aan het hooge loon lag, zegt hij, en aan de omstandigheid dat Victoria een jong land is, dan zouden de Californische arbeiders, die minstens even hooge loonen hebben als die van Victoria, ook wel een 8-urendag kunnen hebben; maar Californië is een 10-urenland, waar alleen de stratenmakers een 8-urendag hebben.

Wettelijke regeling heeft in Australië betrekkelijk lang op zich laten wachten. Reeds in 1859 had de afgevaardigde Don in de Wetgevende Vergadering

van Victoria voorgesteld bij aanbestedingen door den Staat te eischen een achturen-werkdag, maar na amendementen, die aan zijn voorstel de kracht ontnamen, trok hij het in. In 1869 bracht een 8 urenwetsvoorstel van Judge Casey het niet verder dan de tweede lezing — en naderhand werden de pogingen herhaald met even weinig succes. In 1870 had men in de Kamer van afgevaardigden een motie aangenomen, dat het wenschelijk was een 8-urendag in de wet te bepalen; maar bij dien wensch bleef het voorloopig. Voor vrouwen en kinderen was gezorgd in een algemeene fabriekswet van 1874. Voor vrouwen was daarin bepaald een maximum arbeidstijd van 48 uur per week. Voor vele vakken werd die bepaling niet in acht genomen, tengevolge van den sterken tegenstand der vrouwen zelf. Zij verkozen langere uren boven minder loon. Bij de gehouden enquête in 1883 bleek hunne afkeerigheid van die bepaling in de fabriekswet duidelijk.

Het zijn de vakken waar vrouwen gebezigd worden, waarin het langst gewerkt wordt — de kleermakerij, de weverij en de touwslagerij. Merkwaardig is, dat de wetsbepalingen, die den arbeid der vrouw regelen, niet zoozeer genomen zijn om de vrouw te beschermen, dan wel om haar de concurrentie met den man wat te bemoeilijken — dàt maakt ook duidelijk waarom zij niet zoo met die wettelijke regeling was ingenomen. Uit de laatste verslagen der arbeidsinspecteurs blijkt echter, dat ook op deze wet minder en minder inbreuk gemaakt wordt.

Behalve bepalingen der eigenlijke fabriekswet bestaan in Victoria voor arbeiders van enkele bedrijven wettelijke voorschriften omtrent den geoorloofden arbeidsduur. In 1877 werd de maximale arbeidstijd in de mijnen voor alle arbeiders onder den grond bepaald op acht uren daags — arbeid van vrouwen onder den grond werd met diezelfde wet geheel verboden. — Later, in 1883 werd datzelfde maximum vastgesteld ook voor hen, die bij den mijnbouw de machines bedienen. In Nieuw-Zeeland evenzoo.

In de wet van 1883, die besloot de havenwerken van Melbourne te verbeteren, werd van de eventueele aannemers geëischt dat zij hun volk niet langer dan acht uur daags zouden laten werken. Hierbij was voor het geval van »accident or emergency" het overwerken toegestaan tegen een in de wet vastgestelde verhooging van loon. [1]) Dit besluit, is niet zeer merkwaardig daar de arbeiders waarvoor deze bepaling moest gelden reeds op andere wijze den achturendag verkregen hadden. In datzelfde jaar stelde de wetgever voor de geëmployeerden van de Melbourschе trams en omnibussen een achturendag vast. Dit voorbeeld werd elders meermalen nagevolgd. [2]) Pogingen tot de algemeene wettelijke invoering van een achturen dag zijn afgestuit op

[1]) Time and a quarter for the first two hours; time and a half for any period in excess of two hours; double time for Sundays and holidays.

[2]) Dilke, Problems of Greater Britain. II 286.

den onwil der »eerste" kamers zoowel in Nieuw-Zeeland, in Queensland als in Victoria. Herhaaldelijk komen de voorstanders van een zoodanige invoering weer aan met wetsontwerpen — zoo Sir S. W. Griffith in 1890 Premier van Queensland [1]).

Voor de winkelbedienden heeft de wetgever wat willen doen, nadat zij van 1855 tot 1885 met particulier initiatief getobd hadden. Na de enquête van 1882 verklaarde de commissie een wet noodig. »Een middel voorstellend tot verbetering van het lot der winkelbedienden, zeiden zij, vertrouwt de

---

[1]) Ik geef hier eenige van de ontworpen bepalingen die op sommige punten wel interessant zijn:

3. Whenever in any contract of hiring, reference is made to a day's labour or it is stipulated that the rate of payment for labour shall be calculated by the day, or at a fixed price for a day's labour, or otherwise calculated by reference to a day's labour, such day shall be taken to be a day of eight hours, and such day's labour shall be taken to be labour for eight hours, unless in any case a shorter period than eight hours is by usage or practice of the trade or business in connection with which the labour is performed, the ordinary duration of a day's labour.

4. Whenever in any contract of hiring provision is intended to be made for the work of any workman being continued for more than eight hours in any one day, it shall be necessary that a special stipulation be made with regard thereto.

5. Except in the case of a contract made as prescribed by the last preceding section, and then only in accordance with its provisions it shall not be lawful for any employer to require any workman to work without his own consent, for more than eight hours in any one day. And except as aforesaid no employer shall dismiss a workman by reason of his refusal to work for a longer period than eight hours in any one day.

Any employer who offends against the provisions of this section shall be liable to a penalty of five pounds.

commissie meer op de uitkomsten en ondervinding in de praktijk dan op de theorie van die economisten, die beweren dat wettelijke tusschenkomst een verkrachting is van de wet van vraag en aanbod. Verscheidene getuigen gelooven dat de drang der publieke opinie op zijn tijd al wat noodig is zal teweegbrengen; terwijl anderen zeggen dat door overreding niets meer te verkrijgen is. — De commissie meent dat moreele kracht niet de noodige uitwerking kan hebben en dat een wet alleen aan de achturen-beweging volharding kan geven, waar zij betreft winkels en dergelijke inrichtingen." Twaalf honderd winkeliers steunden die verklaring door eene petitie. In de wetten van 1885 en 1890 werden toen bepalingen omtrent winkelsluiting opgenomen. Om zeven uur des avonds zou gesloten worden. Open blijven mochten apothekers, restaurants, tabak-, boek-, visch- en oester-, en groentenwinkels, koekbakkers en hôtels. Zaterdag-avond werd het sluitingsuur op 10 uur gesteld. Verdere regeling, als die noodig bleek, en uitzonderingen mochten door de Gemeentebesturen worden gemaakt — o. a. mocht het uur van sluiting voor een geheele gemeente worden verschoven, wanneer de meerderheid der winkeliers daarom petitioneerde. Over de uitvoering van deze wet door de Gemeente-besturen — vooral over de mate waarop zij van hun recht tot nadere regeling gebruik maakten, werd terecht geklaagd.

Belachelijk klein waren de boeten opgelegd voor de overtredingen die op allerlei wijzen gepleegd

werden. Sommige van de in de wet vrijgestelde winkeliers b. v. gingen ook andere waren verkoopen, zoodat de uitzonderingsbepaling uit de wet moest worden genomen — wat weer zeer lastig was voor de burgerij. Ook bleek dat de wet niet gelijk werkte voor verschillende stadsgedeelten. In de voorname buurten bekommerde men zich niet om vroegere sluiting; men had toch den ganschen dag voor inkoopen — maar in de arbeiderswijken was het avonduur altijd het uur voor de boodschappen geweest. Gemeentebesturen, die dat inzagen, hieven dan voor die wijk de bepaling op — men zal begrijpen niet zonder verzet van de overige winkeliers. Volmaakte wetsbepalingen heeft men dus nog niet gevonden. Wel is men echter overtuigd dat alleen langs wettelijken weg het doel bereikt kan worden. De publieke opinie is sterk voor de vervroegde sluiting — door een soort boycotten dwingt men de ontduikers zich naar de bepalingen der wet te gedragen.

Zonder wet — maar door gewoon ministerieel besluit — hebben de arbeiders in de gouvernementswerken ook een achturen-dag gekregen. De Staat volgde de gewoonte — hij was niet voorgegaan. Bij aanbestedingen en concessiën wordt geregeld een bepaling omtrent een achturen-dag gemaakt.

Sommigen beweren dat in Victoria deze arbeidsverkorting slechts mogelijk is door het systeem van protectionisme dat er in 1866 is aangenomen. Alleen hooge tarieven kunnen het mogelijk maken te wer-

ken met zoodanig verhoogde productiekosten, als zij meenen dat het gevolg moeten zijn van een verkorten arbeidsduur. Over deze verhooging der productiekosten later. Wat de protectie aangaat: In Nieuw Zuid-Wales bestaan even goede arbeiderstoestanden als in Victoria en Nieuw Zuid-Wales is een vrijhandelstaat. Geen wet komt daar den arbeiders te hulp en bijna de helft der vakken heeft een achturendag. In de kolen-, tin- en goudmijnen is een week van 44 arbeidsuren vastgesteld, in de bedrijven in de steden ook veelal. [1]) Bovendien hebben de meeste vakken die in Victoria van een 8-uren dag genieten niets met de protectie te maken; ze hebben uit hun aard geen concurrentie van 't buitenland te vreezen, het zijn de bouwvakken, de gasstokers, de zeelieden, de bakkers (behalve misschien voor beschuit), de drukkers, de stucadoors, de machine-stokers, de werfwerkers, de slachters, de straatvegers, de conducteurs en verschillende groepen »unskilled" arbeiders. Hier komt nog bij dat te Melbourne de vakken die nog 10 uur werken, bijna alle van de protectie genieten — terwijl de zeilmakers, die nooit geprotegeerd zijn, al een 25 jaar den achturen-dag hebben; de timmerlieden, ijzergieters, ketelmakers en smeden hadden al jaren voordat er op hun product beschermende rechten werden geheven, den 8-urendag verkregen. Eindelijk de wagenmakers,

---

[1]) Stephan Bauer, Arbeiterfragen und Lohnpolitik in Australasiën. Jahrbücher für National-oekonomie und Statistik II Bd. III-Folge, blz. 662.

die vóór de invoering der tarieven hun korten dag verkregen en weer verloren en na die invoering nog 18 jaar zonder arbeidsduurverkorting moesten doen [1]). Het is zeker moeielijk met deze feiten naast elkaar voor oogen vol te houden, dat er een nauw verband bestaat tusschen de maatregelen van protectie en den achturen-dag.

Na 1883 breidde de 8-uren dag zich sneller dan vroeger uit. In dat jaar was een enquête ingesteld naar de arbeidstijden in den kleinhandel gebruikelijk. De rapporten der »Commission on Shop Hours" brachten velen tot nadenken en tot handelen. De bakkers voorop. Die hadden een gemiddelden arbeidsduur van 15 uren daags. Eerst werd hun dag een van 10 en een paar maanden later een van 8 uur. Dat zou onder onveranderde omstandigheden den prijs van het brood hebben doen rijzen — maar toen de graanprijzen naar beneden gingen, kon het brood zijn prijs houden en de bakkers hun zelfde loon. Dat was dus een welgelukte proef. De bakkers hadden zich geen andere gevolgen van hun besluit voorgesteld, dan dat hun dagwerk lichter zou zijn. Dat de loonen zouden stijgen of dat de werkloosheid zou verminderen door een arbeidsduurverkorting, geloofde men toen al lang niet meer — door de ervaring van andere bedrijven geleerd.

Het viel al bijzonder mee dat het loon niet daalde.

---

[1]) Rae, Eight hours for work, blz. 264.

Van de bakkers zonder werk te Melbourne werden er slechts 30 aangenomen, toen van 200 man de uren van 15 op 10 gebracht werden. Volgens velen hadden er 100 nieuwe bakkers moeten gebezigd worden, daar er 200 × 5 uren vrij kwamen. Men ziet dus in welke mate de productiviteit van de bakkers toenam. Hierbij moet men echter in aanmerking nemen dat zeker ook hier, evenals elders, door een betere regeling van den arbeid niet de effectieve arbeidsduur met die vijf uur werd verminderd. Vooral in het bakkersbedrijf, waar zooveel tijd met wachten voorbij gaat, is er groot verschil tusschen den tijd dat men »op het werk" en dien dat men aan het werk is.

Omtrent de uitwerking van de verkorting van den arbeidstijd op het aantal der gebezigde arbeiders en op de productiviteit heb ik slechts weinig gegevens. Uit staatjes door Rae in zijn reeds aangehaald stuk in het »Economic Journal" en door Stephan Bauer gepubliceerd, kan men besluiten tot een verhoogde productiviteit van het individu. Er zijn ook vakken waarbij het aantal arbeiders sinds de werkduur-verkorting stadig toeneemt. Zóóveel echter toonen die cijfers duidelijk, dat geheel onjuist is de bewering dat na een arbeidsduur-verkorting noodzakelijk de werkloosheid aanzienlijk zal verminderen, zoo niet verdwijnen; en andere feiten logenstraffen die cijfers niet. In Australië is de werkloosheid even groot als elders. Wanneer op den 21sten April de vakvereenigingen den achturen-dag herdenken, is de

groote wanklank in dat feest de demonstratie der werkloozen, die niet in den korteren werkdag hun heil meenen te vinden — door ondervinding geleerd.

Groote brouwerijen in Melbourne varen wèl bij de invoering van den achturen-dag, hoewel de directeurs naar hun verklaring er slechte gevolgen van geducht hadden; hun aantal arbeiders steeg van 1884—1888 van 860—1063, terwijl ze in 1884 13.723,371 gallon bier produceerden en in 1888 17,828,453; dat is ruim 5 % meer product per hoofd [1]).

In boeken over Australië vindt men herhaaldelijk geprezen de ijverige werkzaamheid, de »go" van den Australischen werkman. Lord Brassey vertelt van de merkwaardige lichaamskracht van den grondwerker in Australië; Admiraal Tryon heeft duizende ponden aan arbeidsloon in Australië uitbetaald maar zegt dat, hoewel de loonen hoog waren, 't werk goed was en de kosten niet zoo groot als men denken zou.... »'t Is waar, het volk legt het werk op zij zoodra de bel luidt, maar ze beginnen niet te slabakken een half uur van te voren en zich gereed te maken uit te scheiden." Kapitein Henderson verklaart dat daar de kolendragers zijn bunkers wel driemaal zoo vlug konden vullen als in Engeland. En deze laatste verklaringen zijn over zeer »ongeleerde" arbeiders.

---

[1]) The Eight Hours day in Australia, H. de B. Gibbins in A shorter Working Day, blz. 73.

Het loon werd door de invoering van een korteren dag niet anders. Wanneer men de loonen van verschillende vakken in verschillende jaren nagaat ziet men een rijzing of een daling; maar dat de verkorting van den arbeidsduur daarop invloed heeft kan men niet bespeuren.

	Dagloon vóór het verkrijgen van den 8-uren-dag.	Dagloon in 't jaar der verkrijging.	Verandering in het loon in later jaren.			
Bouwvakken...	1854 25 s.	1856 15 s.	1859 15 s.	1860—1872 8—10 s.	1889 7—13 s.	
Smeden........		1859 13 s.	1860 11 s.	1863 8—10 s.	1872 10—12 s.	1889 10-14 s.
Boekbinders ...	1880 6 s. 8 d. - 10 s.	1883 6 s. 8 d. - 10 s.	1885—1887 6 s. 8 d. - 10 s.	1889 10 s.-11 s. 8 d.		
Kuipers........	1880 10 s.	1883 10 s.	1885—1887 10 s.			
Schoenmakers..		1885 ? s.	1887 't zelfde loon maar als stukloon.			
Taanders		1886 ? s.	1887 't zelfde loon			
Zadelmakers...	1883 7—10 s.	1885 7—10 s.	1886—1887 7—10 s.	1889 5—10 s.		
Wagenmakers .		1883 11—20 s.	1884 11—20 s.	1886 iets minder.	1887—1888 10—13 s.	
Bakkers	1884 8 s. 4 d.	1887 8 s. 4 d.	1891 8 s. 4 d.			

Toen de uren der bakkers van 15 op 10 daags kwamen in 1883 was hun loon 4 s. 2 d. — 5 s. 10 d., terwijl het in 1881 op 6 s. 8 d. gestaan had. Bij de drukkers en hoedenmakers volgde op de invoering van den 8-urendag een kleine verbetering in de loonen. De loonvermindering in 1860 voor de bouwvakken en de smeden is te verklaren door

de groote vermindering der goudproductie, die toen in Australië plaats vond, waardoor een toevluchtsoord voor ontevreden arbeiders gesloten en de arbeidsmarkt te Melbourne door werklooze gouddelvers werd overstroomd. Ondervinding in Australië heeft dus bewezen dat de invoering van den korteren arbeidsdag op zichzelf geen invloed gehad heeft op het loon.

Op den toestand van den werkman heeft de kortere werkdag een zeer gunstige uitwerking gehad. Daarover zijn alle schrijvers het eens. Zijn physiek heeft er bij gewonnen — en zijn moreel.

Dat eerste wil ieder gaarne gelooven maar 't laatste wordt dikwijls betwijfeld door theoretici. Daarom zijn de ondervindingen in Australië zoo veel waard.

Wat zullen de arbeiders doen met hun vrijen tijd? Zullen zij dien doorbrengen in de kroeg? In Australië doen zij dat niet. Sinds de meer algemeene invoering van het achturen-systeem is er onder hen eene toenemende belangstelling in literatuur, in avondcursussen; Zaterdagmiddags is de openbare bibliotheek te Melbourne vol werklieden; de Melbourne Working Men's College heeft meer dan 2000 studenten, waarvan 53 % ambachtslieden en daglooners zijn. Buiten de stad hebben de werklieden hun huisje; en bij de meeste behoort een tuintje dat met zorg en liefde door den man na zijn dagtaak wordt bebouwd. Kroegbazen zijn altijd tegen een achturen-beweging geweest — de statistiek be-

wijst een stadig afnemen per hoofd van alcoholgebruik. Ook was de vereeniging der arbeiders, die reeds een achturendag hadden, niet vriendelijk gestemd jegens de tapperijen; naast hun vereenigingsgebouw b.v. wilden zij geen kroeg hebben. Een opzichter van de Australian Gas-Company verklaarde voor de Shop-Commission dat het werk van de glasblazers een dorstig werkje was, en dat de vreemde arbeiders flink wat sterken drank dronken, maar dat de werklui uit de kolonie afkomstig, voor de helft teetotalers waren. Hij noemde den geboren Australiër »over 't algemeen intelligent, bedreven en vrij van sterken drank."

Sir Charles Dilke schrijft in zijn »Problems of Greater Britain" [1]: »De Australische arbeiders zijn welvarend; velen van hen hebben wat vermogen; ze leven in goede huizen; ze bezitten dikwijls grond; zijn gewoonlijk lid van godsdienstige genootschappen; hunne vrouwen zijn in staat een jong meisje te hebben tot het doen van huiswerk en hebben vrijen tijd zich te ontwikkelen. In vele fabrieken van Victoria en Nieuw-Zuid Wales zijn niet alleen uitstekende muziekkorpsen (zooals ook in eenige Engelsche fabrieken), maar ook voortreffelijk geleide debating-clubs, goede muziekuitvoeringen die door de arbeiders in rok worden gegeven, en het is voor hen gebruikelijk jaarlijks met de familie een dagje aan zee te gaan doorbrengen.... Zoo groot is de

---

[1]) Vol. II p. 233.

algemeene welstand dat de regelmatige dienstboden-bediening verdwijnt en vervangen wordt door de hulp van jonge personen of van immigranten vóór zij een goede betrekking hebben'....

Dezen goeden toestand wil ik niet doen voorkomen te zijn een gevolg van den 8 uren-werkdag. Er zijn in Australië zooveel andere oorzaken die samenwerken. Er werd en wordt zooveel gedaan om den werkman te steunen, zooveel sociaal-politische maatregelen zijn genomen en het mocht kosten wat het wilde doorgevoerd — dat misschien de achturen werkdag voor het geringste deel oorzaak is van die welvaart. Maar bewezen is hiermede dat die achturendag niet dat ruïneuse gevolg heeft wat velen hem toeschrijven. Hoe kon de industrie zich handhaven als zij gedaan heeft; hoe konden de arbeiders van Australië zoo flinke werkers zich toonen, indien waar was wat ongeluksprofeten van de invoering van een achturen werkdag voor de nationale industrie en voor de persoon van den werkman profeteeren?

De meeningen in Australië zijn niet verdeeld omtrent de wenschelijkheid van een vaststelling van een maximalen arbeidsdag. Alleen is er strijd over de vraag of men dat bij een wet doen zal. In »Argus« het orgaan der conservatieve partij werd den 21sten April 1891 ter gelegenheid van het jaarfeest van den achturendag geschreven: »Het achturenstelsel, waarvan heden de verjaardag gevierd wordt, kan de goede wenschen van iedereen krijgen zoolang het niet op den grondslag van dwang maar op dien van

vrijheid en gezond verstand berust. Zooals Prof. Marshall in zijn onlangs verschenen boek over de grondstellingen der economie zegt, zijn er weinig bedrijven waarin een persoon met voordeel voor zich en zijn land werkelijk gedurende meer dan 8 uren daags ingespannen arbeiden kan."

§ 7. Amerika.

Het aantal der wetten, die in de Vereenigde Staten den arbeidstijd van volwassen mannelijke arbeiders regelen, is legio. Sinds 1849 toen in Pennsylvanië een 10-uren wet werd uitgevaardigd, hebben ongeveer alle Staten zich beurtelings bezig gehouden met wetgeving op dit gebied. Nu zijn er in een dertien Staten der Unie achturen-wetten.... Wanneer men nu echter hoort dat de arbeiders nog gestadig ijveren voor een verkorting van den werktijd, voor het vaststellen van een arbeidsmaximum van 8 uren; wanneer men leest van de uitgebreide en talrijke werkstakingen om korter uren die in de Vereenigde Staten plaats vinden, dan lijkt dat moeielijk te rijmen. De oplossing dezer moeielijkheid vindt men hierin dat die wetten in Amerika niet nageleefd worden. In het rapport van het Bureau of Labour Statistics van 't jaar 1891 schrijft de Heer Chas. F. Peck, een der Labour Commissioners: »Een menigte Staten hebben wetten aangenomen tot regeling der uren van arbeid, maar feitelijk zijn die wetten doode letter gebleven voor de groote massa der arbeiders in die Staten. Alleen in de gevallen waar

de vermindering der uren door de werkgevers aan de georganiseerde arbeiders, die er dringend om vroegen, is toegestaan is er iets tot stand gekomen.”

De vakvereenigingen, die een achturendag zich willen verzekeren vragen dus niet meer om wetgeving. Zij vertrouwen alleen op hun organisatie. Geen wonder na die ondervinding. In de geschiedenis der arbeidsduurbeperking in Amerika komt dat soort onvruchtbare wetging al zeer vroeg voor. Bij verkiezingen deed de belofte van een achturenwet steeds weer dienst als lokmiddel der kandidaten, en in vele Staten zijn die wetten eenige malen gemaakt, de latere om de eerdere te versterken en er aan uitvoering te geven. De arbeiders hebben wel gezien dat het praktisch niets anders is het werk te staken om van een geschreven wet nakoming te eischen of onmiddelijk aan den werkgever zelf de wet te stellen. Alleen duurt het eerste wat langer.

Niet alleen in de uitvoering der wetten is een groot gebrek; ook haar inhoud laat voor iemand, die wettelijk den arbeidsduur regelen wil, dikwijls veel te wenschen over. In vele Staten bepaalt de wet n.l. dat acht uren een wettelijke arbeidsdag zijn — maar zij laat onbeperkte vrijheid om door overeenkomst van dat maximum af te wijken. Zooals b.v. in Ohio: »In all engagements to labour in any mechanical or manufacturing business, a day's work, when the contract is silent upon the subject or where there is no express contract, shall be so construed (n.l. acht uren zijn een

dag werk). De uitwerking van deze soort wetgeving op de publieke opinie — menigeen verwachtte zeer veel daarvan — was in Ohio, en in andere Staten met wetsbepalingen in kracht met deze gelijk, niet naspeurbaar; de arbeider had daar een even zware taak een korteren arbeidsdag te veroveren als waar geen wet hoegenaamd was.

De Amerikaansche arbeider wil wel gaarne de pionier van de achturenbeweging genoemd worden. Zeker is de verkorting van den arbeidstijd zeer vroeg in deze eeuw in Amerikaansche arbeiderskringen ter sprake gekomen. Reeds vóór 1830 werd er door arbeiders in Massachusetts het werk gestaakt tot verkrijging van een dag van tien uren; hun zin hebben ze toen niet gekregen. Arbeidersorganisatie in Amerika is zeer lang zwak geweest; vereenigingen duurden maar kort, omvatten geen groot aantal personen, hadden meer te doen met loonregeling. Slechts de goed beloonde arbeiders dachten om een korteren arbeidsdag. Wanneer er voor de industrie en den handel slechte tijden aanbraken geleek het of een kortere arbeidsdag niet meer op hun programma voorkwam. Zoo was het na 1873 tot ongeveer 1883. Opmerkelijk is het ook dat een eenigszins duurzame verkorting voornamelijk werd verkregen door vereenigingen waar veel Engelschen lid waren, die dat vereenigingsleven in Engeland hadden meegemaakt.

Van 1840 af begon de tienurendag in zwang te komen, het eerst op de werven en in de werkplaatsen van

den Staat, wat een merkwaardig feit is. President Maarten van Buren was de voortvarende man die daartoe besloot. Wij zien spoedig door de werven van particulieren het voorbeeld gevolgd. Te beginnen met Pennsylvanië in 1849, dat voor katoen-, wal-, zijde-, papier- en vlasfabrieken wettelijke regeling maakte, komen nu druppelsgewijze de afzonderlijke Staten aan met hun tienurenwet, de meesten met de clausule »als er niets anders is afgesproken," — sommigen met daarbij nog de bepaling dat voor overwerk meer loon betaald moet worden.

Bij publieke werken in Californië [1]) en in Maryland is overwerk verboden. In Californië wordt de werkgever met wiens medeweten de arbeiders langer dan acht uur werken gestraft met een boete van minstens 50 dollars. Koetsiers en conducteurs bij het personenverkeer zijn niet aan de wetsbepaling onderworpen, hoewel voor hen voor het overwerk hooger belooning is voorgescheven en het maximum van 12 werkuren gesteld is. In Maryland is het werken langer dan tien uur verboden en een boete van minstens 100 dollars tegen den overtrederwerkgever bedreigd. Bij-werkzaamheden »travaux

---

[1]) Eight hours labour constitute a legal day's work in all cases where the same is performed under the authority of any law of this state, or under the direction, control, or by the authority of any officer of this state acting in his official capacity, or under the direction, control, or by the authority of any municipal corporation within this state, or of any officer thereof acting as such ; and a stipulation to that effect must be made a part of all contracts to which the state or any municipal corporation therein is a party.

accessoires," worden niet als gewoon werk behandeld. [1])

De tien-urenbeweging is nauwelijks geëindigd. Nog in 1888 gaf de wetgever in Maryland een tien-urenwet en in 1889 Georgia zelfs nog een elfurenwet. In geheel Amerika wordt de dag van tien uur als de gewoonte beschouwd. Men kan Amerika noemen een tien-uren land. In 1866 begon naast het meer bereikbare tien-uren ideaal het ideaal van den acht-urendag zich te vertoonen; het eerst bij de National Labour Union. Zij, die streden voor dit laatste, hadden in den beginne voor al hun moeite al heel weinig succes. Elke overwinning werd gevolgd door reactie. Met de oprichting in 1886, van de American Federation of Labor die alle werkliedenvereenigingen van 't land bijeen trachtte te krijgen, kwamen de strijders in een sterkere positie en werden de verkregen voordeelen duurzaam. Van deze Federation ging een systematische agitatie uit die ook leidde tot de bekende groote werkstaking van 1 Mei 1890. In 1889 gingen driehonderd agitatoren door het land om deze werkstaking voor te bereiden, geld verzamelend en locale vakvereenigingen steunend. De uitslag van deze werkstaking was dat in 45 steden de achturendag burgerrecht kreeg en dat twee honderd veertig steden dan toch een negen-uren dag [2]) als maximum aannamen. De Regeering had

[1]) Medegedeeld in Maandblad der Ver. Handw. Vriendenkr. Maart 1894.

[2]) Robert Donald.The Eight Hours movement in the U. S. Economic Journal 1892. Vol II p. 550.

reeds in 1868, dus twee jaar nadat de achturendag een deel was van het programma der arbeiders-vereeniging, in hare werkplaatsen acht uur als maximum vastgesteld. Door de ambtenaren, die dit besluit moesten uitvoeren, werd nu het loon 20 % verlaagd, geheel tegen de bedoeling der Regeering. President Grant maakte daaraan een einde en betaalde zelfs in 1872 het te weinig ontvangen loon nog na! Een acht-uren werkdag werd toch geen werkelijkheid bij de publieke werken daar de ambtenaren voor langer arbeidsduur contracteerden. Een poging in het Huis der afgevaardigden aan dezen maatregel de hand te doen houden mislukte. Ook in het geven van een achturenwet (zelfs voor de particuliere nijverheid) was Pennsylvanië nummer één in 1868. De leden van het congres te Washington in 1866 aan wie vijf wetsontwerpen tot vaststelling van een achturendag voorgelegd werden bleven in zoo grooten getale weg dat de beraadslagingen niet konden plaats hebben.

Zooals ik reeds zeide hebben nu dertien Staten van Amerika een achturenwet, [1]) anderen hebben een negenurenwet, [2]) of een tienurenwet. [3]) Georgia heeft elf uren en Louisiana en Minnesota hebben

---

[1]) Pennsylvanië, Connecticut, Illinois, Californië, Wisconsin, New-York, Nebraska, Missouri, Ohio, Indiana, Idaho, Wyoming, New-Mexico.

[2]) Massachusetts, Texas (gedeeltelijk).

[3]) Florida, Rhode Island, Maine, New Hampshire, Michigan, Maryland, Vermont.

voor spoorwegpersoneel resp. 12 en 18 uur als norm gesteld. Van de sterkte der arbeiders-organisatieën hangt het af of deze wetten uitgevoerd worden of niet. Acht uren als maximum werktijd komt zelden voor. In New-York hebben de metselaars, de sigarenmakers, de schilders en glasblazers dat maximum; in Massachusetts enkele fabrieken — algemeen is het nog nergens.

In Amerika zooals elders zijn de gevolgen der verkorting van den arbeidsduur voor de industrie en voor den werkman zeer gunstig geweest. Met een werkdag van tien uur heeft het de concurrentie met Europa goed kunnen volhouden. Zelfs bleef Massachusetts »concurrenzfähig" tegenover de naburige Amerikaansche Staten, toen in dien Staat in 1874 voor de textiel-industrie een dag van tien uren wettelijk vastgesteld was, terwijl in de andere Staten der Unie de uren voor die industrie zonder wettelijke grens waren. Vóór het maken dier bepaling hadden natuurlijk velen geroepen over de naderende industrieele rampen.

Toen zij dat ook bleven doen na het in werking komen daarvan, werd een nauwkeurig onderzoek ingesteld door het statistisch bureau naar den toestand van de textielindustrie. Bewezen werd in een zeer uitgebreid rapport dat Massachusetts met tien uur net zooveel per man of per getouw produceerde als andere Staten met elf of meer uren; en ook dat het loon daar even hoog, zoo niet hooger was,

als in de Staten, waar de machines langer draaien. Het loon (stukloon) ging gestadig naar boven en de industrie werd jaarlijks uitgebreid, zoodat het kapitaal, gestoken in de textiel-nijverheid in 1880 bijna zesmaal zoo groot was als in 1831.[1])

Voor den Staat van New-York heeft de reeds genoemde heer Peck een onderzoek ingesteld naar het loon, dat vroeger in New-York verdiend werd, vergeleken met het loon in 1890, toen hij zijn onderzoek deed. Deze vergelijking leerde, dat de verkorting der uren samen was gegaan met een rijzing van het loon. De timmerlieden bijvoorbeeld verdienden in 1880 13 s. en 14 s. per dag in een week van 58 uur; in 1890 verdienden zij 14 s., in een week van 48 uur. Een timmerliedenvereeniging gaf hem op 12 s. voor 9 uur in 1888 en 14 s. voor acht uren in 1890. Metselaars, die 8 s. voor tien uren in 1880 verdienden, hadden in 1890 voor negen uren 12 s. De Italiaansche metselaarsvereeniging meldde 14 s. voor tien uren in 1884 en hetzelfde loon voor negen uren in 1890. In het bouwvak werden de uren met goed gevolg verminderd, zonder dat het loon leed. Het schijnt wel of het doel der arbeiders geweest is elf uren loon te krijgen voor negen uren werk. Deze cijfers zeggen veel, daar zij spreken omtrent New-York, een Staat met een 6½ millioen inwoners, waarvan de arbeiders voortdurend

[1]) Zestiende jaarlijksche rapport van het statistisch bureau van den arbeid in Massachusetts, 1885, geciteerd door Webb & Cox, l. c.

zijn blootgesteld aan de concurrentie van de daar zoo bijzonder talrijke immigranten.

Op een vraag van den heer Peck of de vermindering van het aantal werkuren een vermeerderde werkkracht tengevolge gehad had, antwoordde men onveranderlijk: ja, ongeveer met 10 %.[1]) Van de sigarenmakers in Connecticut, een der weinige vakken, die een achturen dag genieten, lees ik, dat zij er op vooruit zijn gegaan. Sartorius von Waltershausen schreef al in 1882, dat het experiment met de verkorting der uren in Amerika aangetoond had, dat de arbeider in tien uren gemakkelijk evenveel kon produceeren als in 12 en 13 uur en dat na een verkorting van 10 tot 8 uur wel langzamerhand maar toch waarneembaar de productie per man weer opgevoerd werd tot haar vroegere hoogte. Natuurlijk kostte het eenigen tijd, het physiek van den arbeider op te voeden tot de vereischte meerdere kracht.

Ook in Canada is een dag van tien uur gewoonte. In sommige steden zijn de vakvereenigingen zeer sterk en hebben zich een negenuren dag veroverd: de werklieden der bouwvakken o. a. en de sigarenmakers. In Toronto werken de timmerlieden 45 uur per week en in St. Catherines hebben de sigarenmakers een achturen dag.

Een commissie, benoemd, om den toestand van

---

[1]) Medegedeeld door R. Donald, l. c.

den arbeid na te gaan, bracht in 1889 een rapport uit, waarin zij zich voorstander verklaarde van de reductie der arbeidsuren, daarbij haar bevinding mededeelend, dat de werkdag der arbeiders kon verkort worden tot hun voordeel en tevens zonder nadeel voor de werkgevers. Daar het Gouvernement echter zelf nog niet voor was gegaan, ried zij aan, dat het in alle contracten van aanneming van werk de bepaling zou doen opnemen, dat de werkduur der gebezigde werklieden niet langer dan negen uur zou zijn. Dat in minder uren evenveel geproduceerd kon worden, bewees ook de ondervinding in 1888 van een der grootste sigarenfabrikanten te Hamilton, die toen 9 uur per dag liet werken, tegen 10 uur vroeger. Zijn productie werd niets minder — en winst was door vermindering der slijtage merkbaar. [1])

§ 8. Nederland.

Met de wet van 5 Mei 1889 (Stbl. no. 48), heeft de wetgever in Nederland zich bemoeid met de regeling der arbeidstijden voor kinderen van den leeftijd van 12 tot 16 jaar en voor vrouwen. In die wet is voor hen in fabrieken en werkplaatsen een dagelijksche werkduur van elf uren als maximum gesteld, terwijl, behoudens uitzonderingen, door een Alge-

[1]) The eight hours day, blz. 54

meenen maatregel van Bestuur gemaakt [1]), de arbeid niet beginnen mag vóór vijf uur des morgens en niet eindigen na zeven uur des namiddags. Deze regeling heeft ook invloed gehad op den arbeidsduur van volwassen mannen daar, waar de aard der industrie een gelijktijdige of opvolgende samenwerking vereischt. Een bepaling, die den arbeidsduur van volwassen mannen direct regelt, is te vinden in art. 113 van het algemeen reglement voor den dienst op de spoorwegen, goedgekeurd bij K. B., 27 Oct. 1875, (Stbl. no. 183). De bedoeling van dat artikel is, om een maximum van 16 uren, aan den dagelijkschen arbeidsduur te stellen terwijl de nachtdienst den duur van 14 uren niet mag overschrijden. Een onduidelijke redactie laat toe, dat men de beambten langeren dienst doet verrichten.

Er bestaat dus in Nederland nagenoeg onbegrensde vrijheid om in het arbeidscontract welke bepalingen ook omtrent den duur van den dagelijkschen arbeid op te nemen. Van die vrijheid wordt ruim gebruik gemaakt. Hoewel een formeel arbeidscontract gewoonlijk ontbreekt, heeft het gebruik, in de meeste industrieën in geen fabrieksreglement vastgelegd, een zeer langen arbeidstijd algemeen gemaakt, feitelijk slechts afhankelijk van den wil van den ondernemer. Men zegt, ook de arbeider geeft zijn toestemming en zelfs gaarne, want hij wil graag wat meer verdienen. Het is de vraag of niet zijn lage

---

[1]) K. B. 9 December 1889 (Stbl. no. 176), aangevuld door K. B. 30 October 1890 (Stbl. no. 158.)

dagloon juist een gevolg is van de onbegrensde gelegenheid tot lang werken; en dus zijn wensch tot langer werken het gevolg en niet de oorzaak van den gebruikelijken bovenmatigen arbeidsduur. [1])

Ik zeg bovenmatigen arbeidsduur en ik wil die uitdrukking verdedigen, door te wijzen op de gegevens door de Staatscommissie voor de enquête [2]) bijeengegaard, en op de reeds vier jaar verschijnende rapporten van de inspecteurs van den arbeid.

De uren van de *stokers en machinisten* aan de spoorwegen zijn dikwijls 16, 17, tot 20 per etmaal, van de conducteurs 17 à 18, terwijl een conducteur van de Rijnspoorwegmaatschappij zei, [3]) dat er soms een maand voorbijging, zonder dat men zijn kinderen zag. Bij de Noord-Brabant-Duitsche spoorwegmaatschappij waren de toestanden het ergste [4]); daar hadden stokers soms dagen van 24 en 36 uren arbeid of aldus: kwart voor vijven 's morgens aantreden en dienst tot half acht 's avonds; dan dienzelfden avond om half tien weer aantreden en dienst tot den volgenden dag 's avonds elf à twaalf uur.

Men ziet dat, wanneer het aangenomen wordt, het voorstel der Staatscommissie om den dienstijd van

---

[1]) Vergelijk hieromtrent het medegedeelde in de verslagen van de inspecteurs van den arbeid, 1890, blz. 287.

[2]) Benoemd bij K. B. 18 April 1890.

[3]) Verslag Enquête-commissie „Vervoerwezen."

[4]) „Bij de N. B. D. S. werden diensttijden gevorderd, die alle maat te buiten gingen," schrijft de Staatscommissie op blz. 71 van het rapport over de middelen van vervoer.

de beambten aan de sporen op hoogstens 14 uren per dag te stellen, groote verlichting aan het personeel zal brengen. Geklaagd werd dat door de ambtenaren van den Raad van Toezicht op de spoorwegen niet genoeg toezicht werd gehouden. De Regeering keurt de staten goed waarbij de dienst geregeld wordt, maar controleert niet voldoende, of die dienstregeling niet eene is, die slechts op het papier bestaat. »Wij houden ons zooveel mogelijk aan de dienstregeling," zei een der getuigen, maar het schijnt niet goed mogelijk te zijn, zich er aan te houden. Een gewezen ingenieur-werktuigkundige bij een der maatschappijen, meent, dat zoolang aan het beginsel wordt vastgehouden, dat iedere machine haar eigen machinist behouden moet, de lange diensttijden op korte lijnen niet vermeden kunnen worden. Een locomotief, een kostbare machine, moet zoo lang mogelijk per dag gebruikt worden. In de Vereenigde Staten bedienen twee of drie ploegen eene machine die in een jaar soms 60 à 70,000 K.M. aflegt — dubbel zooveel als in ons land — en het nadeel, dat voortvloeit uit die wisseling van bedienend personeel, wordt ruim vergoed door het meerdere voordeel dat men met dit Amerikaansche systeem van de machines heeft. Bij de stoomtrams in Nederland is ook wisseling van bediening en daarover wordt niet geklaagd. In het buitenland komt het voor dat de locomotief door een hulpmachinist voor de trein wordt gereden en na afloop van den dienst in de loods gebracht, wat den machinist een groot

tijdvoordeel geeft. Hier te lande zijn de machinisten bang dat een dergelijke maatregel voor hen een vermindering van het loon zou ten gevolge hebbeu.

In *broodfabrieken en bakkerijen*, vooral in de laatsten, wordt zeer lang gewerkt. Van 14 tot 18 uur per dag is geen uitzondering [1]), terwijl op Zaterdag nog een additioneele 5, 6 uur gevorderd worden. In een bakkerij waar gewoonlijk 12 uur per dag gewerkt wordt en 's Zaterdags 16 à 17 uur, kan men de toestand prachtig noemen. In sommige bakkerijen is de wekelijksche werkduur 114 tot 120 uur.

Vraag. Hoe is de rusttijd als er 13 à 15 uur gewerkt wordt?

A. Wat van de 24 uur overblijft.

4371 *V.* Wordt er in dien werktijd van 13 à 15 uur niet gerust, zóó dat men naar huis kan gaan?

A. Dat kan onmogelijk geschieden met het oog op het werk.

4372 *V.* Maar er zijn toch kleine rusttijden?

A. We kunnen loopend een kop koffie drinken en een boterham nuttigen; maar in eene heele week zitten we onder het werk geen uur, (ik uitgezonderd omdat ik wat aan het been heb) en dat kan ook niet, want het moet altijd maar vooruit.

4373 *V.* Maar als er nu eens meer volk werd genomen voor hetzelfde werk?

A. Dat doet de patroon niet want dat kost geld; neen het bakkersbedrijf is een allertreurigst en ellendig werk. Huiselijk verkeer is daarbij uitgesloten. Men is vader en man zonder het eigenlijk te zijn [2]).

---

[1]) „14—16 uur is regel" schrijft de Heer van Löben Sels Inspecteur van den arbeid in zijn verslag over 1894 blz. 164.

[2]) Uit den bundel „L e i d e n" der enquête-verhooren.

De toestanden in de Leidsche broodfabriek gevonden kregen ook door het *Sociaal Weekblad*[1]) grootere bekendheid, tengevolge waarvan de arbeidsduur van 80, 82 uur per week teruggebracht werd tot 62—69 uur. »Zij hebben eigenlijk geen rust; ik huur geen knechts op rusttijd" verklaarde de directeur aan de enquête-commissie.

Een getuige, die vergunning vroeg tot oppassing van zijne vrouw een paar dagen te mogen thuisblijven, kreeg ten antwoord: »Het kan niet; het werk moet vooruit."

Een paar dagen later vonden de buren zijn vrouw dood op den grond van de kamer liggen.

Zelfs de patroons erkennen dat het een »slavenleven" is, dat de bakkersknechts al met hun veertigste jaar »op" maakt. De inspecteur van de 2de arbeidsinspectie schrijft in zijn rapport over 1893 blz. 164: »Ik herinner mij niet onder deze klasse van werklieden frissche opgewekte gezichten te hebben aangetroffen."

Dat de eischen van het bedrijf zulke lange werkuren niet onvermijdelijk maken werd met nadruk betoogd door den directeur van de broodfabriek de Volharding te 's-Gravenhage [2]). Op deze tabriek werd vroeger 100 uur per week gewerkt, daarna 72 uur en nu wordt er met een drie-ploegen-systeem 8 uur daags gewerkt, met uitzondering van den Zaterdag

---

1) In zijn nummer van 14 Maart 1891.

2) Zie Enquête verhooren Onderscheidene Gemeenten vraag 1059 en vlgg.

waarop 15 uur gewerkt wordt. Hoewel er drie personen minder zijn dan vroeger levert de fabriek 6000 K.G. brood meer af. »Meent gij dat er bij u in die 8 uur harder gewerkt wordt dan elders?" vroeg de voorzitter der enquête-commissie nog eens ten overvloede. *A.* Ja, dat kan niet missen; zij werken intusschen flink en met genoegen.

Ook het werkvolk was met de verandering zeer ingenomen en wilde niet gaarne weer veranderen, hoewel er van rusttijd gedurende de acht uur dat zij werken niet veel inkomt. Dat andere fabrikanten zoo lang meenden te moeten werken schreef de directeur toe aan een gebrek van de organisatie.

Dit alles in overweging nemend en ook dat er voorloopig in deze aangelegenheid een wetsontwerp van den kant der Regeering niet te verwachten was, terwijl toch — naar verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken [1]) —, het bijna niet mogelijk zal zijn, als de Staat niet tusschenbeiden treedt, door socialen invloed het kwaad af te schaffen" — heeft de Heer H. Pyttersen Tzn. een *Wetsontwerp* gemaakt, *houdende bepalingen tot het tegengaan van overmatigen arbeid in Brood-, Beschuit- en Koekbakkerijen en in Broodfabrieken.* Hij heeft het voorloopig niet ingediend maar in de *Economist* van Juli—Augustus 1894 gepubliceerd, een ieder uitnoo-

---

[1]) In een rede gehouden den 1sten December 1893 naar aanleiding van een verzoek der bakkers om medewerking te verleenen tot het verbieden in hun bedrijf van Zondags- en nachtarbeid.

digend zijn meening daaromtrent te zeggen. Eenige vergaderingen van bakkersknechts en patroons werden sinds gehouden, waarin de Heer Pyttersen veel blijken kreeg van instemming, hoewel sommigen vonden dat hij niet ver genoeg ging [1]) en anderen — meestal de patroons — dat hij onmogelijke voorstellen wilde doen.

In § III spreekt het wetsontwerp over den arbeid van personen boven achttien jaren. Art. 7 stelt als maximum van den arbeidsduur gedurende de eerste vijf werkdagen der week t i e n uren en op den zesden werkdag z e s t i e n uren. Het zal echter vergund zijn gedurende zes etmalen per week driemaal twee uren overwerk te verrichten. Dit overwerk moet worden berekend naar een niet lageren maatstaf dan voor een gewonen dienst is aangenomen. Hieraan zijn toegevoegd bepalingen omtrent nachtarbeid en Zondagsarbeid.

In een Memorie van Toelichting schrijft de Heer Pyttersen: »Binnen welke grenzen moet evenwel de arbeidsduur worden beperkt?"

»Vele werklieden verklaarden zich reeds tevreden met een werktijd van 12 uren gedurende de eerste vijf werkdagen der week en van 18 uren op Zaterdag, benevens afschaffing van den Zondagsarbeid van Zaterdagavond 6 tot Zondagavond 12 uur voor Christen bakkers, en voor Israëlitische bakkers van zonsondergang tot Zaterdag 12 uur."

[1]) De uitsluiting der banketbakkerijen b.v. vond geen goedkeuring.

»Anderen, hoewel in beginsel voor een 8-urigen werkdag gestemd, zouden een werkdag van 10 uren een belangrijken stap in de goede richting achten. Het komt ondergeteekende voor dat, waar het een eerste poging geldt, het onraadzaam zoude zijn terstond te ver te gaan."

»Het kan toch niet ontkend worden dat eene eenigszins belangrijke vermindering van arbeidsduur in den aanvang gepaard moet gaan met opofferingen van de zijde der patroons. Hier zullen nieuwe troggen aangeschaft, daar de capaciteit der ovens vergroot of nieuwe bijgebouwd moeten worden. De arbeidsduur bij de wet vast te stellen zal zich moeten aansluiten bij hetgeen thans bestaat, waarmede, al moge het ook verkeerd zijn, rekening dient gehouden te worden."

»Is eenmaal de overtuiging algemeen gevestigd dat een kortere arbeidsduur gewenscht is in het belang van patroons en werklieden beide, dan zal een latere wetgever, voorgelicht door de kamers van arbeid, eene herziening in dien geest kunnen voorstellen."

»De verplichting daartoe wordt in de wet opgenomen."

»Daarom komt vaststelling van den arbeidsdag op 12 uur, gedurende de eerste vijf werkdagen en op 18 uur voor den Zaterdag, daaronder begrepen behoorlijke schaft- en rusttijden, hem voor het meest aanbeveling te verdienen."

Bij de *bouwvakken* heet de arbeidsdag dikwijls een

van tien uren, maar het overwerken is in den drukken zomertijd zóó regel dat de dagen bijzonder lang worden, soms bijna zoo lang als de zon aan den hemel staat. Te Amsterdam komen wel voor werktijden van 16 uur zonder schatttijd of met ½ à 1 uur schaften. [1]) Proeven genomen met eene vaststelling van een maximum voor den dagelijkschen arbeidsduur hebben getoond dat groote bezwaren daaraan niet verbonden zijn. De architecten van Liefland en Nieukerke te 's Gravenhage gaven dit als hun meening te kennen (aan de enquête-commissie) voornamelijk met het oog op het stellen van voorwaarden in de bestekken voor gemeentewerken. [2])

De Heer van Liefland:

A. Een bepaling van den maximalen arbeidsduur kan in alle bestekken worden opgenomen, mits men bij de uitvoering van onderdeelen op verstandige wijze afwijkingen toelaat: bijv bij kelderbouw of het leggen van fundeeringen tusschen belendende perceelen kan het noodig zijn dat er doorgewerkt moet worden ten einde verzakkingen te voorkomen.

607 *V.* Maar dan kan het voorschrift niet imperatief zijn?

A. Dat is eene quaestie van uitvoering. De werklieden begrijpen wel dat zoo iets niet onder de bepalingen kan begrepen zijn, dan klagen zij niet, maar wel als men hen zoodanig laat werken dat zij bij hunne thuiskomst of bij hun vertrek steeds de huisgenooten te bed vinden.

---

[1]) Vergelijk de gegevens door 21 vakvereenigingen overgelegd bij het voorstel Gerritsen-Treub in den Gemeenteraad van Amsterdam. tot vaststelling van een maximum werkduur en minimum loon in de bestekken, 12 Oct. 1892.

[2]) Vergelijk het artikel van Dr. J. Th. Mouton, Voorschriften omtrent minimum loon en maximum arbeidsduur in de bestekken. Overgedrukt uit „Vragen des Tijds." Tjeenk Willink, Haarlem 1893.

610 *V*. Meent gij dat eene bepaling als deze het werk duurder maakt?

A. Werkelijk niet, want de werklieden worden knapper; wanneer er orde heerscht wordt er veel beter gewerkt en wordt het werk niet overdreven duur.

611 *V*. ..... wanneer de zaak niet duurder behoeft te worden, waarom maken dan de architecten in hun welbegrepen eigenbelang niet dergelijke bepalingen?

Het antwoord kwam neder op: „Uit kortzichtigheid." [1])

Wel wat afbreuk aan deze verklaring doet de mededeeling van dienzelfden Heer aan Jhr. Mr. D. O. Engelen dat door die bepalingen in de bestekken het bouwen van eene R. C. kerk onder zijne leiding duurder werd. [2])

Ook de Heer van Nieukerke beantwoordde vraag 1190 of hij de invoering van een bepaalden werkdag mogelijk rekende, toestemmend.

Toen in den Amsterdamschen Gemeenteraad in Januari 1894 gesproken werd of men voor den arbeid, verricht voor de aannemers van gemeentewerken, een bepaling van een maximum zou opnemen, deelde de Heer Cuypers mede dat hij reeds proeven genomen had en gunstige resultaten verkregen. Hij had 11 uur als maximum gesteld. Slechts met toestemming der directie werd overwerk toegestaan. Een dubbele inschrijving, één als de bepaling zou worden in acht genomen en één zonder de bepaling gaf een verschil van 3 à 5 %. Ook de Gemeenteraad besloot bij wijze van proef gedurende eenigen tijd een dubbele

---

[1]) Enquête-verhooren, bundel: Onderscheidene gemeenten.

[2]) Soc. W. 1894, blz. 12

inschrijving te verlangen om te weten te komen wat de invoering van den maatregel aan de Gemeente kosten zou.

Het bleek dat bij veertien aanbestedingen de laagste inschrijvingen gemiddeld 1.26 % verschilden naarmate de bepalingen omtrent minimumloon en maximum arbeidsduur waren in aanmerking genomen of niet. Het gemiddelde verschil van alle inschrijvingen was 2.17 %.

Laagste inschrijving		Gemidd. v. alle inschrijvingen	
met minimum loon en max. arbeidsduur.	*zonder* minim. loon en max. arbeidsduur.	*met* minimum loon en max. arbeidsduur.	*zonder* minim. loon en max. arbeidsduur.
13.190	13.100	17.079	15.767
13.997	13.900	15.400	14.782
7.268	7.143	8.301	8.162
5.000	5.000	6.339	6.219
2.640	2.570	3.022	2.903
22.800	22.650	25.283	25.028
7.136	6.700	8.216	7.441
16.850	15.850	23.360	22.560
21.200	21.200	23.950	23.408
1.920	1.770	2.352	2.183
143.500	14.300	148.980	147.193
69.000	67.700	74.196	73.140
4.698	4.598	6.040	5.894
33.400	32.900	37.886	37.223
362.599	358.081	400.404	391.903

Geen ernstige bezwaren van anderen aard hadden zich overigens voorgedaan, zoodat men besloot met primo Augustus de bepaling permanent in de bestekken op te nemen.

De Haagsche Gemeenteraad droeg aan B. en W. op om in de bestekken, die daarvoor vatbaar waren, een dergelijke bepaling op te nemen. De meerderheid van B. en W. begreep niet welke bestekken daarvoor vatbaar waren en het dagelijksch bestuur verklaarde zich buiten staat aan het verlangen van den Raad gevolg te geven. Het verzocht den Raad voortaan zelf de bestekken op te maken — en de Raad daartegen opziende, besloot toen maar alles bij het oude te laten [1]).

De Leidsche Gemeenteraad besloot in October 1892 een grondig onderzoek in te stellen naar de wenschelijkheid en de uitvoerbaarheid van de opname van bepalingen omtrent minimum-loon en maximum-arbeidsduur in zijn bestekken.

Het Dordtsche dagelijksch bestuur durfde daar niet aan en ried de aanneming van een adres der werklieden, dat om die bepaling vroeg, af — daar het gevolg zou zijn (onder meer) dat ook voor den werkman zelf nadeel zou ontstaan — dit alles bewijzend met de »klassieke" economie [2]).

Naar aanleiding van een adres van het centraalbestuur van het Alg. Nederl. Werkliedenverbond aan heeren Ministers, Gedeputeerde Staten, Gemeente-

[1]) *Economist* 1894, blz. 536.
[2]) *Soc. W.* 1893, blz. 256.

raden enz., dd. 4 Mei 1892, werd door een commissie uit den Zutphenschen Gemeenteraad een rapport uitgebracht, te vinden in het *Sociaal Weekblad* 1893, blz. 10 en vlgg. Zij adviseert tot het nemen van een proef. Het lid der commissie Jhr. Mr. D. O. Engelen geeft in een afzonderlijke toelichting te kennen dat hem een vaststelling van een maximum-arbeidsduur raadzaam voorkomt, voorzoover de arbeid op het werk plaats heeft. In verband daarmede en voorzoover mogelijk en wenschelijk moet dan ook het minimum-loon worden vastgesteld. Dit zal echter veel moeielijkheden geven, en alleen te slikken zijn als correctief op de regeling van den arbeidstijd.

Hoewel de Heer van Liefland meent, dat wanneer men de bepaling over den arbeidsduur alleen laat gelden voor de plaats waar het werk wordt uitgevoerd, het weder »half werk" zou zijn, wil de Heer Engelen ter wille van vermijding van verklikken en spionneeren den maatregel niet laten gelden voor den winkel of werkplaats. De quaestie of de maatregel zoover moet gelden en zoo ja op welke wijze de nakoming daarvan zal kunnen worden verzekerd, is een der moeielijkste die hier komen kijken. »Wanneer gij het maar in het bestek bepaalt en boete bedreigt, zullen de werklieden het zaakje wel opknappen," zegt de Heer van Liefland.

In de bestekken voor den bouw der gevangenis te Arnhem werden door den Gemeenteraad ook bepalingen opgenomen omtrent arbeidsduur en loon.

Door den architect werden deze bepalingen beschouwd als geen verandering brengend in den normalen toestand [1]). De prijzen waarvoor werd ingeschreven bleven dan ook allen beneden de raming.

De Heer van Marken te Delft stelde vast bij de uitbesteding van een magazijn ten behoeve van de Nederlandsche Oliefabriek, dat 10 uur dagelijks gewerkt zou worden en loonminima voor aparte vakken die bij den bouw zouden medewerken. Hierbij deed zich in de praktijk een moeielijkheid voor. De aannemer trachtte nl. de bepalingen te ontduiken door buiten het fabrieksterrein te doen arbeiden meer uren voor minder loon. De Fabrieksbode van 6 Juni 1891 merkt daaromtrent op: »Ten opzichte van de bepalingen omtrent arbeidsduur en loon zal men moeten zoeken naar zoodanige formuleering in bestekken — en slechts de ervaring zal deze doen vinden — dat de letter der bepalingen voor patroons, die het met de verplichtingen jegens hun werklieden niet al te nauw nemen, geen ruimte laat om haar geest te ontduiken."

Bij een dubbele inschrijving voor den bouw van een drukkerij in het Delftsche Agneta-park waren de verschillen die de bepalingen volgens de raming der aannemers zouden maken aldus: [2])

A	1°. *f*	9967	of	2°. *f*	9737.
B	1°. »	11.810	of	2°. »	11.175.

[1]) Het maximum bedroeg $11^1/_2$ uur.

[2]) *Soc. W.* 1891, blz. 229.

In zeer veel *steen- en pannenbakkerijen* zijn de uren 12½—15 per dag.

Opmerkelijk is het dat in de provincie Gelderland geen steenfabriek langer werkt [1]) dan 11½ uur per dag — er is zelfs een die een achturen-dag heeft. Het schijnt veel een zaak van gewoonte te zijn. De Heer Nanninga, steenfabrikant te Onderdendam verklaarde [2]) dat het door de Lippers [3]) is ingevoerd. Op de Duitsche steenfabrieken, zoo vervolgde hij, mag thans niet langer gewerkt worden dan 12 uur. Het is ook niet noodig voor de industrie en het volk zou bij kortere dagen ook vlijtiger doorwerken. Een steenfabrikant te Muntendam bracht den werktijd, die vroeger was van 4 uur des morgens tot 7½ n.m., op 5 uur des morgens tot 7 nm. Het loon is iets verhoogd en er wordt in dien korteren tijd even veel geproduceerd. Wanneer een paar personen voor het stoken der ovens worden aangesteld ziet een directeur der steenfabriek der firma E. en H. Post te Winschoten geen bezwaar in een verkorting van den werkdag. Bij hem wordt 12 uur gewerkt (5—7 waarvan twee schafturen) maar dat vindt hij ook nog te lang [4]).

Wat de *textiel-industrie* betreft, daarin zijn niet zulke lange werkdagen in zwang. Gewoonlijk zijn

---

[1]) Afdeeling Verslag van de Staatscommissie „Gelderland."

[2]) „Groningen" Vraag 7005 vlg.

[3]) Werklieden uit Lippe-Detmold; die vroeger veel op de Groningsche steenfabrieken een campagne kwamen werken.

[4]) „Groningen" Vraag 4092 vlg.

zij niet langer dan 11 uren. Dit komt ook veel door de werking van de fabriekswet omdat bij weverijen en spinnerijen veel hulparbeid verricht wordt door vrouwen en kinderen. De Zaterdag is menigmaal korter dan de andere dagen. Toch wordt er veel over de verkorting van den arbeidsduur gesproken en de meeningen hoewel verschillend zijn voor het meerendeel ten gunste van eene verkorting.

Van zeer veel gewicht schijnt mij de meening van den Heer C. T. Stork uit Oldenzaal, wien door de enquête-commissie het volgende verhoor werd afgenomen.

10835 *V.* Hoe lang kan naar uwe meening de fabrieksarbeid zonder schade duren?

A. Nooit langer dan 10 uren. Er zijn er die zeggen dat het in eene spinnerij langer moet, wegens de productie, maar ik ben niet van die meening; ik geloof dat 10 uren werken op den duur het maximum der productie geeft. *En het is wonderlijk hoe weinig proeven genomen worden om dit te onderzoeken.* Moeielijk zou dit gaan in eene machinefabriek met het afwisselend soort van werk, maar in eene spinnerij en weverij, waar elken dag hetzelfde werk is, is het gemakkelijk te probeeren. Men heeft hier een dag kermis... maar opmerkelijk is het dat 14 dagen voor dien tijd de wevers 10% meer doen dan in andere tijden. Dit is dunkt mij een bewijs dat ze meer kunnen doen dan in den regel wordt afgedaan. Er is geen meerdere inspanning, alleen wat meer attentie toe noodig. Daarom ben ik van meening, dat, hoe korter er betrekkelijk gewerkt wordt, hoe hooger de productie zal worden en dat, als men eens proeven wilde nemen de resultaten dit zouden bewijzen.

10836 *V.* Gelooft gij dat bij een werktijd van meer dan 10 uren, op het laatst van den dag minder hard gewerkt wordt dan in het begin?

A. Zeker, daar is geen kwestie van. In de machinefabriek wordt maar 9½ uur gewerkt tegen vroeger 10 uren en het zal meer en meer blijken dat dit half uurtje er gemakkelijk wordt uitgehaald.

10837 *V.* Heb ik goed begrepen dat gij het gezegde niet alleen toepasselijk acht op weverijen maar ook op spinnerijen?

A. Ja, op alle fabrieken. Ik wil echter wel toegeven dat de spinnerijen door verkorting van den werktijd in het begin wel iets minder zullen produceeren, maar op den duur zal ook dit verschijnsel verdwijnen; ook hier geldt het ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas.

Ik wil tenminste wel zeggen dat als ik eene spinnerij had, ik zeer zeker niet langer dan 10 uren zou laten werken. Men verkrijgt zoo doende een beter slag van arbeiders. Het is nog al warm en minder frisch in eene spinnerij; men moet de menschen niet langer dan noodig is in die atmosfeer laten.

Dit is echter mijne opinie, want menig spinner zal het niet met mij eens zijn.

. . . .

Ik heb deze grief tegen de spinners dat zij de zaak niet grondig onderzocht hebben. Nooit heb ik van een spinner gehoord: ik heb zes weken zus en zes weken zoo gewerkt en dit is nu mijne ondervinding.

Van de fabriek van J. F. Scholten en Zonen te Enschedé verklaarde een der directeuren dat hij tot op zekere hoogte voordeel zag in een korteren arbeidsduur. Deze is 3 dagen 9¾ uur, 2 dagen 10¼ uur en Zaterdags 5 uur. Dezelfde productie wordt verkregen als vroeger — maar er is altijd een grens, die de firma nu meent bereikt te hebben [1]). Een andere firmant zeide: »Wij hebben het weefloon van 1884 en 1889 nagegaan en toen is gebleken dat wij in 1884 nagenoeg hetzelfde loon betaald hebben als in 1889, terwijl er in 1889 korter gewerkt is. Wij hebben de ondervinding opgedaan dat bij langer werktijd de arbeiders 's Maandagmorgens niet direct beginnen te werken.... Bij korteren werktijd wordt iederen dag geregelder doorgewerkt.«

Hierbij zij in aanmerking genomen dat de firma in 1885 zich een nieuwe machine had aangeschaft

1) Twenthe V. 950 vlgg.

en een nieuwe regeling heeft getroffen op den vrijen tijd. Met Paasch II en Pinkster II wordt doorgewerkt en wanneer een arbeider naar een bruiloft wil of naar een begrafenis dan kost hem dit zijn loon, terwijl dit vroeger doorging. [1])

Een lid der firma H. Willink en Co. te Winterswijk, door welke firma 's winters 10 uur en 's zomers 10½ uur wordt gewerkt, verklaarde dat er 's winters in den korteren tijd meer werd geproduceerd omdat 's zomers wegens de droogte de draden meer afbreken. »Een werktijd van 10 uren acht ik voldoende; daarin kan evenveel gedaan worden als in 11 uren [2]).

In de tapijtfabriek der firma Wed. D. S. van Schuppen te Veenendaal wordt nu 11 uur per dag gewerkt tegen vroeger 13 à 14 uur. De productie verminderde niet en het loon werd verhoogd.

De stukwerkers aan de Hilversumsche Stoomspinnerij en weverij kunnen in 11 uur evenveel verdienen als vroeger in een dag van 12 à 13 uur. Een verschil van 1½ uur maakte voor de productie van de Hilversumsche tapijtfabriek geen verschil.

»Tot mijn verwondering, zei de Heer W. F. Kronenberg, directeur der Koninklijke Deventer tapijtfabriek, is de productie hetzelfde gebleven na een verkorting van den arbeidstijd met een uur per dag; de meisjes werken nu geregelder door. Tenzij bij de spoelwerkers als een tapijt spoedig moest gereed

---

[1]) Twenthe 2475 vlgg.

[2]) Gelderland 4688 vlgg.

komen heb ik geen nadeel ondervonden door de verkorting.«

Wevers aan die fabriek verdienen evenveel als vroeger, zelfs een smyrna-wever die 2 uur korter werkt per dag. [1])

Vermeerdering van de productie met 20 % vond plaats in de spinnerij en weverij te Veenendaal, terwijl de wekelijksche werkuren van 72 op 62½ werden gebracht. De weefgetouwen waren dezelfde als vroeger.

2872 *V.* [2]). Kan die meerdere vlijtigheid ook ten koste komen van den werkman, zoodat deze uitgeput wordt?

A. Geen quaestie van! Het is licht, vlug werk, maar zooals gij weet, de week eindigt Donderdagavond. In vroegere jaren werd er dan Vrijdagmorgen in den eersten schaft bitter weinig uitgevoerd; eerst met den derden schaft begon men eigenlijk een beetje te werken. Eerst Zaterdag begonnen zij een beetje op streek te komen.

Toen heb ik gezegd: wij zullen beginnen een half uur per dag af te slaan — dat ging best. Daarop zeide ik hun: gij moet er op voorbedacht zijn dat het niet lang meer zal duren of ik neem er weer een half uur af. Een half jaar later heb ik er dan ook weer een half uur afgenomen.

Toen ik de derde verlaging aankondigde kwamen ze bij mij klagen dat het niet gaan zou. Ik zeide dat zij het maar drie weken moesten probeeren; ging het dan niet dan zou ik er op terugkomen. De eerste week was het mis, de tweede kwamen zij er en de derde maakten zij nog meer. Ik zei hun toen dat ik er binnen drie jaar nog 6 uren zou afnemen.

De ondervindingen in de wollendeken-fabriek en spinnerij van de firma J. C. Zaalberg en Zoon te

---

1) Zwolle enz. 2494, 2944.

2) Onderscheidene gemeenten.

Leiden hebben reeds meer bekendheid [1]). Een verkorting van den dagelijkschen arbeidsduur met twee uren (11½ tot 9½) bracht geen nadeel voor de productie. Het loon, ook van de bij het uur beloonden, bleef hetzelfde of steeg zelfs iets. Ook den Heer Zaalberg was het onnutte van lang overwerk gebleken. Zoowel bij de machinale als bij de handweverij werd meer geproduceerd.

Bij de firma ter Kuile en Morsman maakte een verkorting van den werktijd op Zaterdag met vier uren geen vermindering in de wekelijksche productie [2]).

De Heer Le Poole, fabrikant van grein, vlaggendoek en garens, zei voor de enquête-commissie [3]): Er wordt van een werkman bij een arbeidstijd van 10 uur genoeg gevorderd. Wanneer de arbeidstijd aanmerkelijk wordt verlengd zou zich dat wreken op de productie.

Tegenover deze verklaringen staan de uitingen van andere fabrikanten, spinners en wevers, die met een verkorting van den arbeidsduur niet ingenomen zijn. Sommigen hebben het ermede geprobeerd, maar kregen slechte uitkomsten, anderen zijn als de Heer van Hartrop, fabrikant van wollen stoffen te Leiden, die zeide: De arbeidsduur kan niet worden verkort.

3928 *V.* Hebt ge ooit een proef genomen?

A. Een proef behoeven wij niet te nemen want wij kunnen zeer goed berekenen dat wij dan minder zullen krijgen.

---

1) Leiden 2435 vlg. Zie ook *Soc. W.* 1890, blz. 449.

2) Twenthe *V.* 527.

3) Leiden 2872.

3929 *V.* De geschiedenis is toch niet zonder voorbeelden, dat waar men a priori onderstelde dat eene proef niet noodig was na de proefneming de uitkomsten niet met de ongunstige verwachtingen overeenstemden.

A. Dat kan misschien gelden voor andere vakken maar niet voor het onze. [1])

Hij behoort tot die fabrikanten, waarover de Heer Stork klaagt dat ze het niet beproeven willen, die zeggen omdat ik man van het vak ben, man van de praktijk weet ik het, maar is dat wat zij dan verkoopen wel practijk? Is het niet veel meer allergrauwste theorie? Het is niet alleen in de textielindustrieën dat deze soort fabrikanten gevonden worden.

Een ander soort laat ik vertegenwoordigen door den Heer Parmentier te Leiden, fabrikant van zeemleer, dekens en garens die nooit een proef genomen had met verkorting van den arbeidstijd en er ook nooit aan gedacht had noch aan de mogelijkheid van een proefneming, noch aan de wenschelijkheid. [2]) »Men moet op de hoogte van zijn tijd blijven; men moet met den tijd meegaan" zegt de fabrikant maar hij denkt daarbij meestal aan de snufjes van uitvinding en reclame.

Een derde categorie van fabrikanten-tegenstanders bestaat uit hen die het te goeder trouw beproefd hebben maar slechte uitkomsten hebben verkregen.

Daar heeft men de Leidsche dekenfabriek waar de arbeidsduur 10½ uur is tegen 11½ uur voorheen.

---

[1]) Leiden.

[2]) Leiden V 3597 vlg.

Die vermindering werd noodig door de arbeidswet. De productie daalde van 30 rollen dekens per week tot 26 rollen. Het loontarief werd niet herzien en de arbeiders betalen dus het gelag. Misschien ligt echter daarin wel de oorzaak van hun mindere productiviteit. [1])

De Heer W. J. Blijdenstein te Enschedé deed de ervaring op dat bij een vermindering van den arbeidsduur met 2½ uur per week de nadeelen over de productie evenredig waren met de vermindering van den tijd. Hij maakte dit aan de enquête-commissie duidelijk door het mededeelen van eenige statistische gegevens. [2])

De Heer H. ter Kuile, en de Heer Naafs tabrieksbaas bij E. ter Kuile & Zoon spraken van een kleine vermindering der productie.

Het is de vraag of bij deze verkortingen, die door de wet noodzakelijk waren, niet de eene of andere kleinigheid is veronachtzaamd, waarop door anderen is gelet. Misschien ook dat de tijd waarover de waarnemingen waren gedaan nog te kort was op het tijdstip der enquête en dat zich later een verbetering heeft voorgedaan. Zooveel is zeker, de fabrikanten, die na een verkorting van den arbeidsduur klagen, zijn minder in aantal dan zij die daarover goede rapporten geven.

In *zuivelfabrieken* komen buitensporig lange werk-

---

[1]) Leiden V 3680 vlgg.

[2]) Twente V 2374 vlg.

tijden voor; gedurende den zomer ruim 17 uren. In een der inrichtingen waren in den zomer de werktijden de volgende: de werklieden begonnen des morgens te 4 uren en eindigden des nachts te 12 uren; zij hadden 's middags van half twaalf tot twee uur rust. In het begin van het drukke seizoen, wanneer de koeien pas in de weide kwamen, bleek deze werktijd nog te kort om de grootere hoeveelheid melk te kunnen verwerken; dan werd om beurten door de helft van het personeel den geheelen nacht doorgewerkt. Iedere ploeg had derhalve in 48 uur twee rusttijden van 2½ uur en één rusttijd van 4 uren. Op Zondag werd hierin geen verandering gebracht....

Gelukkig komen dergelijke lange werktijden niet in alle zuivelfabrieken voor en verdient de wijze waarop de Nederlandsche Maatschappij van kaas- en roomboterfabrieken op hare vijf groote fabrieken in dit opzicht de belangen van haar personeel behartigt navolging.

Op hare fabriek te Ysbrechtum beginnen de werkzaamheden des morgen te 4 uur, om des avonds te 8 uur, in het drukste gedeelte van het jaar te 8½ uur, te eindigen met 2 rusttijden: 1 van ½ uur en 1 van 2½ uur. De werktijd bedraagt derhalve in maximum 13½ uur per etmaal. Zondags zijn de werkzaamheden geregeld 's morgens te 8 uur afgeloopen.

De hoeveelheid hier verwerkte melk komt tamelijk wel overeen met die der eerstbedoelde fabriek; het aantal werklieden is daarentegen 1½ maal zoo groot.

Aan het vaste personeel is bovendien om de 1½ week een vrije dag verzekerd, terwijl in het voorjaar aan ieder werkman met behoud van het dagloon een verlof van 4 dagen verleend wordt. [1])

De werktijd der *bleekerijen* onderging door de arbeidswet dikwijls aanzienlijke verkorting. Vroeger werd daar wel van 4 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds gearbeid, welke uren al veel waren ingekort tot van 6 uur 's morgens — 8½ uur 's avonds [2]). Verschillende bleekers verklaarden het met een elfurigen dag best te kunnen bolwerken. »Maar we moeten erg stipt zijn want als er iets in den weg komt zitten we vast" verklaarde P. Dingjan, bleeker te Oegstgeest; terwijl de bleeker Dieben wel wat minder af kon maar hetzelfde loon kon blijven betalen als vroeger. [3]) Zij zouden niet gaarne weer tot den ouden toestand terugkeeren. De inspecteur van de derde arbeidsinspectie deelt in zijn verslag [4]) over het jaar 1890 mede hoe de bleekers moord geroepen hadden toen de wet in aantocht was en hoe reeds het eerste jaar bleek dat bij een betere dagverdeeling en ijveriger werken in elf uren evenveel kon worden afgedaan als in twaalf of dertien uren.

---

[1]) Verslagen van de inspecteurs van den arbeid over 1893 blz. 165.

[2]) Nu nog komt er in de derde arbeidsinspectie een stoombleekerij voor met een arbeidsdag van 's morgens 4½ tot 's avonds 8 uur behoudens den schafttijd. Verslag van den inspecteur van den arbeid 1893, blz. 287.

[3]) Leiden 6352 vlg. en 6331 vlg.

[4]) Verslagen van de inspecteurs van den arbeid 1890 blz. 261.

Een strijkinrichting verminderde hare uren in 1891 weer tot 10 uren daags en vond daar baat bij.

In *machinefabrieken* achtte de heer Stork wegens de ongelijksoortigheid van het werk een verkorting van den werkdag bezwaarlijk. Er wordt in dat vak ongeveer 10—11½ uur gewerkt. Door andere fabrikanten wordt een verkorting zonder nadeel voor het bedrijf wel mogelijk geacht. De heer Ensing machinefabrikant te Groningen geloofde dat er in 10 uren evenveel zou kunnen worden geproduceerd als in 11½ [1]) en een van zijn bankwerkers was dat met hem eens.

De firma van Dorsser en Terhorst fabrikanten van stoom- en andere werktuigen te Dordrecht was zoo beleefd mij op een schrijven dat ik tot haar richtte met vragen omtrent eene proeve met een korteren werkdag die zij genomen had, een uitvoerigen brief te schrijven waarvan de slotsom is dat zij meent »dat bij goeden wil een werkman in 10 uur evenveel werk verricht als in 12 uur, omdat hij gedurende korten tijd beter voortdurend ingespannen kan werken dan wanneer de werktijd langer is." Met de vermindering der uren stelde de firma inplaats van drie rusttijden (2 van ½ uur en één van 1 uur) twee rusttijden vast (een van ½ uur en 1 van 1½ uur). Wat de productie betreft, zij kan alleen oordeelen over die van stukwerkers, die evenveel of meer loon verdienden in den korteren tijd. »Daar er bijna nooit

1) Groningen, 5078.

of hoogst zelden hetzelfde soort werk door de fabriek wordt uitgevoerd kunnen er voor 't overige moeielijk vergelijkingen gemaakt worden."

Van een verkorting van den arbeidsdag in *eenige andere bedrijven* is mij nog het volgende bekend.

In de sigarenfabriek van de heeren R. en J. W. Hulscher te Deventer werd in den zomer van 1893 gedurende 8½ uur per dag gewerkt, terwijl in de jaren 1892 en 1891 de werktijd een uur langer was. De productie steeg voor enkele sigarenmakers met 400 à 600 sigaren per week terwijl gemiddeld door het geheele personeel van 229 man evenveel in den korteren tijd werd vervaardigd. [1]) De proefneming gold slechts arbeiders die op stukloon werken. Het aantal schafturen werd niet verminderd. Bekend is ook de ondervinding van den sigarenfabrikant D. G. van Vreumingen te Gouda die den werktijd van zijn 26 werklieden met twee uren daags verminderend (11½—9½) aan het eind van het jaar een grootere productie kon constateeren terwijl ook de qualiteit van het werk verbeterde. Inplaats van drie schafttijden tezamen van 2½ uur heeft de arbeider nu één schafttijd van 1½ uur (1—2½). Ook deze werklieden werken op stukloon [2]).

De werkuren van de firma W. E. J. Tjeenk Willink

[1]) Versl. insp. v. d. arb. 1893, blz. 165. — De firma R. en J. W. Hulscher te Deventer was zoo beleefd mij eenige nadere inlichtingen omtrent deze proef te doen toekomen.

[2]) *Soc. W.* 1822, blz. 438.

te Zwolle boekdrukkers, werden van 11½ op 9 gebracht tot groote tevredenheid der werklieden die evenveel loon konden verdienen als vroeger.

Chefs der firmas Ten Dam en Manschot te Aalten en de Voogt & Co. te Wageningen respective kammenfabrikanten en stoomhoutdraaiers verklaarden dat zij tien uren voor een werktijd hielden die het meest geschikt was om een maximum product te verkrijgen. De firma Ten Dam en Manschot had het ondanks die overtuiging niet aangedurfd met een 10 urendag »omdat men veel menschen heeft, die altijd wat moeten lanterfanten" [1]) Dat rijmt niet best.

In de fabriek van de »Maatschappij tot vervaardiging van gasmeters" te Dordrecht werkte men tot 1893 elf uren daags, uitgezonderd Zaterdags en Maandags om de veertien dagen, wanneer men resp. 6½ en 10 uur werkte. Afwisselend dus weken van 61½ uur en van 65 uur. Er was een middagpauze van 1 uur en twee pauzen van ½ uur elk — in dien korten Zaterdag was er een half uur pauze van 8½ tot 9 uur. Dit werd aldus veranderd: des Maandags werkt men van 7 v. m. tot 6 n. m. 's Zaterdags werkt men van 7 v. m. tot 4 n. m. en de overige dagen van 7 v. m. tot 6½ n. m. Elken dag heeft men een middagschafttijd van 1½ uur en des morgens en 's middags 10—15 minuten om te eten. Een wekelijksche arbeidsduur van 57 uren dus (wanneer die ochtend- en middagminuten buiten

[1]) Enquête-verslag. Gelderland. *V.* 4880.

rekening gelaten worden). Het grootste deel van het volk werkt op stukloon. Het gemiddelde bedrag van hun loonen over 14 dagen in September 1894 bedroeg ƒ 26.03, terwijl het over eenzelfde periode in September 1893 ƒ 27.72 bedroeg. Het tarief van het stukloon was onveranderd. Zij, die per uur betaald werden bleven hun loon behouden.

De productie verminderde niet en de overuren, die vroeger veel voorkwamen, zijn nu niet meer noodig. De directeur, de Heer J. F. H. Roll, verklaarde mij, deze goede resultaten grootendeels toe te schrijven aan de grootere frischheid van het volk. Natuurlijk deed de verandering in de verdeeling van den schafttijd ook het hare. De werklieden waren allen zeer ingenomen met de verandering, hoewel ze er in den beginne wel tegen op hadden gezien. [1])

De ondernemers, die zich met de praktijk van den verkorten arbeidsdag bemoeiden, geven bemoedigende berichten omtrent den invloed op het moreel van den arbeider uitgeoefend. Zij kunnen in alle gevallen tenminste constateeren, dat een verlaging van de moraliteit niet een gevolg was van den

---

[1]) De inspecteur van de eerste arbeidsinspectie de Heer H. F. Kuijper was zoo welwillend mij op deze proefneming en op die van de firma van Dorsser en Terhorst, boven besproken, beiden te Dordrecht, attent te maken. Hij strekte mij tot aangenaam en leerzaam geleide bij mijn bezoeken aan die firma's. Met groote bereidwilligheid gaven de heeren J. F. H. Roll, van Dorsser en Augustijn mij de inlichtingen die ik in mijn proefschrift mocht gebruiken, waarvoor ik hun dank weet.

korten dag. Soms werd dat wel eens beweerd, maar meestal in den vorm van een profetie. De inspecteurs van den arbeid laten zich op dit punt gunstig uit. Fabrikanten, met wie ik in briefwisseling was of die ik sprak zeiden hetzelfde. De heer Spakler, lid der firma Spakler en Tetterode, te Amsterdam, die zijn stokers in een drieploegenwisseling werken laat, terwijl zij vroeger twaalf uur werk hadden — heeft over dronkenschap geen klachten.

Ik heb in het voorgaand overzicht slechts een klein deel der industrie van Nederland besproken. In andere ondernemingen en andere soorten van bedrijf worden ook wel lange uren gewerkt, maar van pogingen en proeven met verkorting van die uren heb ik niets kunnen vinden. Ik hoop dat dit grootendeels ligt aan de onvolmaaktheid van mijne onderzoekingen — ik hoop dat er meer geschied is dan ik hier in deze enkele bladzijden kon mededeelen; want anders is het in Nederland nog maar dun gezaaid. Er is een zekere huiverigheid bespeurd bij de fabrikanten, aangelegenheden van hun ondernemingen te publiceeren, zelfs waar de ondervindingen tot algemeen onderricht kunnen dienen. Misschien dat een verbetering hierin ook zal gaan behooren tot de heilzame uitwerkingen van de jaarlijks wederkeerende fabrieksinspectie.

HOOFDSTUK III.

HOE MOET MEN TOT DEN VERKORTEN ARBEIDSDAG KOMEN?

§ 1. Staatsbemoeiing of Staatsonthouding?

Hoe moet men tot den verkorten werkdag komen? Moet de Staat helpen of moet de Staat niet helpen? Deze is de vraag van het grootste belang. Het is echter niet de eerste vraag die rijst. Om te beginnen moet men beslissen of de Staat mag helpen. Een vraag van theorie, van doctrine. Bij voorkeur worden zij, die haar ontkennend beantwoorden, de doctrinairen genoemd; een tegengesteld antwoord is echter toch ook onmiddellijk uitvloeisel van een staatsleer — dus evenzeer doctrinair. Ik ben niet van plan mij te verdiepen in dezen strijd — om goede redenen en ook omdat hij bijna is volstreden. De stugge en muurvaste verdedigers van het vrije arbeidscontract, wat zij dan noemen een arbeidscontract zonder hulp van den Staat gesloten en van het vrije individu, wat zij dan noemen een individu dat een vrij arbeidscontract sluiten

Mag de Staat helpen?

kan — die stugge verdedigers verminderen in aantal en ook in stugheid. Men is begonnen in te zien, dat in vele omstandigheden vrijheid voor het individu niet kon bestaan, waar hij alleen met eigen krachten die handhaven moet, en dat boven een formeel geheel vrije wilsverklaring in zijn contracten een materieele onafhankelijkheid te verkiezen was. Men heeft bedacht dat het ook de plicht van den Staat kon zijn, niet alleen die formeele maar ook de feitelijke vrijheid te verzekeren... en dat preventieve maatregelen de eenige zouden kunnen zijn, die uitwerking hadden. Het is duidelijk geworden, dat men in de verdediging van de geheele staatsonthouding op het punt van de regeling van het arbeidscontract een stelling had ingenomen op een overigens verlaten post; dat reeds op ander gebied staatsdwang onbestreden bestond [1]) en dat men een gelijksoortigheid van dat gebied en dat van het arbeids-contract moeielijk kon ontkennen.

Zoo ziet men dan één voor één de principieele

---

[1]) „Wat het beginsel betreft, schrijft Mr. E. Fokker, heb ik zelfs ten aanzien van onze wetgeving gewonnen spel; in de bijlage van het Rapport vindt men een menigte bepalingen van dwingend recht uit onze bestaande wetgeving; de opsomming zal vermoedelijk wel niet volledig zijn. Het wordt dus een vraag van meer of minder, een quaestie van maat, niet van beginsel. En al mocht men.... voor elke reeds bestaande bepaling al een speciaal motief kunnen aanvoeren, ik zou mij allerminst gewonnen geven, daar ik voor dwingend recht ten aanzien van de arbeidsovereenkomst niets minder in 't geding breng dan een eminent en evident belang: dat onzer geheele samenleving". Mr. E. Fokker, nota tot inleiding en toelichting, blz. 179. Handelingen der Nederlandsche Juristenvereeniging 1894 I.

tegenstanders vluchten. Door de Nederlandsche Juristenvereeniging is in hare vergadering van 31 Augustus 1894 aangenomen, dat staats-inmenging in het sluiten van het arbeidscontract door volwassen mannelijke arbeiders principieel zeer goed is toe te laten. Zelfs de Heer Eyssell, die als tegenstander van dit besluit optrad, beperkte zich tot het opwerpen van bezwaren van practischen aard. Op die vergadering werd gesproken over de regeling van het arbeidcontract van volwassen mannelijke arbeiders. In Nederland behoeft men over de staatsbemoeiing met het contract van vrouwen en kinderen niet meer te spreken. Die bemoeiing is reeds geschied. En principieel, zou men zeggen, belet nu niets den Staat ook voor het contract van den mannelijken volwassen arbeider bepalingen te maken. Hier echter moet nog de laatste strijd gevoerd worden tusschen de verdedigers van de vrijheid van het arbeidscontract en de strijders voor staatsbemoeiing. Weer beweren de eersten dat men aan de vrijheid van het individu te kort zal doen wanneer men bepalingen maakt voor het contract. Waarom mocht men ze dan wèl voor de volwassen vrouwelijke arbeider maken? Omdat zij niet vrij was wanneer zij zonder hulp een contract sloot?.... dat antwoord zou men verwachten en dan zou men dóór-redeneeren en zeggen: welnu wanneer ik U dan aantoon, dat ook de man wanneer hij ongeholpen een arbeidscontract sluit, niet in staat is voor zichzelf te zorgen? Zult ge dan ook te vinden

De volwassen mannelijke arbeider.

zijn voor een regeling van die verhouding door den Staat? En het antwoord zou dan moeten zijn: ja, dan zal ik daarvoor te vinden zijn. — Ongelukkig motiveert men de staatsbemoeiing met het arbeidscontract der vrouw anders. Men beschermt haar niet omdat zij te zwak is om voor haar eigen rechten op te komen — maar omdat zij een vrouw is. »Een man kan voor zich zelf zorgen — want hij is een man; een vrouw kan niet voor zichzelf zorgen want zij is een vrouw", dat is de geheele redeneering die »vanzelf spreekt." — Ook deze redeneering echter wordt al minder gehouden — men begrijpt meer en meer dat de vraag, die beantwoord moet worden wanneer men overweegt of iemand geholpen moet worden of niet, deze is: »is die iemand in staat zichzelf te helpen of niet." Niet wegens zijn persoon maar wegens zijn omstandigheden moet hij geholpen worden. Het geslacht en de ouderdom van het individu zullen in overweging moeten genomen worden, maar mogen niet beslissend zijn. Het is gemakkelijk aan te toonen dat de man in veel omstandigheden even hulpbehoevend is als de vrouw.

Wanneer moet de Staat helpen?

Wanneer het vast is dat de Staat mag helpen, rijst de vraag: moet de Staat helpen, is het noodzakelijk? Men beschouwt de staatshulp als een pis-aller. Slechts waar het particulier initiatief niet bij machte of onwillig is iets tot stand te brengen, mag er sprake zijn van een ingrijpen van den Staat. — Zeker, een handeling is nuttig afgezien van de persoon die die handeling verricht. In dat

opzicht zal het dus geen verandering maken of de Staat dan wel een particulier die persoon is. Wel kan het verkieselijk zijn, dat de Staat de handeling verricht, of dat een particulier de handeling verricht, om andere redenen. Die redenen kunnen zijn; de beterschap der manier waarop of der middelen waarmede de een of de ander zijn doel bereiken kan.

De Staat heeft zeker krachtige middelen tot zijn beschikking, maar mist daarin ook de dikwijls noodzakelijke subtiliteit. Om in te grijpen in den zeer samengestelden gang der maatschappelijke machine, is een groote verscheidenheid van instrumenten noodig en een groot opportunisme in het gebruik daarvan. Die plooibaarheid naar de omstandigheden, die keus van middelen ontbreken aan den Staat. Oplettendheid moet aan elk onderdeel geschonken worden, wil een maatregel niet nadeelige gevolgen hebben voor den gang der zaken. Welnu al die vereischten bezitten de particulieren en bezit de Staat niet.

Het is dus wenschelijk voor de praktijk dat de Staat zich onthoude waar particulieren bij machte zijn iets doen. Zoodra echter blijkt, dat de Staat betere middelen heeft dan de particulier, moet de Staat zich doen gelden .... mits de nuttigheid van de handeling vaststa.

In dit laatste vereischte ligt nog een bijkomend bezwaar tegen het optreden van den Staat. Hij moet bij het oordeelen over de nuttigheid een

menigte belangen in aanmerking nemen en zal er slechts mogen opofferen, indien vaststaat dat de gemeenschap door den te nemen maatregel meer gebaat wordt dan de individuen geschaad worden. Vooral de overweging, dat het besluit over den graad van nuttigheid van een maatregel berust bij een ver van alwijze volksvertegenwoordiging, — zal huiverig maken, te bepleiten, dat door den Staat een vrij ingrijpenden maatregel worde genomen.

Het is dus om deze redenen dat men zegt: de Staat moet pas ingrijpen waar het noodzakelijk is, en daarom laat men die noodzakelijkheid afhangen van de onmacht van het particulier initiatief. De heilige vrijheid van het individu heeft met die afbakening van bevoegdheden niets te maken; die vrijheid trouwens heeft niets heiligs indien zij algemeen onnuttig is.

Ook in dit geval?

Onder hen, die het optreden van den Staat in alle gevallen goedkeuren waar dat noodzakelijk is tot het nemen van een nuttigen maatregel, is er nu strijd over het beantwoorden van de vraag: Heeft het optreden van den Staat in dit speciale geval (de regeling van den arbeidsduur) de nuttigheid en noodzakelijkheid die vereischt worden.

Over de nuttigheid van den maatregel heb ik naar mijn meening in de eerste twee Hoofstukken voldoende gesproken. Natuurlijk dat zij, die haar betwisten, ook door staats-tusschenkomst dien maatregel niet willen genomen hebben. Over de nood

zakelijkheid zijn de meeningen ver uiteenloopend.

Er zijn er die zeggen: In deze is het plicht van den Staat zich geheel van handelen te onthouden.

Dit sluit dus in twee stellingen: de particulier kan het en de Staat kan het niet zoo goed als de particulier.

Men wil dat de Staat zich geheel onthoude. De verkorting van den arbeidsduur is voor hem een veel te moeielijke zaak. Voor elk bedrijf, bijna voor elke onderneming zijn verschillende dingen in het oog te houden. Met de grootste kennis van zaken zal het toch al moeielijk zijn, het nadeel te ontgaan dat het gevolg is van een uren-reductie. Laat den Staat zich er niet aan wagen. Vooral in Nederland, waar proeven met een korteren arbeidsdag nog maar weinig genomen zijn, waar dus de kennis van de gevolgen nog gering is, mag de Staat een zoo ingrijpende verandering niet maken. De natuurlijke weg moet gevolgd worden. De werkgevers, die het mogelijk achten hun uren te verminderen, zullen dat doen òf uit eigen beweging òf op aandrang der werklieden. Zoowel van de arbeiders als van de werkgevers moeten de belangen tot hun recht komen — dat kan het best, dat kan alleen, door een samentreffen van hun krachten. In andere landen ziet men daarvan de goede gevolgen. Heeft men in Australië een wetgeving noodig gehad om den arbeidsduur te verkorten tot wat hij nu is? Ziet men ook niet in Engeland de rijke vruchten van het gemeen overleg en het initiatief der onder-

nemers? Is het in Amerika voornamelijk de wet of de arbeiders-organisatie die heeft teweeggebracht den tienuren-werkdag? En dan... waar, als in Nederland, de Staat als werkgever nooit het voorbeeld heeft gegeven, mag daar de Staat de andere werkgevers dwingen te doen waarover hij zelf misschien nooit gedacht heeft. Deze laatste redeneering is door den Heer Cohen Stuart gehouden in zijn praeadvies aan de Juristenvereeniging voor de bovengenoemde vergadering. Hij komt tot de slotsom — niet, dat de Staat nu zoo snel mogelijk moet beginnen met dat voorbeeld aan andere werkgevers te stellen — neen, de Staat moet nu het arbeidscontract als een speciaal contract in de wet regelen, met toelating van afwijkingen die partijen onder het in acht nemen van formaliteiten kunnen maken. Hij wil daarmede een publieke opinie vormen en door die publieke opinie moeten nu de werkgevers gedwongen worden te doen wat van hen verlangd wordt. Welk een omweg! De Heer Cohen Stuart verwacht daarvan veel heil. Maar reeds zooveel wetten, die vaststelden dat onder een dagwerk verstaan zou worden een werkduur van zooveel uren, bleven doode letter. Zij vormden geen publieke opinie. Zoo waren de wetten van veel Staten in Noord-Amerika gesteld — maar de arbeiders hadden evenveel moeite door zichzelf een arbeidsduurreductie te krijgen alsof er in het geheel geen wet bestond.

Wat betreft de verwijzing naar Australië, Engeland en Amerika — het zijn daar niet de arbeiders die

de verkorting hebben veroverd of de ondernemers die haar uit eigen beweging hebben ingevoerd. In die landen bestaan verschillende wetten die den arbeidsduur beperken — ook voor volwassen arbeiders. En al is dat nu in Engeland niet met ronde woorden, de wet, die de vrouwen- en kinderarbeid beperkt binnen bepaalde grenzen, heeft feitelijk aan de volwassen mannelijke arbeiders evenveel goed gedaan, alsof zij op hen direct toepasselijk was.

Ook heeft men met het noemen dier landen genoemd de landen waar de arbeiders-organisatie het sterkst is en die mogen niet gelden als voorbeelden voor landen waar, zooals in Nederland b. v., de organisatie nog veel te wenschen overlaat.

Staatsonthouding waar het geldt arbeidsverkorting willen sommigen ook hebben als de Staat zelf als werkgever optreedt. Het ligt niet op den weg van den Staat gevaarlijke proeven te doen — proeven die veel geld kunnen kosten — het geld dat aan de gemeenschap behoort en voor het beheer waarvan de Staat zeer zware verantwoordelijkheid draagt. Ook kan uit den aard der zaak de Staat bij zijn ondernemingen niet zoo nauw letten op alle kleinigheden zooals een particulier ondernemer dat kan. Bij zulke dingen moet de Staat niet voorgaan, maar volgen. Hetzelfde zegt men van Gemeenten.

Hier komt weer voor den dag een miskenning van de gevolgen van een arbeidsduur-verkorting. Zooveel geld kost die verkorting niet. Men zie naar de mededeelingen daaromtrent gedaan door den

minister van Oorlog in Engeland, die den korteren werkdag beproefd had in de arsenalen; men lette op de kleine verschillen die bij de gemeentelijke aanbestedingen van Amsterdam voor de kosten van vrij aanzienlijke werken werden opgegeven in de bestekken mèt of zonder bepalingen omtrent minimum loon en maximum arbeidsduur. En waarom zouden Staat of Gemeente bang moeten zijn, die meerdere kosten te verantwoorden, daar zij toch onbetwist strekken tot algemeene verbetering van een groote klasse menschen? Ook geldt het bezwaar, dat de Staat minder goed dan particulieren administreeren kan, niet, waar de invoering van den maatregel in de bestekken wordt geëischt van den aannemer.

Groote staatsbemoeiing.

Tegenover hen die absolute onthouding van den Staat eischen, staan zij die aan hem een groote werking willen toekennen en die een uitgebreide agenda voor hem klaar hebben. Zij willen een algemeene vaststelling van een zeer laag urenmaximum voor alle vakken van bedrijf, een achturenwerkdag b.v.

Dat zijn de socialisten, die in de eerste plaats van een verkorten werkdag verwachten verdwijnen van de werkloosheid, loonstijging, rijzing der prijzen door vermindering der productie. Een verkorting van den werkduur bij alle vakken indien zij er invloed op heeft, zal zeker in hoogere mate dan een verkorting hier en daar door particulieren invloed hebben op werkloosheid en loonstandaard. Voor

de beperking van de productie is een algemeene regeling noodzakelijk — anders zouden de ondernemingen, die niet hunnen werkduur verkortten, meer kunnen gaan produceeren en het doel van den maatregel werd geheel gemist. Dat die algemeenheid van de verkorting van den arbeidsduur noodig was begrepen ook de voorstellers van de wet op de 8 urendag in de mijnen in het Engelsch Parlement: zij wilden van geen »local option" weten — hoewel zij zeer goed begrepen dat thans slechts onder die voorwaarden iets te verkrijgen zou zijn voor den mijnwerker.

Het gevaarlijke van een dergelijken maatregel heb ik reeds in mijn eerste Hoofdstuk aangetoond.

Ik meen dat de weg, dien te bewandelen is om te komen tot een arbeidsduurverkorting voor het grootst mogelijk aantal bedrijven, tusschen deze twee uitersten doorgaat. Veel vertrouwen hebben in het particulier initiatief; dat leiden door als Staat-werkgever voor te gaan; maar ook een flink optreden van den Staat, daar waar van particulieren niets te wachten is. Voor veel gevallen weet men dat nu reeds, dat er zonder staatshulp niets te wachten is in de naaste toekomst. Sommigen zeggen: nu ja, dat is ook zoo, in de naaste toekomst is er niets te verwachten, maar naderhand zal alles wel veranderen — men moet zich beperken tot het opvoeden van de particulieren tot personen van wie men wèl iets te wachten zal hebben.

De middenweg

Mij dunkt dat het particuliere handelen niet in alle gevallen zooveel beter is dan het handelen van den Staat, dat men nog jarenlang uit moet stellen de hoop op een invoering van een korteren arbeidsdag — en dan nog: juist de opvoeding van het publiek kan het best geschieden door een gematigden dwang van den Staat. Wat in Zwitserland gedaan is in 1874 is in vele opzichten mijn ideaal. Men heeft daar onder veel goeds met de wetgeving bereikt dat het publiek is gaan denken en opletten. In het begin schreeuwden de fabrikanten wat — maar nu willen ze de wet overtreffen. Hoe meer menschen men moet overtuigen zooveel minder men dat met overreding en zooveel meer men dat met dwang doen moet. Een overredende wet als die van sommige Amerikaansche Staten had heelemaal geen uitwerking, de dwingende wet van Zwitserland maakte den fabrikant tot een overtuigd aanhanger van haar leer.

Het bezwaar tegen ingrijpen van den Staat, dat hij zoo weinig subtiel kan te werk gaan, is volstrekt niet licht. Maar het is niet zoo zwaar dat het de staatsinmenging in alle gevallen kan doen afkeuren. Ik betoogde reeds op blz. 26 dat daarom geleidelijkheid een der eerste vereischten van de Staatbemoeiing moest zijn. Men moet met de Staatshand de inertie van den ondernemer overwinnen, maar men moet hem daarna laten loopen .... voor een poos tenminste.

Naast dat opvoedend element van de wet, dat

pas na eenigen tijd goede resultaten zal opleveren, zijn er nog eenige goede hoedanigheden van de wettelijke regeling te noemen, welke in hoofdzaak deze zijn.

Een wettelijke regeling, een algemeene regeling, 't zij voor eenig bedrijf, 't zij voor een gansche groep van bedrijven, zal maken dat voor allen de arbeidsverkorting gelijkmatig is, zij zal de gelijkheid tusschen de ondernemingen niet verbreken. Veel ondernemers beroepen zich nu op de moeielijkheden die er voor hen zijn in de invoering van een korteren arbeidsduur, met het oog op de concurrentie.

Zeker wordt dat gevaar door hen te groot geacht — dikwijls zal juist een arbeidsduur-verkorting hen in een voordeeliger conditie brengen. Maar toch — de overgangstijden, de tijden waarin de nieuwe regeling gewoonte moet worden, waarin de arbeider nog niet productiever heeft kunnen worden, de tijden van zoeken naar compensatie-middelen — die alle kunnen bezwaarlijk zijn in een tijd van scherpe concurrentie. Wanneer nu door een wet alle concurrenten worden gedwongen gezamenlijk dien tijd door te maken zullen de ondernemers één voor één geen klachten kunnen uiten over achterstelling. Ook zou in den drukken tijd, hij die een korten werkdag tot regel had gemaakt, duurder dan de anderen produceeren indien hij moest over werken om zijn product te kunnen leveren. Want gewoonlijk gaat met de vaststelling van eenen arbeids-

dag samen, de vaststelling van een hooger loon voor overuren.

Voor sommige bedrijven is een regeling, die alle ondernemingen onder één bepaling samenvat, noodzakelijk. Dat is o. a. het winkelbedrijf, en bedrijven waarbij de arbeidsverkorting nog al aanzienlijke verhooging van de productiekosten meebrengt.

Het bezwaar van de ongelijkheid voor de concurrenten, doet vragen om een internationale regeling van den arbeidsdag. Men zegt: het land, dat den korteren dag invoert, komt op de wereldmarkt in een slechten toestand, slechts dàn, als een internationale regeling in alle landen de uren naar verhouding verkort, zal voor elk land afzonderlijk geen nadeel ontstaan. Dat gevaar is gebleken niet zoo groot te zijn bij verschillende landen, die een korteren dag bij de wet invoerden. Zwitsersche kantons b.v. en diverse Staten in de Republiek der V. S. konden zich op de wereldmarkt en zelfs tegen hun »Bond"-genooten handhaven. Een vraag is of niet, indien zulke nadeelen zich mochten doen gevoelen, door den Staat de industrie door deze tijdelijke moeielijkheden zou kunnen worden heen geholpen.

Een regeling door de wet zal voorts tengevolge hebben een grootere gelijkheid voor de arbeiders. Ten eerste voor de arbeiders van verschillende vakken. Lang niet alle arbeiders zijn georganiseerd (in Nederland zijn zij al zeer gebrekkig georganiseerd). En wil men geen wetgeving dan zal de taak van

het doordrijven (nu er doorgedreven moet worden) van een arbeidsverkorting wel voornamelijk de plicht zijn van de arbeiders-vereenigingen. Zelfs in Engeland, waar de Unions zoo sterk zijn, zijn zij daartoe niet in staat. Ik herinner aan den uitspraak van Ritchie, den president van het Trade-Congress te Dundee in 1889, dat de Engelsche arbeiders de hulp van het Parlement inriepen omdat de zaak niet alleen de Trades-Unions aanging, maar ook de groote massa niet georganiseerden arbeid [1]). Ten tweede een grootere gelijkheid voor de vakgenooten — omdat dan niet meer een arbeider voor de verzoeking zou staan nog eenige uren langer per dag voor laag loon te werken en zoodoende de markt voor zijn vakgenooten bederven. Want men hoort de arbeiders wanneer zij tezamen zijn roepen om een korteren werkdag en die is dan ook in het belang van het vak, — maar afzonderlijk wil een arbeider den door de vakvereeniging gestelden regel wel overschreiden om zich meer loon te verschaffen: »en hoeveel scheelt dat nu op de groote arbeidsmarkt, dat hij in zijn eentje een paar uur langer werkt?"

Dat is voor arbeidgevers ook een moeielijke zaak: »Moet ik nu dezen man, dit sterke individu verhinderen langer te werken en meer loon te verdienen voor zijn huisgezin? Hij kan er best tegen want hij is sterk. Wat hij verricht spaart mij niet een heelen arbeider uit en zijn werk ken ik en

---

[1]) Zie blz. 97.

waardeer ik, zoodat ik het verkies boven het werk van Jan, Piet of Klaas." Het is zeker dat een wet veel van zulken tweestrijd zal voorkomen; maar ook daarin is te vinden veel wat men »hard" vindt in een wettelijke regeling — en niet ten onrechte!

Toch is de beste beantwoording van die vragen die waartoe de wet noopt — èn voor de arbeiders gezamenlijk èn op den duur voor het individu, zoowel lichamelijk als omdat zij van hem, arbeider, een offer eischt voor het welzijn van zijn klasse.

Een regeling door de wet zal een korteren arbeidsdag ook aan vakken kunnen verschaffen die anders nooit of tenminste niet binnen afzienbaren tijd er een zouden verkrijgen.

Ik sprak reeds met een enkel woord over de winkelbedienden. Zij die alles willen zien komen van den kant der patroons en der geëmployeerden in samenwerking of na strijd — zij zullen moeten toegeven, dat zij bij het winkelbedrijf niet meer behoeven te wachten. Zelfs daar, waar patroons en geëmployeerden samen de verbetering wilden, was zij niet in te voeren. Men heeft in mijn tweede Hoofdstuk gelezen over de talrijke voorbeelden van pogingen en van mislukking van die pogingen om een vervroegd sluitingsuur in te voeren. Door den onwil van één enkelen winkelier had de gezamenlijke wil van al de overigen geen effect. Zoo ergens dan is bij dezen tak van bedrijf een wet zeer noodzakelijk. Andere bedrijven, waarbij een wet zeer noodig

is, zijn die waarbij de werklieden nagenoeg geen gelegenheid hebben zich goed te organiseeren of indien georganiseerd met goed gevolg zich te verzetten — soms komt dat door de kleinheid der ondernemingen, bijv. bij de bakkers, soms door de gemakkelijkheid waarmee het vak geleerd kan worden, zoodat bij werkstaking zonder moeite de open plaatsen kunnen worden aangevuld.

Ten slotte geldt bij mij ten gunste van eene wettelijke regeling van den arbeidstijd dit argument zeer veel: Er zal een groote besparing zijn. Een financiëele besparing door het voorkómen van die onafzienbare reeks van werkstakingen die zullen moeten gehouden worden, voordat de werklieden eenigszins een voordeel zullen hebben behaald. Het aantal der werkstakingen in Engeland, Amerika — overal waar de arbeiders iets door eigen actie hebben verkregen, is verbazend groot. De sommen, die al die werkstakingen hebben gekost, zijn niet te berekenen. Telkens en telkens moesten de arbeiders weer strijden voor éénzelfde voordeel òf om het voor de eerste maal te krijgen òf om het te behouden wanneer de werkgever meende dat hij het kon afschaffen. Groote financiëele besparingen zou een regeling door de wet met zich brengen. Maar vooral zou zij geven een besparing van ergernis — een voordeel nog hooger te schatten dan de geldelijke voordeelen, een groote vermindering van wrijving tusschen ondernemers en werklieden. Hoe verbittert de strijd in een werkstaking beide partijen — en hoe vaak is

het gebeurd dat alleen die verbittering een vergelijk verhinderde.

En sinds men het eens is dat er ondernemers moeten worden opgevoed — is dan niet elk opvoedingsmiddel beter dan de werkstaking? De werkgever wil nu eenmaal niet gaarne leeren van zijn werklieden — en zeker niet onder die omstandigheden.

§ 2. De Nederlandsche wetgever.

Ik zeide reeds dat ik een middenweg kies en niet de richting op wil van volkomen staatsonthouding noch de richting van groote staatsbemoeiing. Ik denk hier natuurlijk aan den weg dien ik den Nederlandschen wetgever zou willen zien bewandelen.

Het is noodzakelijk, bij de bespreking van de wenschelijkheid van een of ander middel om tot het doel verkorting der arbeidsuren, te geraken, dat men het oog gericht houdt op een gegeven land met zijn eigenaardigheden van volk en wetgeving.

Dat een vermindering der werkuren in Nederland wenschelijk is, wie zal het ontkennen na gelezen te hebben de verslagen der enquête-commissie? Het bezwaar in 1886 tegen een bemoeiing op dit punt van den wetgever door Mr. A. Kerdijk in de *Vragen des Tijds* uitgesproken de onvoldoende kennis die er bestond in Nederland van den toestand der arbeiders en der industrie geldt nu niet meer. De instel-

ling van een enquête, door hem daar ter plaatse bepleit, is reeds spoedig daarop gevolgd. Wij weten nu dat er ook in Nederland lang gewerkt wordt en al heeft de bekendmaking van die lange arbeidstijden soms reeds alleen daardoor verbetering gebracht, al heeft een eenvoudige bespreking met den enquête-commissaris reeds menigen werkgever tot nadenken gestemd en enkelen van nadenken tot verbeteren gebracht — voor geheele groepen van arbeiders, in tal van industrieën is de arbeidsduur een reden van veel ellende. Ook de wet van 5 Mei 1889 heeft het hare gedaan. Toen daardoor de arbeidsduur van vrouwen en kinderen werd verminderd hebben de mannen, die met die vrouwen en kinderen samenwerkten en wier arbeid dikwijls van hun arbeid afhing, verlichting gekregen van hunne te lange dagtaak; zooals in Engeland dus — maar op zeer veel kleinere schaal — ook omdat het maximum voor den arbeidsduur van vrouwen toch nog altijd elf uur per etmaal is, en omdat in Nederland vergunning tot overwerken vrij grif wordt toegestaan, vooral door sommige Burgemeesters.

In sommige bedrijven en ondernemingen is de arbeidsduur zoo lang dat al om hygiënische redenen verkorting meer dan wenschelijk is. Maar in Nederland komt de wetgever nog niet aan de vrijheid van den volwassen mannelijken arbeider, zelfs niet om redenen van hygiëne.

Ook in dit land hebben proeven bewezen dat een verkorting van den arbeidsduur best mogelijk is

zonder vermindering van de productie. Waarom ook hier niet en elders wel? Toch willen sommigen dergelijke ongelooflijke verhalen alleen aannemen wanneer die zich met hun vreemdelingschap excuseeren.

Zeer weinig proeven hebben dat hier bewezen. In mijn tweede Hoofdstuk heb ik alles gemeld wat ik van Nederlandsche proeven kon vinden. Men waagt er zich nog niet aan; men noemt het een onmogelijkheid.

Wensch naar wettelijke tusschenkomst.

Ik geloof dat in Nederland door de wet, tot zoover zij gaan kan een maximum aan den dagelijkschen arbeidsduur gesteld moet worden. Door de wet omdat de particulieren niet bij machte zijn teweeg te brengen wat geëischt mag worden. Noch de arbeidgevers, omdat zij niet inzien dat het kan, omdat zij afhankelijk zijn van de medewerking van hun concurrenten, en omdat vele arbeiders zelf zich verzetten of tenminste geen wensch naar kortere uren te kennen geven, en nog om zooveel redenen. Noch de arbeiders, omdat zij gebrekkig zijn georganiseerd en dikwijls ook niet begrijpen hoeveel hun aan eene verkorting van hun werkduur gelegen moest zijn, omdat zij een verkeerde meening hebben omtrent de gevolgen van een arbeidsduurverkorting òf op de wijze der socialisten, òf daarin ziende een oorzaak van onvermijdelijke loonvermindering.

De verkortingen van den arbeidsduur die in Nederland hebben plaats gehad zijn alle ingevoerd door verlichte werkgevers, maar niet het gevolg van

arbeidersactie — soms zelfs tegen den zin van de arbeiders.

Ik heb gezegd, dat de particulieren niet bij machte zijn teweeg te brengen wat geëischt mag worden, en dat is: een spoedige vermindering van den arbeidsduur tot een die tenminste niet strijdt met eischen van de gezondheidsleer. Hierop mag niet gewacht worden totdat zij door particulier initiatief gemaakt wordt. Ik zou daarbij echter niet willen eindigen, maar een maximum willen stellen, dat aan de industrie het leven latend, den arbeider verzekerde tijd tot rust en ontspanning. En voorloopig zou niet worden getroffen een »finale regeling" van den arbeidstijd. Een kleine drang van de wet kan geen kwaad, al is het alleen maar op de achterblijvers. T o t z o o v e r z ij g a a n k a n. Dit slaat niet in de eerste plaats op haar bevoegdheid. Ik ben mij volkomen bewust van de gevaren die aan wettelijke regeling verbonden zijn. Speling moet zij laten. In de eerste plaats wil ik haar laten zijn een middel van overtuiging — eenigszins als het touw dat, wanneer er ijs is, elken middag om vier uur over de baan van de Amsterdamsche IJsclub wordt gehaald, — men wil den leden de gelegenheid bieden uit eigen beweging weg te gaan — en als men te schielijk optrok zou het ijs onder het gedrang te lijden hebben. Van deze overtuigende werking stel ik mij veel voor. Ik heb herhaalde malen reeds op de uitkomst van de wetgeving in Zwitserland gewezen. In geheele kantons is nu reeds een tien

urendag regel — behoudens enkele uitzonderingen bij fabrikanten die weldra door een tienurenwet zullen overtuigd worden.

Ik ben er zeker van, dat het in Nederland veel hapert aan nadenken bij de werkgevers en aan moed om het eens te beproeven.

Welke bedrijven?

Het is een moeielijke vraag: welke bedrijven, welke ambachten en industrieën zullen onder de bepalingen van de wet moeten en kunnen vallen.

Het is een bijna algemeen als juist erkende meening dat men den op zichzelf werkenden arbeider niet mag dwingen zijn arbeidsuren in te krimpen. Alleen is in te grijpen in de verhouding van werkgever en werknemer. Men wil alleen bepalen dat het zich verhuren en het in huur aannemen voor een langeren tijd dan het wettelijk maximum niet gedoogd zal worden. Niet de arbeid, maar het contract staat onder toezicht van den Staat. Het huisambacht waar zonder knechts gewerkt wordt of waar de eenige hulp in na-familie-verwanten bestaat valt dus buiten de bepaling van een wet op den arbeidsduur.

Maar ook van de bedrijven waar veel met loonarbeiders gewerkt wordt zijn er die, als niet geschikt voor dezen maatregel, buiten de macht van de wet gelaten moeten worden.

Ten eerste wordt door het grootste deel der schrijvers over ons onderwerp en door practici het landbouwbedrijf daaronder gerekend — hoewel sommigen,

intransiganten, die buitensluiting een laf hartige halfheid noemen. Men meent algemeen dat het landbouwbedrijf niet kan uitgeoefend worden in een korter aantal uren daags — door de eischen van de natuur zelf is die arbeidsduur bepaald, zegt men. Het is in groote mate een bedrijf van seizoenarbeid en met de geheele categorie moeielijk voor de regeling van de arbeidsuren. Daarbij komt de hygiënische arbeidsdag nauwelijks in aanmerking — tenminste het boerenleven wordt gewoonlijk gezond genoemd.

Ten tweede wil men buitensluiten bedrijven die geen verkorting van den arbeidstijd kunnen velen, b. v. het zeemansbedrijf. Een kortere werkdag zou hierbij vereischen een vermeerdering van het personeel en daarop zijn de schepen niet ingericht. Dit zou bovendien afnemen van de laadruimte, te groote kosten en te veel winstderving veroorzaken. In Australië waar de achturen-dag ook voor zeelieden geldt, geldt hij slechts voor den tijd dat het schip in de haven ligt. De werktijd van dienstboden en knechts van particulieren is ook bijna niet te regelen of wettelijk te begrenzen. Hun werk, dat er in bestaàt van b. v. 's morgens 7 uur tot 's avonds 11 uur klaar te staan tot het verrichten van diensten, kan uit zijn aard niet geperst worden in een korteren tijd — een ploegenwisseling ware dus de eenige uitkomst! Ook andere bedrijven, waar de productiekosten door een verkorting van den arbeidsduur zóó aanmerkelijk zouden stijgen, dat voortzetting van het bedrijf onmogelijk wordt, zal men niet wet-

telijk mogen dwingen die verkorting in te voeren of men zou, — wanneer de overtuiging gevestigd was dat het verdwijnen van die industrie een nationaal nadeel zou zijn — tevens middelen moeten vinden om de industrie op de been te houden. Men denke aan de spoorwegen, waar een verkorting der uren het minst principiëelen hinder ontmoet. Wanneer er staatsspoorwegen zijn, is het gemakkelijk genoeg — men kan dan zeggen laat den Staat desnoods met verlies werken, wij willen onzen spoorweg behouden à tout prix — maar wanneer er nu particuliere maatschappijen zijn?

In buitenlandsche wetgevingen heeft men ook nog in de wet grenzen gesteld aan de toepasselijkheid der wettelijke bepaling van den arbeidsduur. Meestal doet men dat door de wet toepasselijk te verklaren, b.v. op de nijverheids-inrichtingen in engeren zin en men geeft dan min of meer duidelijke omschrijvingen van het begrip fabriek of werkplaats; terwijl men bovendien uitsluit de bedrijven die met minder dan een zeker aantal knechts arbeiden. Zoo werd in de Factory Acts Extension Act 1867, in Engeland, behalve op de in het bijzonder opgenoemde fabrieken, de wet toepasselijk verklaard op elke ruimte of ruimten samen een bedrijf vormend waarin vijftig personen of meer gebezigd worden tot eenige industrie (manufacturing process). En in de Factory and Workshop Act 1878 wordt sect. 93 geheel gewijd aan de omschrijving van de begrippen textile factory, non-textile factory, factory en workshop. Hierin komt

de eisch van een minimum aantal personen niet meer voor. Men herinnere zich ook de moeielijkheden, die er met de Zwitsersche definitie rezen. Zulke beperkingen zullen zeker voor de praktijk en voor de mogelijkheid van een nauwkeurige toepassing noodig zijn, hoewel zij steeds min of meer willekeurig en daardoor onbillijk zijn. Hierin is voor den wetgever een groote moeielijkheid: hij moet definieeren en met elke nieuwe definieering vermeerdert de gelegenheid tot nieuwe ontduikingen.

Groote trekken der wet.

Ik meen dat hierom en ook om andere redenen de wetgever zich niet in veel details moet begeven. In groote trekken stelle hij vast wat geschieden moet; er zij omtrent zijn meening geen twijfel — maar men late de uitwerking van die onbetwijfelbare meening over aan het uitvoerend gezag. Snel en gepast kan het uitvoerend gezag de voorschriften geven die noodig zijn [1]). De wet zij op deze wijze zoo buigzaam mogelijk gemaakt — dat is hier in deze materie zeer noodig. Men ontneemt aan de ondernemers een deel van de vrijheid in hunne bewegingen — soms hun die vrijheid terug te geven

[1]) Men zal den arbeids-inspecteurs meer macht kunnen geven. De enquête-commissie vroeg voor de arbeids-inspecteurs „de bevoegdheid tot het doen van aanwijzingen en het geven van voorschriften tot naleving waarvan de bestuurder der inrichting verplicht is, behoudens beroep op den Minister met de uitvoering der wet belast, die beslist na ingewonnen advies van de Kamer van Arbeid of bij gebreke daarvan van Burgemeester en Wethouders." Dit was naar aanleiding van een voorstel tot uitbreiding van de Wet over het Toezicht op de fabrieken met het oog op de veiligheid enz.

kan van het grootste belang zijn, een levens-quaestie voor hunne onderneming. — Een bepaling in de wet kan in de praktijk soms tot groote moeielijkheden aanleiding geven of tot ontduiking gelegenheid open laten — fluks moet daarin voorzien worden. — De Staat wordt, wanneer hij zich bemoeit met het arbeids-contract, eenigszins aansprakelijk voor de uitkomst van vele zaken — hij moet om die aansprakelijkheid aan te durven ook zelf wat man van zaken worden en leeren geven en nemen.

Ik weet dat velen hier het hoofd schuddend zullen zeggen: dat is geen wetgeven meer, — een principe vaststellen en dan de rest aan de willekeur van den ambtenaar, van de uitvoerende macht overlaten? Hoe gaat ge terug naar den toestand van vóór de codificatie! De strijd voor de codificatie is juist een strijd geweest tegen die wetteloosheid en die willekeur die gij weer wilt invoeren.

Het kan zijn dat ik terug ga naar den toestand van vóór de codificatie — maar ik arriveer er niet en ik wil blijven in goed gezelschap. In het strafrecht is diezelfde reactie gebeurd die ik nu voor een anderen tak van recht bepleit. Daar ook heeft men codificeerend, den rechter alle willekeur willen onmogelijk maken — het ideaal was een rechter, de machine waardoor de wet straffend werkt. — Maar nu is men daarvan teruggekomen. Nu heeft de strafrechter speling; hij mag »willekeurig" straffen, binnen grenzen echter.

Zulke grenzen moeten natuurlijk ook voor de ambtenaren gesteld worden die voor de handhaving van de maximum-urenwet te waken zullen hebben. Voor de verleening van goedkeuring tot overwerken worde telkens speciale aanvrage geëischt met opgave van de redenen. Men kan in de wet geheele categorieën van redenen uitsluiten als niet geldig: geen overwerk voor het meerdere gemak van het bedrijf (voor Geschäftsconvenienz); zoo min mogelijk overwerk voor geregeld wederkeerende seizoen-drukten voor zoover daarin door meerdere productie gedurende den slappen tijd kan tegemoet gekomen worden; zoo min mogelijk overwerk voor het kunnen voldoen aan zeer gehaaste bestellingen, gewoonlijk een gevolg van uitstel van den besteller; geen overwerk om vrije dagen in te halen zooals dat eens door een Zwitsersch fabrikant gevraagd is.

Voorts is zeer wenschelijk een centraal algemeen toezicht op de uitvoering van de wet opdat door het geheele land één praktijk gevolgd worde zoowel met de toepassing, als met het geven der vergunningen tot overwerken.

Uniform moet ook zijn de bestraffing der overtredingen en betrekkelijk zwaar. De bestraffing — want ik geloof dat de sanctie van de wetsbepaling moet zijn straf, boete of hechtenis. Een maximum-urenwet zonder sanctie is een onding. Een sanctie die de validiteit van het contract treft geheel ondoelmatig, daar dat meestal slechts voor den arbeider schade brengen zou, terwijl juist de werkgever de hoofd- Sanctie.

schuldige of eenige aansprakelijke is. Betrekkelijk zwaar zal de straf moeten zijn omdat anders de werkgever wanneer hij wil overwerken zich de boete zal getroosten — zooals meermalen in het buitenland is voorgekomen, op die wijze zich de vergunning koopend, voor het prestige van den wetgever nadeelig. Het zou daarom overweging verdienen ook hechtenis als straf te stellen en toe te passen, zonder dat men met boetebetaling kan compenseeren. Het is een moeielijke vraag of men den arbeider, die zich voor te langen tijd verhuurd heeft, ook moet treffen. Gewoonlijk doet men dat niet — en in de meeste gevallen zal men gelijk hebben — de arbeider heeft niet met die vrijheid gehandeld die noodig is om hem schuld te kunnen toeschrijven. Soms echter zal het voorkomen dat de arbeider geheel uit vrije beweging als het ware samenspannend met den patroon de wet overtreedt. In die gevallen is het jammer hem niet te kunnen treffen; maar wegens de bijna volkomen onmogelijkheid deze uitzonderingsgevallen te onderscheiden van de gewone gevallen zal men alle arbeiders gelijk behandelend hem ook straffeloos moeten laten [1]).

Overgangsbepalingen.

Als overgangsbepaling tot de nieuwe algemeene wettelijke regeling van den arbeidstijd voor alle be-

[1]) In wetten op den kinderarbeid heeft men wel eens ook de ouders strafbaar gesteld voor de onregelmatigheden waaronder hun kinderen te lijden hadden.

drijven [1]) zal men voor sommige takken van industrie of bedrijf kunnen vaststellen een hooger maximum voor een bepaalden tijd, hun aanzeggend dat zij zich gedurende dien tijd zullen hebben voor te bereiden tot een vermindering van hun arbeidstijd. Men make dien tijd niet te lang, opdat de verkorting hun steeds bedreigt, men kan dan nog altijd den termijn verlengen indien blijkt dat door eenig uitstel de fabrikanten in staat zullen zijn de ondernemingen klaar te maken voor de invoering van den nieuwen maatregel. Een dergelijke uitzondering werd in Oostenrijk gemaakt ten behoeve van eenige industrieën en was na één, twee jaar niet meer noodig.

Speciale regeling voor enkele vakken.

Een andere uitzondering kan voor andere bedrijven gemaakt worden. Er kan daarvoor een kleiner maximum worden vastgesteld. Niets belet om naast de algemeene urenwet andere wetten te maken die afzonderlijke bedrijven of groepen van bedrijven een ander maximum voor den dagelijkschen arbeidsduur opleggen. Hiervoor is natuurlijk een zeer groote kennis noodig der bijzondere toestanden. In Oostenrijk, in Australië heeft men speciale urenwetten op den mijnbouw. In Australië, in Zwitserland is een groot deel van het vervoerwezen afzonderlijk behandeld. In Engeland heeft men onlangs ook de werkuren van den mijnbouw willen regelen, en heeft men al lang een speciale wet voor de textiel-industrie.

[1]) Behalve voor de bovengenoemde noodzakelijk uitgezonderde bedrijven.

Principieel is er niets tegen, en ook praktisch niet indien men voldoende op de hoogte is van de behoeften en toestanden van het bedrijf dat men binden gaat. Ontwerpers van wetten hebben die mindere kennis der toestanden willen goedmaken door het beginsel van local- of trade-option in hun ontwerpen op te nemen. [1]) Door een stemming onder de belanghebbenden zal (òf plaatselijk in een bedrijf òf naar bedrijven wanneer men groepen van bedrijven in één wet samenvat) besloten worden of de wet in een plaats of voor een bedrijf wèl zal gelden of niet zal gelden. Voor zoover ik weet is dit beginsel nog nergens wet geworden. Het is zeker zeer moeielijk om aan alle belanghebbenden, waaronder ondernemers en werklieden vaak tegenover elkander zullen staan, in zoo juiste verhouding stem te geven dat aan de eischen der billijkheid wordt voldaan. Sommigen laten de ondernemers hier geheel buiten 't spel en van hun goeden wil hangt toch heel veel af van het welslagen der proef. Vakken die bijzonder aangewezen mogen heeten voor een afzonderlijke wettelijke regeling zijn het vervoerwezen en het winkelbedrijf.

Het vervoerwezen omdat daar bij de gewone overwegingen van hygiëne en de nuttigheid van de arbeidsduurverkorting voor den geëmployeerde ook komt de bedenking dat het publiek door die lange uren gevaar loopt. Daardoor is het dat men

---

[1]) Het ontwerp van de Fabian Society o.a. De Fabians noemen zich de uitvinders van de „trade or local option."

zich eerder hier een schade wil getroosten dan bij andere takken van bedrijf. Ik spreek hier voornamelijk denkend aan het spoorwegverkeer, en in het bijzonder bij de regeling van de werktijden bij het spoorwezen zal men bezwaren tegen wettelijke regeling ontmoeten. Hoewel het één bedrijf kan genoemd worden zijn de diensten der geëmployeerden zoo soort-verscheiden dat een algemeen urenmaximum niet te stellen is. Ook zijn er voor de hoofdlijnen en voor de bijlijnen niet dezelfde regelen te stellen. Op de hoofdlijnen toch is een onafgebroken bedrijf, op de bijlijnen een bedrijf met groote en veel rustpauzen. Een wisselwachter op de eene lijn zal niet langer dan 8 uur daags in staat zijn nauwkeurig zijn plicht te doen, diezelfde wisselwachter zal op een andere lijn gemakkelijk 12 uur of langer per dag dienst kunnen verrichten. Het is, dit alles overwegende, dat Sir Courtenay Boyle in het verslag, dat hij onlangs als president van den Board of Trade uitbracht, verklaart dat een wettelijk maximum voor den spoordienst een minimum arbeidsduur zou worden en zeer drukkend zou zijn voor hen die zwaarderen arbeid hebben te verrichten. [1]) Een regeling als door de Engelsche Railway Regulation Act wordt vastgesteld is dan ook zeer aan te raden. Deze wet geeft heel veel macht aan den Board of Trade, die steeds oplettend moet zijn of er bij de spoorwegmaatschappijen ook soms te lang gewerkt

[1]) Times 24 Oct. '94.

wordt. Na onderzoek kan hij met de directie raadplegen over een verkorting en wanneer het hem noodzakelijk voorkomt op eigen gezag die werktijden in dat speciale geval regelen. [1]) In den loop van het jaar behoefde de Board of Trade dit slechts enkele malen te doen, zegt Sir Courtenay Boyle, meestal gaven de directies hem gelijk en waren soms verrast over de uitkomst van het onderzoek [2]).

De Staatscommissie voor de arbeidsenquête, ingesteld in 1890, doet een voorstel om de uren der beambten en werklieden in stations, loodsen, stallen en remises, op den weg en op de wagens en treinen van alle ondernemingen van vervoer, die met concessie van het openbaar gezag eene spoorbaan berijden, te regelen bij een wet. Zij zou in die wet bepaald willen hebben, dat:

a. geen diensttijd langer mag zijn dan 14 uur;

b. op een diensttijd van 14 uur onmiddellijk slechts één diensttijd van gelijken duur volgen mag;

c. in elke 6 achtereenvolgende diensttijden één van hoogstens 7 uur moet zijn;

d. tusschen twee op elkander volgende diensttijden een rusttijd van minstens 7 uur zijn moet;

---

[1]) Vergl. de mededeelingen van Mr. B. H. Pekelharing in „Spoorwegcongressen" *Soc. W.* 13 Oct. 1894. In de praktijk wordt in Engeland reeds een werkduur langer dan tien uren bovenmatig gevonden.

[2]) In België is bij de Staatsspoorwegen 15 uur als maximum gesteld, terwijl er zoo mogelijk tusschen twee lange diensttijden een korte diensttijd moet komen.

In Frankrijk 12 uur met 10 uur rust tusschen 2 diensten.
„ „ 16 „ „ 8 „ „ „ 2 „
„ „ 12 „ „ 10 „ „ „ 2 „

e. de arbeidsduur in een week niet meer dan 80 uren mag beloopen;

f. ieder beambte elke 3 maanden minstens 6 geheel vrije etmalen, waarvan minstens 3 op Zondag, als men van een kerkgenootschap lid is of op Sabbath voor de Israëlieten. Men ziet het, de wet moet gelden voor alle geëmployeerden bij den dienst, vandaar ook het hooge maximum, dat evenwel vergeleken bij de thans geldende arbeidstijden een vrij groote vermindering zou geven.

Het winkelbedrijf — omdat daar voor het invoeren van een korteren dag alleen nog maar de medewerking van het publiek ontbreekt, zoodat van een schadelijken dwang op de ondernemers geen sprake kan zijn, eenige achterlijken onder de winkeliers niet te na gesproken. Men zal echter met het vaststellen van het sluitingsuur moeten letten op de bijzondere plaatselijke gewoonten, op het feit, dat de arbeider pas 's avonds zijn inkoopen doen kan. Misschien zal men ook evenals in Melbourne geheele categorieën van winkels moeten uitsluiten van de wetsbepaling, of tenminste op den Zaterdagavond. Voor de toepassing van deze wet ware »local option" wellicht nog het meest bruikbaar.

De Enquête-commissie noemde als in aanmerking komend voor een speciale regeling wat den arbeidsduur betreft ook nog de bakkerijen en het lossen en laden der schepen. In het bakkersbedrijf moest, meende zij, vooral de nachtarbeid worden gereglementeerd en den arbeider een rusttijd vóór

en na den vollen nachtarbeid worden verzekerd.

Misschien zouden ook in Nederland de uren der textielindustrie in een afzonderlijke wet kunnen worden vastgesteld. In dezen grooten tak van industrie zijn de uren bij vele ondernemingen niet lang — en de beste gevolgen werden daar van een arbeidsduurverkorting ondervonden, maar er zijn nog al wat achterblijvers, die nog elf uur, twaalf uur per dag blijven doorwerken, en zoo ergens is het hier zeker, dat een dwang tot vermindering der uren ook een dwang ten eigen nutte zijn zou [1]).

Staat-werkgever.

Eene speciale behandeling moeten ook hebben de werklieden, niet van een bijzonder soort bedrijf, maar contracteerend met een bijzonderen werkgever, den Staat, de Gemeente. Het lijkt mij zeer juist, dat de Staat zich aan het hoofd stelle van de verlichte ondernemers of wil men het anders, dat de Staat op zich neemt een goed deel van de risico, verbonden aan het nemen van proeven met iets nieuws. Men moge over de gezondheid van de invoering van een korteren werkdag denken zooals men wil — het doel zal het meerendeel der menschen toch ongetwijfeld toelachen. Wanneer er proeven noodig zijn om aan te toonen dat een verkorting van den arbeidsduur zonder schade gebeuren kan, voordat men algemeen daarmede wil beginnen — laten dan die proeven spoedig genomen worden. En daar

[1]) Men vergelijke de woorden door den heer C. T. Stork gesproken voor de enquête-commissie, op blz. 79 aangehaald.

de uitkomst der proeven zal zijn een vermeerdering van de wetenschap der menschen van het nuttige en het onnutte — dus van algemeen belang, is het de taak van den Staat die proeven te nemen, omdat hij voor dat algemeen belang ook het beste schade lijden kan. De gemeenteraad van Amsterdam heeft dat zoo juist ingezien. Eerst heeft hij een proef genomen en toen bemerkend dat het geen geld over de balken gooien was, die proefregeling als vaste regeling aangenomen. De Staat heeft ook voor eenige categorieën van zijn employés bepalingen omtrent den arbeidsduur gemaakt — maar och zoo hoog is dat maximum nog; dat is bijna geen verkorte arbeidsduur. In Amerika hebben al zeer vroeg werklieden op de staatswerkplaatsen een korten werkdag genoten. In Engeland hebben de rijkswerven en de arsenalen den achturen-werkdag. In mijn tweede Hoofdstuk kan men gelezen hebben dat de resultaten daarvan niet den ondergang van die Staten te weeg brachten.

§ 3. Besluit.

»Er moet niet over de verkorting van den arbeidsduur gesproken worden, alsof er geen praktijk van bestaat." Ik wilde wel, dat men zich eens zoo degelijk met de praktijk ging bezighouden, alsof er genoeg over de verkorting van den arbeidsdag geschreven ware. En, wanneer men met mij eens is, dat een handelend optreden van den wetgever

zeer gewenscht is, laat hij dan spoedig de eerste schrede doen, daar hij toch in deze langzaam gaan moet — maar gestadig. Laat hij spoedig de eerste schrede doen — niet alleen een verdere verkorting van den arbeidsdag wacht daarop. Zooveel hervormingen zullen daardoor worden mogelijk gemaakt en voorbereid. De Engelsche fabrieksinspecteur R. J. Saunders heeft het als zijn vaste overtuiging uitgesproken: »Verdere stappen tot hervorming der maatschappij kunnen nooit ergens met hoop op goed gevolg gedaan worden als niet eerst de arbeidsdag beperkt wordt en strikt binnen zijn voorgeschreven grenzen gedwongen."

Laat het particulier initiatief den weg blijven verkennen en een greintje enthousiasme brengen in dezen langzamen stoet.

Ik heb in mijn boek zooveel voorbeelden aangehaald van goede resultaten van een particulier pogen, dat het vreemd zou kunnen schijnen, dat ik in mijn laatste Hoofdstuk vraag om een handelen van den wetgever — indien het niet ware, dat ik juist van den wetgever hulp verlang voor den te zwakken particulier, vooral moreelen steun. Die steun en hulp kan pas heilzaam zijn als de particuliere ondernemers leeren inzien, dat een verkorting van den arbeidstijd, behalve andere voordeelen, ook voor henzelf en hunne industrie goed kan zijn.

Mocht ik tot dat begrip met het schrijven van mijn proefschrift meegewerkt hebben!

London County Council.

LIST OF WAGES AND HOURS OF LABOUR.

The Council passed the following resolution, on 10th March 1893—That the Council *do not pay less than* the rates of wages and observe the hours of labour stated in the report, in works which are in the nature of construction or manufacture, and that all contractors in the London district as specified in the resolution of the Council of 16th December last, be required to pay wages at rates not less and to observe hours of labour not greater than the rates and hours set out in the report, but in the event of any variation in the scale of wages or the hours of labour being hereafter agreed upon between the recognised unions of employers and workmen, then the scale of wages and the hours of labour so agreed upon shall be substituted for those set out in the report, and shall remain in force during the continuance of the agreement, and that they do form part of the standing orders of the Council and be open at all times to public inspection.

TRADES.	Rate of pay par hour.	Hours of labour per week.			Rate of pay for Overtime.				
		Summer.	Winter—14 weeks after first Monday in November.		Week-days (except Saturdays).			Saturdays.	
			Three weeks at beginning and three weeks at end.	Eight middle weeks.	Until 8 p m.	8 p.m. until 10 p.m.	After 10 p.m.	Unti 4 p m.	After 4 p.m., andSundays, Xmas Day, and Good Friday.
BUILDING TRADES—	d.								
Carpenters	9½	50	47	44½	Time and a quarter.	Time and a half.	Double time.	Time and a half.	Double time.
Joiners	9½								
Bricklayers	9½								
Bricklayers (cutting and setting gauged work)	10½								

TRADES	Rate of pay per hour.	Hours of labour per week. Summer.	Winter—14 weeks after first Monday in November. Three weeks at beginning and three weeks at end.	Winter—14 weeks after first Monday in November. Eight middle weeks.	Rate of pay for Overtime. Week-days (except Saturdays). Until 8 p.m.	Week-days (except Saturdays). 8 p.m. until 10 p.m.	Week-days (except Saturdays). After 10 p.m.	Saturdays. Until 4 p.m.	Saturdays. After 4 p.m., and Sundays, Xmas Day, and Good Friday.
Plasterers	$9\frac{1}{2}$	50	47	$44\frac{1}{2}$	Time and a quarter.	Time and a half.	Double time.	Time and a half.	Double time.
Masons	$9\frac{1}{2}$								
Masons (fixing)	$10\frac{1}{4}$								
Masons (granite work)	$10\frac{1}{4}$								
Painters and Glaziers	$8\frac{1}{2}$								
Smiths, fitters, &c.	$8\frac{1}{2}$ to $9\frac{1}{2}$								
Labourers and navvies	$6\frac{1}{2}$								
Plumbers	$10\frac{1}{2}$	47	$44\frac{1}{2}$	42	—	*8 p.m. to 11 p.m.* Time and a half.	*11 p.m. to 7 a.m.* Double time.	*1 p.m. to 5 p.m.* Time and a half.	*5 p.m. to 7 a.m. Monday.* Double time.
Wheelwrights	$9\frac{1}{2}$	50	47	$44\frac{1}{2}$	Time and a quarter.	Time and a half.	Double time.	Time and a half.	Double time.
Lath-renders	Piecework Prices as per trade list.								
Timbermen	7 to $7\frac{1}{2}$								
Scaffolders	7								
Paviors	9								
Slaters	9								
Hot-water engineers	$9\frac{1}{2}$								
Zinc workers	$9\frac{1}{2}$								
Gas fitters	$9\frac{1}{2}$								
Bell-hangers	$9\frac{1}{2}$								
Paper-hangers	9								
Plumbers' mates	$6\frac{1}{2}$								
Painters' labourers	$6\frac{1}{2}$								
French polishers	8								
Steam Sawyers	$9\frac{1}{2}$								
Machinists (Joiners)									

Tenoning machine	10½								
Joiner's saw bench	10½								
Cross cut saw	10½								
Universal moulding machine	10½	50	47	44½	Time and a quarter.	Time and a half.	Double time.	Time and a half.	Double time.
Small four cutter machine	10½								
Rope feed bench machine	9½								
Rack bench machine	9½								
Panel planing machine	8								
Hand feed planing machine	8								
Mortising machine	7½								
Stablemen	6								
Fariers	9								
Fariers' mates	6½								
CARMEN.									
Employed by the Council—	per week								
One horse	27s.	—	—	—	6d. per hour after 6 p.m.				
Two horses	30s.								
Employed by contractors—									
One horse	25s.								
Two horses	27s.								
ELECTRICAL TRADE—									
Wiremen	8 d. to 9 d.	54 hours per week			*First two hours*—Time and a quarter. *Second two hours*—Time and a half. *After four hours until starting time next day*—Double time.				
Jointers	9 d.								
Labourers	6½ d.								
Armature winders	8 d.								
Armature winder helpers or labourers	6½ d.								
Transformer winders	8 d.								
Magnet winders	7 d.								
ENGINEERING TRADE—	d.								
Brass finishers	8½ to 9	54 hours per week			*First two hours*—Time and a quarter. *After first two hours until 6 a. m.*—Time and a half. *Sunday work*—Double time. *Night shifts*—Time and a half.				
Coppersmiths	8½ to 9								
Turners	8½ to 9								
Fitters and Erectors	8½ to 9	54 hours per week.			*First two hours* —Time and a quarter. *After first two hours until 6 a.m.*—Time and a half. *Sunday work*—Double time. *Night shifts*—Time and a half.				
Millwrights	8½ to 9								
Smiths	8½ to 9								
Pattern makers	9								
Borers	8½ to 9								
Slotters and Planers	8½ to 9								

Trades.	Rate of pay per hour.	Hours of labour.	Rate of pay for Overtime.
Drillers.................... Barge builders............	per day 5s. 9d.	54 hours per week	10½d. per hour.
Watermen and lightermen	per day 6, 7 or 8 a.m. until 6, 7 or 8 p.m., 6s. per night	12 hours per day	*After* 12 *hours work, up to 9 p.m.,* 1s. *per hour.*
Watermen and lightermen	8 to midnight, 4s.	4 hours	
Watermen and lightermen	8 p.m. to 6 a.m. 6s.	10 hours	
Watermen and lightermen	Sunday up to 10 a.m. 4s.		
Watermen and lightermen	After 12 noon, 6s.		
Watermen and lightermen	Whole day, 8s.		
Scotch derrick drivers.....	Per hour 8½d.	As arranged	Not less than time and a quarter when engines are working.
Steam navvy and grab drivers....................	8½d.		
Drivers of steam cranes and travellers...............	7½d.		
Locomotive drivers........	7d. to 8d.		
Stationary and portable engine and crane drivers..	7d. to 7½d.		

